ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

HER AYIN BİRİNDE ÇIKAR KÜLTÜR MECMUASI

DİREKTÖR: M. FUAD KÖPRÜLÜ

SAYI : 66

AGUSTOS 1938 CİLT : XI

ANKARA — ULUS BASIMEVİ

İÇİNDEKİLER

Yazılar, Direktör adına gönderilmelidir. İdareye ait işler için ÜLKÜ İdare Direktörlüğü Ankara adresine müracaat olunmalıdır.

ÜLKÜ'ye yalnız yıllık abone yazılır ve abone çıkış yılı başından sayılır. Abone parası 250 kuruştur; ilk mektep muallimleri ile bütün talebeler için abone parası 175 kuruştur. Abone paraları Ankara'da ÜLKÜ Direktörlüğüne gönderilmelidir.

ÜLKÜ nün yeni idare merkezi :
ANKARA, Ulus Meydanı Koçak Han.
Telefon : 2478

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

HER AYIN BİRİNDE ÇIKAR KÜLTÜR MECMUASI

DİREKTÖR : M. FUAD KÖPRÜLÜ

CİLT XI

ANKARA — ULUS BASIMEVİ

ÜLKÜ

HALKEVLERİ DERGİSİ

Sayı : 66 AĞUSTOS 1938 Cilt: XI

ÜLKÜ
HALKEVLERİ DERGİSİ

Direktör. M. FUAD KÖPRÜLÜ

Dahiliye Vekili ve C. H. P. Genel Sekreteri

B. ŞÜKRÜ KAYA'NIN NUTKU

Spor teşkilâtı hakkındaki kanun lâyihası Kamutay'da görüşülürken Dahiliye vekili ve C. H. P. Genel sekreteri B. Şükrü Kaya, çok değerli bir nutuk söylemiştir.

Bu nutukta Türk'ün tarih içindeki beden ve kafa kuvveti büyük zaferleriyle izah edilmiş ve bu günün sporlarına geçiş hazırlığı üzerinde ilmi tahliller yapılmıştır. Sporu tamamen devlete bağlıyan kanun üzerinde de izahlar yapan B. Şükrü Kaya, Atatürk rejiminin vatandaş tipini vasıflandırmıştır. Bazan yanlış yollara ve tezahürlere dökülen sporumuz için koruyucu direktifleri ihtiva eden bu nutuk, Türk münevverinin her zaman müracaat edeceği bir kıymettir.

Beden terbiyesi, spor ve ona mülhak olan diğer hareketleri, biz, milli terbiyenin esaslı bir rüknü olarak telâkki ediyoruz. Her terbiyenin olduğu gibi, beden terbiyesinin gayesi de fertleri milletlere ve milletlerle beraber bütün beşeriyete hayırlı bir eleman olarak yetiştirmekdir.

Beden terbiyesi ile vücudu kuvvetlendirmek, güzelleştirmek, gençlerimizi, ferdlerimizi hayat savaşı için, kudretli bir hale getirmek istiyoruz. Beden terbiyesini düşünürken fikir terbiyesini de ihmâl etmemeyi daima derpiş etmekteyiz. Bizce sırf beden terbiyesine hasrı kuvvet ederek zihnî, fikrî ve şuuru bir tarafa bırakmak ham bir madde vücuda getirmek demektir.

Sağlam fikir, sağlam kafa.

Şuursuz kuvveti, dimağsız kudreti başkalarının elinde binbir şekil alacak bir kalıp gibi telâkki ediyoruz. Onun için ne vakit beden terbiyesini düşünecek olursak onunla müsavi olarak fikir terbiyesini de derhal derpiş etmekteyiz. Fikir terbiyesi, kuvvetli bir fikir terbiyesi, şüphesiz ki

sağlam vücutta bulunur. Sağlam vücut elde edebilmek için yalnız millletin verdiği tabii eleman kâfi değildir. Onu zamanımızın bilgileriyle ve tecrübeleriyle teçhiz ederek yetiştirmek lâzımdır. Türk milleti esasen kuvvetlidir. Cihanda " Türk gibi kuvvetli „ denmenin elbette bir sebebi vardır. Türk milleti kuvvetini yalnız kendi ırkından almış değildir, kuvvetini yalnız ırkî hususiyetine de borçlu değildir. Türkler bütün sporları yapmış ve onlarla vücudunu kuvvetlendirmiş bir millettir. Tarihe bu kadar şanlı zaferler verebilmek için onu, o zaferleri elde edenlerin herhalde çok kuvvetli olması lâzımgelirdi. Diğer milletlere üstün kuvvetleri ve daima şuurlu kafaları sayesinde bugün medeniyet âleminin bile iftihar ettiği, birçok meydan muharebelerinde zaferler kazanmıştır.

Nizamlı spor.

Beden terbiyesi ve spor Türkler'de millî bir anane olmakla beraber herşeyde olduğu gibi bunu da nizama almak icabederdi. Cümhuriyet, sporu, pek zayif ve perişan olarak buldu.Onu nizam altına koymak için birtakım kararlar aldı ve son üç sene zarfında bunu kendi fırkasına bağladı. Fırka arkadaşların devamlı himmetleri sayesinde spor sahasında da muvaffakıyetler gösterdi ve birçok fedakârlıklar yaptı. Bugün vilâyetlerimizin birçoğunda spor sahaları hazırlanmıştır ve hazırlanmaktadır. Yalnız geçen sene spor için yaptığımız işleri bir misâl olmak üzere zikretmek isterim : Vilâyetlerden Afyon, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Edirne, Elâzığ, Eskişehir, İsparta, İzmir, Karşıyaka; Kastamonu, Kırklareli, Kocaeli, Konya, Kütahya, Manisa, Muğla; Samsun, Adana, Sıvas, Tekirdağ, Trabzon, Zonguldak. Kazalardan: Bandırma, Ayvalık, Nazilli, Eyyüp, Beşiktaş ve ayrıca Fenerbahçe ve Mecidiyeköy gibi yerlerimizin sahaları alınmıştır. Bunların beynelmilel teknik ve ölçülere uygun olarak hazırlanmalarına başlanmıştır. Şimdiye kadar bu bir yıl zarfında, yâni 1937, 1938 seneleri arasında sırf bu sahalar için sarfettiğimiz paraların miktarı 415.000 liradır. Bu saydığım yarlerden başka Kop, Elmadağ, Uludağ ve daha birçok dağlarda yapılacak kış kayak evleri ile türlü spor şubelerimiz, mecmuu iki milyona baliğ olacak bir masrafı istilzam etmektedir. Bu masraf dört seneye taksim edilecektir. Dört sene sonra bu saydığım vilâyet ve kazalarda yüzme havuzları, tenis kortları dahil olduğu halde tam teşekküllü spor sahaları tamamlanmış olacaktır. Bu meyanda diğer yerlerde de spor sahaları hazırlanmaya başlanacaktır. Bizim kendi millî ve ananevî olan sporlarımıza da ayrıca ehemmiyet verilmektedir.

Güreş.

Bunların başında güreş gelir; güreş memleketimizin ananevî sporudur. Bu vücut ve adaleyi kuvvetlendiren ve ayni zamanda kafanın işle -

mesini icabettiren bir spordur. Köylerde, mektep avlularında, harman yerlerinde, sokaklarda, tarlalarda hülâsa azacık meydan bulduğu her yerde Türk çocukları derhal güreş ederler. Bu kadar iyi netice veren bir sporu terketmek elbette hatâdır. Bunu bilâkis takviye etmek lâzımdır.

Binicilik, atıcılık.

Memleketimizin çok sevdiği diğer iki spor şubesi de binicilik ve atıcılıktır. Son zamanların tahribatı dolayısiyle azalan ve vasıflarını kaybeden atlar yüzünden belki binicilik biraz ihmale uğramıştır. Fakat memleketin ve milletin ruhundan atçılık sevgisi hiçbir vakit çıkmamıştır. En küçük köye gittiğimiz vakit en küçük çocuğu bile at üzerinde ve at oynatırken görürüz. Ve o, ata bindiği vakit kendisini cihan tahtına oturmuş sanır ve o kadar zevk duyar. Hakkı vardır, çünkü Türk milleti cihan tahtına at üzerinde gelmiştir; bu sporu da ihmâl etmemek lâzımdır.

Denizcilik.

Sonra bizim millî diğer bir sporumuz daha vardı. Vardı diyorum, çünkü bugün pek metrûktür. Onu teessürle ve hasretlerle yadediyorum. O da denizciliktir. Barbaros Hayreddin Akdeniz'i bir Türk gölü yaptığı vakit gemilerini bir anda, bir saniyenin içerisinde elindeki sihirbaz değneğiyle çıkarmadı. O, gemicilere ve gemilere, memleketin hazırlanmış olan elemanlarına tevarüs etti ve onları iyi idare ederek Akdeniz'i Türk havuzu yaptı. Bugün dünyanın en güzel denizi olan Marmara'ya herhangi bir seyahate çıktığınız vakit kendinizi ıssız bir çölde zannedersiniz. Halbuki orası kül halinde, bezenmiş ve Türk sıhhatini temin edecek bir yer olmalıdır.

Acı bir misâl söyleyeceğim : Cenevre, Leman gölü kenarında İstanbul'un yarısı kadar nüfusu olmayan bir şehirdir. Fakat Cenevre iskelelerine bağlı olan tenezzüh kayıklarının adedi bütün Türkiye limanlarına bağlı tenezzüh kayıklarının üç misli kadardır. Bu acı hakikati milletin huzurunda söylemek bizi ayni zamanda vazifeye dâvet edecek bir itiraftır.

Bu kadar sahili olan bir yurtta o millet denizi hükümlerine rametmezse, o millet sahillerini kendi sporculariyle tezyin etmezse, onun nimetlerinden müstefit olmazsa o memleketin sahilleri iyi muhafaza edilmiş sayılmaz. Binaenaleyh denizciliğimizi de nazarı itibara alarak ve behemehal ilerletmek mecburiyetindeyiz.

Kış sporları.

Size diğer bir acı hakikat daha arzetmek istiyorum : Erzrum'da büyük ricatta bir vazife ile ricat yolu üzerinde bulunuyordum. Erzrum'lu vatandaşlarımı bekliyordum, ben onları kışa alışkın kış elbiseleriyle so-

ğuğa mukavemetli bir unsur gibi beklerken karşıma beyaz patiska don - larla, gömleklerle geldiler. Bunları görünce hem hicap duydum, hem de müteessir oldum. Ve yolda soğuktan donan bu vatan yavrularını tâ Samsun'a kadar gömerek geldik. Bunun sebebi, halkımızın dağ halkından olduğu halde kışa ve kış porlarına alışkın olmamasıdır. Bunlara kendimizi alıştırmamız lâzımdır. Zannedilmesin ki bu sporların tarihi çok eskidir. Cihanın her yanında kış sporlarına yeni başlanmıştır. İsviçre'nin ve İsveç'in kış ve dağcılık sporları yenidir. Dağları olmayan diyarlar bile dağcılıklar ihdas etmektedir. Belçika kıralı yaşlı bir adam olduğu halde hayatını dağcılıkta verdi ve memleketine büyük bir nümune oldu. Biz dağlar arasındayız, kimimizin oturduğu yer 2.500 metrelik vilâyet merkezi olduğu halde, dağa yüzümüzü çevirmek Türk milletine yakışamayacak bir vaziyettir. Dağcılık da kayakcılık da, yüzücülük, yelkencilik ve denizcilik gibi bizim uğraşmamız icabeden mevzulardır. Memleketin müdafaası bunu icabettirmektedir. Bundan sonra olacak muharebelerin kış muharebesi olacağını tahmin ve tayin zor birşey değildir. Kışa karşı kim mücehhezse muharebeyi o kazanacak ve o nisbette kendisini koruyacaktır. Memleketimizin çocuklarını kışa alıştırmaya, dağlara çıkar - maya behemehal mecburuz. Türkiye coğrafyasına bakanlar görürler ki, bir taraftan dağ, bir taraftan deniz Türk'ün iki şaşmaz dostu ve müttefikidir. Bunlara iki elle sarılmalıyız.

Bir nokta daha hatırıma geldi; arzedeyim : Milletlerin tarihlerini gözden geçirirsek ekserisinin mukadderatının deniz üzerinde halledil - diğini görürüz. Tufan'a kadar çıkmayalım, Nuh'un nasıl kurtulduğunu lejanda bırakalım. Fakat ondan sonraki tarihin kaydettiği Salamin muharebesi, İranlılar'la Yunanlılar; Aktium muharebesi, Oktav'la Antuvan arasında; keza denizde bitmiştir.

Son zamanlara yaklaşalım : Nâ mağlûp Aramada'nın akıbeti, İspanya'nın bugünkü hale düşmesini ihzar eden ilk mağlûbiyettir. Denizde olmuştur. Manila muharebesi, Cuşima muharebesi, İskajerak mu - harebesi, son asrın bu nevinden en büyük deniz harplarıdır. Ondan sonra bizim bahrî hezimetlerimiz, Sinop, Çeşme, ve Na - varin muharebeleri imparatorluğun temelini sarsmıştır. Ve bugünkü hale getirmiştir. Balkan harbını biz ancak Mondros'ta kaybettik. Bütün bu harba iştirâk eden zabitanın kanaatına göre biz Mondros'u kazansaydık Balkan harbını kaybetmeyecektik. Binaenaleyh bu kadar ehemmi - yet verilmesi lâzımgelen millî bir hareketi elbette ki eskisi gibi başsız, perişan bırakamazdık.

Spor işini devlet eline almıştır.

Bu işi milletin heyeti umumiyesiyle bir insicam altına koyduracak bir kuruma bağlamak lâzımdı. Bu kurumu tertip edecek te ancak dev -

lettir. Bu devletin işidir. Onun içindir ki bu sporu heyeti umumiyesiyle bir tevi olarak devlete veriyoruz. Devlet nüfuzu, devlet kudreti ve onun elindeki sonsuz menabi ile milletimizin bu kadar sevdiği bu işi behemehal tanzim etmelidir. Tanzim ettiğimiz kanun, inkılâbımızın spor hakkında mühim olarak attığı ilk adımdır. İçinde birçok noksanlara tesadüf edilebilir. Fakat heyeti umumiyesini tam ve kâmil, fakat nazarî kaidelere bağlayarak bir kül halinde getirmek istemedik. Bizim düşündüğümüz yalnız teşkilât ve onun salâhiyetleri olmuştur. Bu teşkilât ve salâhiyetlere mahalli idarelerin ve belediyelerin de iştirâki vardır. Belediyeler ve mahalli idarler, bir nisbet dahilinde masraflara iştirâk edeceklerdir. Kanuna böyle bir kayıt da koyduk. Bundan maksat belediyelerimiz ve idarei hususiyelerimizde spor işleriyle iştigali mecburi bir hale koymaktır. Zaten bugün dahi belediyeler ve idarei hususiyeler hisse vermektedirler. Fakat bugünden sonra bu hissenin % 80 nini mahalli tesisata yâni sahalara ve diğer bu gibi işlere diğer % 20 sini de teşkilâta ücret ve masraf olarak sarfedeceklerdir. Bu sene bütçemiz çıktığı için geçen seneden Parti'ye spor için verilen parayı aynen devir ve nakledіyoruz. Kurulacak olan teşekkül bu memleketin ihtiyaçlarını eldeki membalarla, vasıtalarla ölçerek bize muntazam bir bütçe ile gelecek ve zan ve tahmin ediyorum ki memleketin ihtiyacı bu teşekkülü yaşatacak menbaları ihzar edecektir. Onun için kanunu yüksek takdirinize ve hüsnü teveccühünüze müstahak ve lâyık sayarım.

Güzel vücutlu, sağlam düşünceli, cesur, vakur gençlik.

Her rejim kendine lâyık bir vatandaş tipi bulmuştur. Ve onu arar. İstipdat rejiminin vatandaşının tipi malûmdur. Bizim Atatürk rejiminin Kemalist inkilâbının adamı güzel vücutlu, sağlam düşünceli, cesur, vakur, hakkını ve fikrini her yerde müdafaa eder, neşeli ve ciddi olmaktan ibarettir. Bizim aradığımız budur. Bu beden terbiyesinden maksat fikri, seciyeli ve ahlâki terbiyedir. Bizim rejimin istilzam ettiği tip budur. Müsabakalarda ve kulüpler arasında yapılan kaba tezahüratı bütün millet takbih etmektedir. Çok emniyetle itimadım vardır ki Büyük Meclis'te burada o hareketleri milletin takbih etmesine iştirâk edecektir.

Biz halkımızı, hayatı hususiyede olduğu gibi hayatı umumiyede de ciddî, vakur görmek isteriz. Âlem muvacehesinde terbiyeli, kibar, vakur ve ciddi olmak Türk'ün en bariz vasfıdır. Biz nasıl bu gibi fena tezahürler karşısında ana ve babalarımızdan takbih görmüşsek bizim de nereden aldıklarını bilmediğimiz bu kaba hareketleri her vakit takbih etmekte olduğumuzu bunu yapanlar iyi bilsinler.

GEŞTALT NAZARİYESİ

Prof. PIERRE JANET

Asrımızın en yeni felsefî nazariyelerinden biri olan " şekil nazariyesi " etrafında memleketimizde pekaz neşriyat yapılmıştır. Bizim hatırladığımıza göre merhum M. İzzet (Hayat) mecmuasında bahsetti. Keza felsefe doktoru Orhan Sadeddin, nazariyenin esasını (felsefe ve İçtimaiyat mecmuası) nda anlattı. Üniversite profesörlerinden M. Şekip, 1936 daki Üniversite konferansları arasında bize bu nazariyeden de bahsetmişti. En yeni olarak da gerek felsefe doktorlarımızdan Mümtaz Turhan'ın, 1937 senesi zarfında (*İş* mecmuası) tarafından tertip edilen felsefî konferanslar serisinde nazariyeye dair bir konferans verdiğini hatırlıyoruz ki bu konferans (İş mecmuası) nın himayesinde bulunan (İçtimaî ve harsî araştırmalar merkezi neşriyatı) nın dördüncü sayısı olmak üzere intişar edecek olan (felsefî ve İçtimaî konferanslar: İkinci kitap) ta neşredilmektedir. Yakınlarda Paris Kolej dö Frans profesörlerinden meşhur ruhiyatçı ve feylesof Pierre Janet'in neşrettiği (Zekâ) adlı eserinin bir faslı bu nazariyeye aittir. Nazariyeyi yakından anlamak isteyenlere faydalı olur mulahazasile nakl-ediyoruz.

Bu araştırmanın ilk parçası mutattan fazla biraz tarihî olacaktır. Maksadım on ikidenberi Almanya'da oldukça büyük bir ehemmiyet kazanmış olan bir psikoloji, daha doğrusu bir felsefe sisteminin serpilişini anlatmaktır.

Daha 1890 da *Von Ehrenfels* şekillerin idrâkinden bahsetmişti. 1912 de de *Wertheimer*, 1925 de *Köhler*, sonra bugün Harvad'da ders veren *Koffka* *şekil* (Gestalt) hakkındaki araştırmaları ilerlettiler. Bu müellifler ve talebeleri, etrafımızdaki eşyanın tefsirleri hakkında (Gestalttheorie) adlı ve şekil düşüncesine dayanan bütün bir sistem kurdular. *Goethe* tarafından kullanılan bu Geştalt - Şekil kelimesini fransızçaya (Forme - Şekil) ile çevirebiliriz. Bu müelliflerin bazan yaptığı gibi belki *Structure* (Bünye, Yapı) diye de terceme edebilirsek de bu, bana göre, meseleyi karıştırmaktan başka birşeye yaramaz.

Bu şekil ruhiyatı veya felsefesi size azçok malûm olmalıdır. Çünkü bu ruhiyatın başlıca sahiblerinden Köhler, birkaç yıl önce iki konferans vermek için Paris'e dâvet edilmiş idi, bu konferanslardan, sıksık bahsettiğimiz meşhur şempanzelere ilişen birincisi çok iyi anlaşılmış ve büyük muvaffakıyetler kazanmış idi. Şekil nazariyesine dair olan ikincisinin biraz mücerret kaç-

mış olmasından korkuyorum. Bugün onu daha iyi anlayabiliriz. Çünkü o konferans bugün 1913 de yaptığımız ve bu sene tekrarladığımız " İlk olan zihnî davranışlar - Les conduite intellectuelles élementaires „ a bağlayabiliriz.

Şekil nazariyesine ait olan bu tetkikler bugün ölmüş olan İtalyan feylesofu *E. Rignano* tarafından kendisinin güzel mecmuasında, *Sciantia*'da, izah edilmişti. Bu izahı oldukça şiddetli bir reddiye takip ediyordu. Aldanmıyorsam bu reddiye biraz mübalâgalı idi. *Köhler*, buna cevap vermek istedi ve *Rignano*'ya pek alâkalı bir makale gönderdi. Bunu neşreden *Rignano* ayrıca *Köhler*'e cevap verdi. Bu tetkikler, *Rignano* tarafından (Ahlâk ve ruhiyat meseleleri) adını taşıyan eserde, 1928 de, yeniden neşredildi. Bu mühim münakaşalara bu sayede vakıf olmuş oluyoruz. Fakat bana öyle geliyor ki bu tetkikler şimdi bile varittirler ve bize bazı izahlar ilâve etmek hususunda tabiî bir arzu telkın ediyorlar.

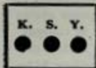
I. — *Şekil Hakkında Felsefi Nazariye*

Geştalt nazariyesini kuran ve bazan *Geştaltcı* (Şekilci) denen mütefekkirler, eşyanın hususî hassalarını, şekillerini yokladılar. Şekil, satıhlar, çizgiler, noktalar yekûnü olarak tasavvur edilebilir. Bu satıh, çizgi ve noktalar birşeyi sınırlar, bir başka şeyden onu ayırır. Şekil " *Şey - Objet* „ in kenar müntehalarının bir mekân üzerindeki muayyen bir vaziyetidir. Şekilciler, şeklin bu hususiyetinin mutat olarak kabul edilen ilk ihsaslarda bulunmadığını göstermekte israr ediyorlar. *Wertheimer* tarafından verilen bir misâl pek karakteristiktir : bir kâğıt üzerinde bir çizgi halinde dizilmiş üç nokta düşününüz (Şekil : A.). Birincisi kırmızı, ikincisi sarı, üçüncüsü yeşildir. Onun yanına aynı üç noktanın müsellesvarî konulduğu bir başka şekil düşününüz (Şekil : B.). Nihayet aynı üç noktanın daha büyük bir müsellesin başlarına konulduğunu tasarlayınız (Şekil : C.). İlk iki şeklin birbirinden ayrıldığını, ve üçüncüsünün birinciden ayrıldığnı, fakat mesafelerinin değişmesine rağmen ikinciye benzediğini yekten tasdika mecbur kalmaz mısınız ? Burada her üç şekilde daima ayni kalmış olan kırmızı, sarı ve yeşilden gelme ilk ihsaslarla hiçbir suretle alâkası olmayan yekten (İmmédiat) bir takdir vardır. Bu neviden takdirler her zaman yapılır : yıldızlı gökte dübbüekberi ayırt ettiğimiz zaman onu tanıyor, yıldızların rengine ve parlaklıklarına göre değil, yıldızlar bütününün şekline yıldızların birbirleriyle olan münasebetlerinin vaziyetine göre diğer burçlardan ayırıyoruz. Burada *Con-*

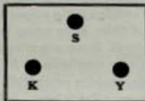
---

[1] Bu meseleye alâka gösterenler şunları okuyabilirler: R i g n a n o'nun " Revue flosophique, 1928 Şubat'taki yazısı. G e m e l l i'nin "*Journal de psychologie*, 1928 Şubat'ta, ve O. S a l z'ın„ *Journal de psychologie* 1929 Mayıs'ta, keza K ö h l e r'in ayni mecmua 1930 Şubat) taki makaleleri.

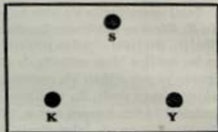
dillac'tan sonra tasarladığımız ilk ihsasların mahiyetini tecavüz eden bir hususiyet vardır.

Şekil — A

Şekil — B

Şekil — C

Şüphesiz feylesoflar uzun zamandanberi şekil meseleleri hakkında dikkatimizi çekmeğe çalıştılar. Daha *Reid* şöyle düşünüyordu : " Görülebilen şekle hâs bir ihsas bulunduğu, yâni *şekli fikre telkin etmeğe* memur bir ihsasın mevcut olduğu sanılmaz. Bu şekil, şuurunu taşımadığımız maddî bir intiba' tarafından âzamıza aşlanmış gibi görünüyor „ [2]. *Stuart Mill*, "Hamilton münakaşaları „ nda iki renk, yahut iki temas arasında ayrıca hat bulunduğu noktasında israr ediyor ve burada " Şekil „ in hareket noktasını görüyordu [3]. Bain, meseleyi Wertheimer gibi vazeder : " Eğer bir kâğıt üzerindeki yuvarlak lekeye bakarsak onun müselles bir lekeden ayrıldığını yuvarlak başka bir lekeye benzediğini teslim ederiz „ [4]. Bunun sadece bir görme hassası (propriété visuelle) olup olmadığını kendi kendine sorar, bir renk idrâkinden olmaktan ziyade onun çizgileri takip eden gözün bir hareketi ile bilinebileceğini ilâve eder. *H. Spencer* meselenin içine derinlik duygusunu sokar, şeklin, vaziyetin " objet - şey „ in hassalarından ziyade " sujet - nefs „ in faaliyetine bağlı ilk ve statik keyfiyetlerden ibaret olduğunu söyler [5]. Ondan biraz sonra *Helmholtz* ayni şekilde ihtarlarda bulunacaktır [6].

Şunu da hatırlatmak isterim ki, eski fransız manyatizmacıları meselenin ehemmiyetini çok iyi anlamışlardı. *Durand de Gros* (Perception figurative-Figür idrakı) dediği şeye işaret eder ve aşağı mahlûkların şekil mefhumuna sahip olmaksızın sade ihsaslara hattâ idraklara malik bulunduklarını ileri

[2] Reid, *oevres*, II, sf. 182.

[3] Stuart Mill, *Discussion de Hamilton*, fransızça tercümesi, sf. 279.

[4] Bain, *Les sens et l'intelligence*, fransızça tercümesi, sf. 333.

[5] H. Spencer, *Principe de psychologie*, fransızça tercümesi, II, sf. 176.

[6] Helmholtz, *Optique phisiologique*, sf. 528.

sürerek bu figür idrâklerini alelâde idrâklerden ayırt eder. Çok doğru olan bu mütalâayı ileride tekrar ele alacağız [7].

Keza *Bergson*'un katı cisimlerin şekillerine dair olan güzel tetkiklerini hatırlarsınız. Müellif bize cisimleri birbirinden ayırmağı, bütün hendesenin yürüyüş noktası olan " Şekilleri Tanıma „ yı temin eden katı cisimleri emrimize âmade olmaması takdirinde insan ruhunun çok değişmiş olacağına işaret eder.

Geştalt nazariyesinden önceki bu tetkiklere rağmen Geştaltcıların (Şekil) e, bütün mühim mefhumların hareket noktası olacak kadar büyük bir ehemmiyet verdikleri aşikârdır. Eşyanın şeklinin idrâkte esas olduğunu, yalnız eşyayı birbirinden ayırt etmeğe yaramayıp ayni zamanda her " şey „-in karakteristik birliğini temin eylediğini müdafaa ettiler. " Şekil (Geştalt) eşya hakkında toplu bir görüş verir ve onu teşkil etmekliğimizi temin eder „ [8]. Bu fikir, Geştalt mektebinin bütün yazılarında hâkim bir rol oynar. Bir şeyin şeklini bulmak o şeyin birliğini elde etmektir : bir şeyin ehemmiyetsiz teferruat arasında gizlendiğini gösteren resimler malûmdur. Burada yapraklar ve dallar arasında bir tavşan bulmak için tavşanın şeklini ve birliğini temin eden çizgileri takip etmek gerektir. Ayni suretle, tren çarhlarının karışık gürültüsü içinde bir melodinin şekil ve birliği bulunur.

Köhler, şekil idrakının, eşyayı birbiri üstüne koymaklığımızı temin eden ve (La statique navie - Sadedil statik) dediği şey içinde büyük bir rol oynadığını pek ehemmiyetli bir surette gösteriyor. Şu lambayı ayakta duracak ve yana düşmeyecek şekilde bir masa üzerine koyuyoruz. Köhler, tecrübe ettiği şempanze maymunlarının bu sadedil statikten çok birşey anlamaz göründüklerini işaret ediyor : maymunlar üstüvaneleri herhangi bir şekilde birbiri üstüne koyuyorlar. Yerliyerine koymaları ancak tesadüfün eseri oluyor. Ayni maymunlar iki bastonun birbirine bitişik olmadığının, yahut bir üstüvanenin kalmasını istedikleri duvar köşesine yapışık bulunmadığının farkında değildirler. Şeklini, yapısını anlamadıkları basamak, köprü gibi eşya vardır. Binnetice eşyayı yerlerine koymağı bilmezler. Ayni suretle bir çocuk tahtadan bir atı, kauçuktan bir hayvanı dört ayağı üzerine koymağa yavaş yavaş muvaffak olur. İşte bunlar şekil idrâkine taallûk eden davranış tarzlarıdır. Bir başka sahada şekil, bütün umumî fikirlere müdahale eder. Çünkü zümre birliğini o verir. Bu itibarla bütün hendesî ve ilmî mefhumların hareket noktasını teşkil eder. Gayrimuayyen bir yayılma (Extension) sayesinde şekil, kâinatın umumî izahlarında büyük bir rol oynamakla ehemmiyetini tamamlar.

---

[7] Durand, (De Gros), *Phisiologie philosophique*, sf. 364.

[8] Köhler, *La perception humaine*, Journal de psychologie, İkincikânun, 1930.

Şeklin bu kadar mühim olan mefhumu kaba ışık ve renk ihsasında bulunmaz. Bununla beraber Geştaltcılara göre bu mefhum eşyanın hâsse (sens) lerimize yaptığı tesir içinde, dış tenbihlerine ait idrâkin fiziyolojik yapısında bulunmaktadır. Şekil nazariyesi, bir şeyin şeklinin, o şekilde tahlilin bulacağı unsurların basit mahsulü olduğunu kabul eden telâkkilere muhaliftir. Bir bütünün parçaları (données artificielles - yapma verdikler) dir ve şekil idrâki parçaların ayırt edilmesinden önce bir organizasyon, bir bütün gibi yaşanmıştır : bir çizgi dokunma ve görme ihsaslarının yekûnü olmayıp bir bütün gibi tasarlanmıştır. Gemelli diyor ki : " Bu organizasiyon şekil (Pregnance) kanunlarını takip eder ,,. Bu vesile ile Köhler bize burada, beşerî idrak hakkında yazdığı bir makalede tekrarlamış olduğu pek alâkalı bir tecrübeyi izah etmişti.. Bir tecrübe kutusundaki fareler, yiyeceğin bulunduğu ve siyah boyalı bir deliği boz renkteki bir delikten ayırt etmeği öğreniyorlar. Deliklerin renkleri biri diğerinden koyu, meselâ biri koyu kırmızı öteki açık gül rengi olmak üzere değiştiriliyor, fare daima koyu renkte olanı seçiyor. " Şiddet (İntensité) münasebetlerini ayırt ediyormuşcasına kendisine verilmiş olan şeniyetin koyu tarafını seçmeği öğrenmiş olduğu zannediliyor ,,.

Geştaltcılar bu idrâklerde ruhî faaliyetin rolünü kabul etmiyorlar ve hemen anatomik ve fiziyolojik olduğunu iddia ettikleri tefsirlere başılayorlar. " Unsurlar arasındaki proesessüler bütünün fonksiyonuna göredir. Fiziyolojik duygulara ait unsurları bile bütünün seciyeleri ve hassaları tayin ederler.. Eşyanın bünyeleri, muhtevalarının haiz olduğu sıfat gibi mutanın (données) yekten (immédiat) alınan seciyeleridirler ,,. Geştalacılar, merkeze doğru olan (centripète) asâpta intibak cereyanlarına meydan veren birbirine amûden geçmiş elyafın bulunduğunu gösteriyorlar. Bu suretle asabî kuvvetin dağılışını temin eden muğlak sistem içinde bazı tavırlar (modalité) teessüs eder. Bu tavırlar yalnız ilk nev'î tenbihlere değil (exitants spécifiques él mentaires), ayni zamanda bu tavırlar arasında mevcut mekânî münasebetlerin vaziyetine de bağlıdırlar. İşte bir elektrik kuvvetinin dağıtılması sistemiyle mukayese edilebilecek bir asabî kuvvet tevazzuu eşyanın şeklinin uzvî cevherini teşkil etmektedir.

Rignano bütün bu telâkkiler hakkında keskin bir tenkit yaptı. O, bu telâkkilere bağlanan metafizikleri kabul etmiyor, bugün nümunesi pek çok olan ve ruhiyat araştırmaları için meş'um, fantazili fiziyoloji telâkkilerini tel'in ediyor, muhtelif mefhumların tekâmülünde ruhî faaliyeti kabul eden nazariyeleri hesaba katmamalarına teessüf eyleyor. Ruhiyat bakımından Geştaltcıları " Forme - Şekil ,, kelimesinden bir düziye haricî şekil, derunî bünye, maksatla olan toplanmalar, kelimeler, mefhumlar... ilâh mânasında,

[9] Rignano, *Questions de psychologie et de morale*, 1928, sf. 149-150.

yâni birbirinden başka her türlü mânada kullandıklarından dolayı mühaza ediyor. Bu mâna çokluğu her türlü münakaşayı girift bir şekle sokmaktadır.

Rignano bilhassa iki hususî mâna üzerinde israr ediyor : çok defalar (Şekil) sözünden bir şeyin mefhumu, veya bu mefhumun mânası kastediliyor. Umumî bir mefhumun mânası daima şekle bağlı değildir, başka şeylere de bağlıdır. Zehrin pek basit mefhumunda (Şekl) in rolü yok değilidir. " Bir kütüphane bana müşahhas bir birlik gibi, bir kitaplar yığını gibi görünür. El için, beş parmak için de mesele aynidir. Umumî fikirde rol oynayan (Hep - Ensemble) şekli ilk parçalarının birleşmesi prosessüsünden ayırt edilemez. Michotte'un nazariyesindeki mâna ve mânayı kavrayış meselesi, lisanın ve rolünün gözönüne alınmasını farzeder. Bir araya toplanmış bir eşya zümresinin mânası ancak kullanılışı bizce malûm bir kelime ile anlaşılır. Mevzuubahs olan şey, daima başka başka fakat şu veya bu gaye münasebeti dahilinde birbirine muadil eşyadır. Kâğıt kesecek âletler kendi aralarında muhtelif suretlerle başka olabilirler. Fakat bir kitabı yırtmaksızın sayfalarını kesmek gayesine nisbetle muadildirler. Müsellesin umumi bir şekli yoktur, fakat bütün müsellesler şekilce farklı olmalarına rağmen, ölçüye taalluk eden bazı gayelere nisbetle birbirlerine muadildirler. Wertheimer şöyle düşünüyor : " Azaltılan bir yığın ne vakıt bir yığın olmaktan geri kalır ? ... Bunun cevabı pek basittir : artık tatmin ettiği, bir yığın gibi gözüktüğü bakım gayesine kâfi gelmediği zaman. Her türlü uzunluk veya kabiliyet ölçüleri münasebetiyle de ayni ihtarları yapabilir.

Şekilleriyle izah edilmek istenen eşya birliğine gelince, Rignano bunu kendisinin (Tandances affectives - Teessürati temayüller) nazariyesile izah ediyor. Şeyin (objet) birliği, uzviyetin temayül ve ihtiyaçlarına bağlı olan hususî bir fiil tarafından tanınır. Su dediğimiz (Şey) e vücut veren bizim içmek ihtiyacımızdır. Meyveye birlik veren bizim yemek ihtiyaç ve temayülümüzdür. Bir şeyin birliğini ve fiziyonomisini tatmin eden temayüllerimizin doğrudan doğruya veya bilvasıta tatmin edilmesi veya edilmemesidir. Wertheimer'in bir mekân içinde muhtelif şekillerde konmuş üç nokta tefsiri, mukaddem şu veya bu teessürî temayülün dâvetine bakar. Tefsir farkları fertlere göre bir anlık idrâk mütemmimleri (Compléments perceptifs momentanés) vücude getiren hatırlatıcı rümuzlardan ileri gelir ...

Bu nokta üzerinde şüphesiz pekâz mühim olan küçük bir işarette bulunmak isterim: Rignano bu idrak nazariyesine, kendi tarafından ileri atılmış *Teessürî Temayüller Nazariyesi* dediği zaman bana biraz ileri gidiyor gibi geliyor. Fiilin ve temayüllerin eşyanın idrâkinde bir rol oynadığı telâkkisi Bergson'un daha ilk kitaplarında mevcuttur. Bergson şöyle diyor : " Dünya belki belirsiz bir devamlılık (Contnuité) tır.. Her mevcut dünyayı kendi işlemesinin ve hareketinin takip edeceği çizgilere göre kesiyor ... Keza bu

nazariye Ribot'nun eserlerinde de bulunur. 1898 de, 1904-1909 da bu nazariye hakkında yine burada birçok dersler verdiğimi söylemekliğime müsaadenizi dilerim. Bu dersler çok defalar basılmıştır da. Tezahürünü içtimaî temayüller merhalesine kadar geciktirdiğimiz hislere belki Rignano'nun verdiğin - den daha az bir mevki veriyoruz. Tâli bir noktada israr etmiştim : İdrâk temayüllerini talik edilebilir temayüller gibi göstermiştik. Bu seciyeyi hatırlatmak lâzım. Çünkü " Şekl „ in tefsirinde bir rol oynayacaktır. Mün'akise tamamiyle tek bir muayyen münebbih tarafından harekete getirildiği halde talik edilebilir dediğimiz temayüller ancak iki guruba dizilmiş birkaç mü - nebbih neticesinde tamamiyle sarfedilmiş olurlar. Tek bir münebbih, meselâ, bir avın görülmesi hayvanda uyandırılan temayüle dahil olan yutma fiilini doğurmak için kâfi değildir. Çünkü boşuboşuna yutmuş olacaktı. Hazırlayıcı bir münebbih rolünü şikârın görülmesi, şüphesiz tutmak ve yutmak şemasını birlikte uyandırır. Fakat bu uyandırma, azanın gerilmesi safhası için tam değildir. Bu şema ile teşekkül etmiş olan hususî temayül bir zaman azanın gerilmesi safhasına muallâk kalır ve ancak şikâra temas gibi yeni boşaltıcı tenbihlerden sonra yutma ve çiğneme ile beraber yeme safhası gelir.

Her ne olursa olsun hususî fiillere irca edilen bu idrak nazariyelerini hatırlatmak ile Rignano, şekil nazariyesine başvurmağa, her türlü yabancı unsurlardan mücerret bir hâssî kaynağa malik, evvelden mevcut bir şekilden bahse lüzum olmaksızın *şey* in birliğini izah ediyor. Bu suretle mefhumlar ve şeyler (objets) gözönüne almak suretile, şekil nazariyesinin en mühim kısmını ortadan kaldırıyor demektir.

II. — Şekil ve Madde

Geştaltcılar şüphesiz bu tenkitleri münakaşa ettiler ve Rignano'nun kendilerini anlamadığı neticesine vardılar. Geştaltcıların tamamiyle haksız olmadıklarını söylemek isterim. Şekil nazariyecileri dikkatimizi eşyanın şekline ve bu şeklin düşüncede oynadığı role çekmek istediler. Yapılan münakaşalar ise " Şekil „ in fevkında olan ve dile taallûk eden mefhuma, şeklin dûnundaki ilk ameliyeden ibaret olan dış eşyayı idrake taallûk ediyorlar. Bu ise şeklî izah şöyle dursun, tetkikini bile ortadan kaldırır görünüyor. Benim fikrime göre şekilciler bu yanlış anlaşılmadan biraz mesuldürler. Onlar şekli, *şey* in veya vaziyetinin yekûnünü ve birliğini teşkil eder gibi gözönüne aldılar. Bu vaziyette ve yekûn seciyesinin muayyen bir harekete taallûk eden her türlü mefhuma ait olduğu ileri sürüldü. Şüphesiz şekil, muayyen bir birlik seciyesile çok iyi seciyelenmiştir. Fakat herhangi bir birlikten bahsetmemelidir. Aksi takdirde şekil yerine büsbütün başka olan her türlü mefhumları tetkik lüzumu karşısında kalınacaktır. Bir *şey* in şeklinin o şeyin hepsinin olduğunu söylemek yerine ben bilâkis şeklî seciyesini yapan şeyin

o şey (objet) in hepsi olmadığını söylemek isterim : Karton üzerindeki erik misâlini alalım: Şekil mükemmeldir. Çünkü eriği gösteren lâvha şekle ehemmiyet verir.. Fakat bu şekil eriğin bütününü bize göstermez. Zira asıl eriğin bütününe dahil olan tattan ve temastan hiç birini lâvhada bulamayoruz.

Bir şekil şüphesiz, şeyin idrakile, şeyin şematik davranışı ile tarif edilir. Erik şekli erik şemasını vücuda getirmek, köpek şekli köpeğe ait idrakî davranışı (conduite perceptive) uyandırmakla bilinir. Aşağı zihinler burada durur ve lâvhaya çarparlar. Çünkü şekil yalnız başına şemanın bütününü temin etmez. Çünkü yalnız başına gözönüne alınan şekilde bu şemanın mühim birkısmı, yâni eriğin yenmesine, tadına ilişen kısımları, köpeğin ısırmaları ortadan kaldırılmıştır. Şekil, eriğin ve köpeğin yalnız çok mühim bir par - çası eksik olan bütünüdür.

Şekil mefhumu madde mefhumunun merbutu (korrelatif) dur. Madde mefhumu olmaksızın onu anlayamayız. Gerçekten madde, şeklin mütemmimidir: o da, şey-obje şeması ile vücuda getirilmiştir. Eriğin maddesi erik olmaktır. Nasıl ki şekli de erik olmaktan ibarettir. Fakat madde nâtamam bir eriktir. Şeklin taşıdığı şeyi o kaybetmiştir. Dışardan görünüş, etraf, renkler maddeye ait değildirler. Bilâkis şekilden atılmış olan şema parçaları, köpeğin mümkün ısırmaları, mukavemetleri gibi, eriğin tadı, temas sağlamlığını ihtiva edecek olan maddeye girerler. Lâvha üzerindeki eriği ısırdığımız zaman maddesiz şekle sahip oluyoruz. Erik reçelini yediğimiz zaman şekilsiz maddeye sahip oluyoruz. Hakikî bir eriği yediğimiz zaman ise hem şekle, hem maddeye sahip oluyoruz.

Şey (objet) in bu iki manzarası birbirinden ayrılabilir. Fakat bu ayrılış nâtamamdır. Hiçbir maddesi olmayan şekli anlamayoruz. Çünkü bu yanlış tayin edilmiş nâtamam bir idrak fiilinin şeması olacaktır. Ayni şekil birkaç maddeye tatbik edilebilir. Bir masa, şekli ile, ağaçtan, taştan, demirden olmakla beraber, bir masa olarak kalacaktır. Tersine olarak ayni madde muhtelif şekiller alabilir. Bir mermer parçasının Tanrı, masa, döşeme olması gibi. Bergson diyor ki : " Eşyanın şeklinin daima yapma bir tarafı vardır. Hiçbir zaman kat'î gibi gözönüne alınmamıştır. Bir şeyin dahilî bünyesini harice gösteren çizgiler silinebilir. Maddeyi şekline karşı lâkayt sayarız. Madde - nin bütünü bize, hoşumuza gittiği şekilde tekrar dikmek için biçebildiğimiz uçsuz bir kumaş gibi görünür „ [10].

Madde ile şeklin bu çarpışması, bana motif ile üzerinde ayrıldığı saha çarpışmından daha ehemmiyetli gözüküyor : Geştaltcılar, haklı olarak, motif ile saha (fond) nın münasebetleri üzerinde ısrar ettiler. Fakat bu iki haddin (termes) münasebetleri bana, aldanmayorsam, bir başka vesile ile

---

[10] Bergson, *L'évolution créatrice*, 1907, sf. 170, Türkçe tercümesi, M. Şekip, sf. 87.

araştıracağımız *ihtiva* (Contenance) ve *muhteva* münasebetlerine daha ziyade bağlanabilir görünüyor.

Şeklin ehemmiyetini anlamak için şunu müşahede etmek gerektir: Şekil, sadece eşyanın idrâkinden ibaret olmayan birçok diğer davranışlara da müdahale ediyor. İlkin şüphesiz birçok mefhumlara karışır: Rignano, bazı hendesî mefhumları yokladı. Bu mefhumlarda şekil o kadar hâkimdir ki artık şekil ile madde arasındaki mutat çarpışma bir mesele teşkil etmemektedir. Fakat bu cihet, amelî hayatın birçok mefhumlarında daha açık bir surette görülür: aranızdan, İspanyolca konuşan memleketlerde gezmiş ve İspanyol misafirperverliğini takdir etmiş olanlar, zarif olduğu kadar güzel bir âdeti görmüşlerdir; oralarda sizi akşam yemeğine dâvet edenler bir mektup gönderirler. Mektubun altında dâvetcinin adresi. Adres üzerinde de " evinize-Ala casa de Usted) kaydı verdır. " Eviniz „ kelimesi mülkiyet mefhumunu uyandırır. Kendi evinizdesiniz. Evin sahibi olacaksınız. Bununla beraber sofra takımını aşırırsanız ev sahibi sizi fena gözle görecektir; siz ev sahibisiniz, fakat tamamiyle mülkiyet hakkına sahip değilsiniz. Yâni şekil bakımından o hakkı kullanamazsınız.

Çok defalar araştırdığımız -çünkü ruhiyat ekseriya diksiyonerin tetkikinden başka birşey değildir- *göstermek* (montrer) kelimesini gözönüne alınız. Ziyaret ettiğiniz mülk sahibi size bahçesini gösteriyor. Bu ne demektir ? Bunu umumiyetle mülk sahibinin çiçeklerini ve meyvalarını " Göster-diği - Faire voir „ ni söylemekle ifade ediyoruz. Başka bir yerde *görme (vision)* yi yokladığımız zaman gördük ki görme tenbihleri kendi başlarına bir değere malik değil gibidirler. Bunlar biraz sonra temas gibi diğer boşaltıcı tenbihlerle istihlâk safhasına getirilmiş ve talik edilmiş muhtelif fiilleri hazırlayan tenbihlerdir. Yavruları önünde tanelere vuran tavuk kendi yavrularını yalnız kendi jestini görmeğe değil, ayni zamanda taneleri yemeğe de teşvik eder. O halde çiçekleri ve meyvaları göstermek, sizi onları toplamağa ve yemeğe teşvik eyler. Mülk sahibi bahçesini gösterirken bunu mu istiyor ? Çiçekleri toplamağa ve meyvaları yemeğe koyulduğunuz takdirde kızacak ve " ben yalnız çiçekleri ve meyvaları gösteriyorum „ deyecektir. Onun istediği şey sizin, temayülü gören hazırlayıcı *görme* tenbihleri ile kalmanız ve istihlâk temayülünü boşaltan teması düşünmemenizdir. Sergilerde serilen eşyaya temas yasaktır. Göstermek (Montrer), burada da sadece şekil itibariyle bir *göstermek* (Faire voir) dir.

Montrer (göstermek) kelimesini tetkikine, birçok ahvalde ayni mânaları taşıyan *bakmak* (regarder) ve *dinlemek* (écouter) kelimelerini de ilâve etmek gerektir. Umumiyetle " bakmak „ ve " dinlemek „ fiillerinin dikkatle *görmek, işitmek* den ibaret olduğu söylemekle kalınır. Dikkat ise, birçok defalar araştırdığımız veçhile, yalnız temayülün kuvvetini artırmaktan

ibarettir. Görme ve işitme bu temayül için sadece hazırlayıcı tenbihler verir. Bir fare deliğini bekleyen kedi, vakti gelince daha büyük bir enerji ile sıçramağa hazırlanır ve fareyi büsbütün istihlâkı kendi plânından asla çıkarmaz. " Bakmak „ ise bu değildir. Çünkü bakılan şeye dokunmaksızın ve yemeksizin bakmakla kalınabilir. Bakmak, kendimizi, mülk sahibinin, yalnız bakmaklığımıza müsaade ettiği bahçesinin meyvalarını göstermesi tarzında, kendimize göstermek demektir. Konseri veya bir konferansı dinlemek, bir kimsenin önünde koşmak için vaki olan hitabı dinlemek, veya cevap vermek için hazır olduğu bir sorguyu dikkatle dinlemek gibi değildir. İstenen şey, daha ileriye gitmeksizin, sadece dinlemek ve görmektir, görmek için görmek ve dinlemek için dinlemektir. Bu ise en sonunda daima şekli görmeğe ve şekli işitmeğe gelir.

Görmek için görmek fiilinin ilimlerde ve sanatlardaki büyük inkişaf - larını burada takip edecek değiliz. Baldwin, *Semblant object* adını verdiği şey üzerinde durdu ki bu, fikrime göre, doğrudan doğruya bu meseleden çıkmaktadır [11]. " Bu realiteyi harekete getiren bir *şey* (objet) dir. Çünkü muayyen bir realite gibi görünür ve hususî bir şeniyet nevinin emsal (coefficient) inden mahrum olmasına rağmen reel birşey (objet) -ki ben, bunun yalnız muayyen bir noktaya kadar böyle olduğunu ilâve edeceğim- gibi yoklanır „. Bu objet gibi görünen şey (seblant object) her tarafta işe karışacaktır. Tetkiklerimizin çoğu reel şeylerden daha basit olan bu *şeylere* taallûk etmektedir. Yalnız şunu hatırlatalım ki *cevher* ve (attributs) gibi mühim ilmî mefhumlar şekil ve maddenin bu ilk mefhumlarından çıkacaktır. Bu birkaç müşahede, tam bir idrak temin eden obje ile karıştırılmaması lâzım olan (Şekl) in ehemmiyetini göstermek için yeter.

III. — Şekil Davranışı

Şey (objet) mefhumu, hattâ şeyin şekil mefhumu temayüllerin işletilmesiyle elde edildi. Bu nokta artık anlaşılmıştır. Çünkü şey'i (objectif) ruhiyatın yokladığı bütün vakıalar esasında " İş - Action „ dan başka birşey değildir. Fakat şekil kadar hususî bir mefhum mavzuubahs olunca bunun hangi hususî " *iş* „ den ve işin hangi safhasından çıktığını göstermek gerektir.

Köhler ve Rignano şeklin başlangıcını sadece idrâklerde buluyorlar ki Rignano'nun bu kanaatte olması dikkate değer. Her ikisi için de mesele şu : eşyayı görür görmez şekline de sahip oluruz. Birisi şeklin birbirini amut geçen elyafın teşkilâtı sayesinde ilk olan ihsaslarda hazır yapılmış olarak bize verildiğini kabul ediyor, diğeri şeklin, idrâkleri teşkil eden ihsasların

[11] Baldwin, *La pensée et les choses*, fransızca E. Philippi tercümesi, 1908, sf. 189.

tedaisi ile -ki bu tedaiyi tayin eden faydalı bir gaye taharrisidir- kazanıldığını ileri sürüyor. Köhler bir şeklin birliğinin mâna birliği teşekkül etmeden önce mevcut olabileceğine işaret ediyor. Dübbüekber gibi bir burç, bu yıldızlar gurubunun muayyen bir birliği teşekkül etmiş olmadıkça ve uzaktan bir arabayı hatırlatmadıkça bir isim sahibi olamaz, teessürî bir temayüle bağlanamaz. Gölgede bize görünüp ancak malûm olmayan bir birlik gibi ortaya çıkarılmış olduğu nisbette tecessüsümüzü uyandıran gayrimalûm, yahut henüz tanınmamış herşey için mesele aynidir : ilk bir hâssî (sensorielle) şekil üzerinde vücut bulmadıkça her hareket kör bir teşebbüs olacaktır [12]. Rignano, şeyin karakteristik fiilinin o şeyin şekline mâna veren gayesinden bahsediyor. Bazan teessürî bir temayül, bazan bir diğeri uyanır. Bazan bu hareketlerden birinin hatırası, bazan bir diğeri uyanır. İdrakın şeklini şu veya bu istikamette değiştiren de budur [13]. İşin mekanizmasına taallûk eden tefsir ayrılığı bir tarafa, her iki görüş de şekli, şeyin basit idrâkinde buluyor.

İşaret etmekliğime müsaade edilirse diyeceğim ki, biraz belirsiz olan bu münakaşalarda şeklin ve şeyin birliği hakkında müphem bir telâkki vardır. Meseleye biraz sarahat vermek için ekseriya gösterdiğimiz gibi [14], iki şeyi birbirinden ayırmalıdır : müşahede edenin kafasındaki ruhî hâdiseler, müşahede edilenin kafasındaki ruhî hâdiseler. Her *şeyde* biz bir şekil görüyoruz ve meselâ masanın şeklini maddesinden ayrı tasavvur edebiliyoruz. Çünkü " bu masa ağaçtandır, fakat demirden de olsa ayni şekle malik olabilir „ diyoruz. Şekil idrâkinin ve şekil ile madde tarifinin, bir meyvayı gören hayvanda da mevcut olduğunu pek çabuk kabul ederiz. Bu hususta bildiğimiz birşey yoktur. Bunu tasdik için hayvanın karakteristik davranışlarını beklemek mecburiyetindeyiz. Keza bunun gibi hususî ve ayrı bir mefhum olan (Şekl) i, ekseriya pek ince olan tefrikini yapmaksızın mevcut olabilen pek ince olan tefrikini yapmaksızın mevcut olabilen pek kaba basit birliği ile karıştırmamalıdır. Şüphesiz nazarî bakımdan hayvan şekli zaten yediği meyvada görüyor. Çünkü şekil hiç değilse hazırlayıcı tenbihler olmak itibariyle kendi davranışında büyük bir rol oynayan görme mün'akisleriyle vücut bulmuştur. Fakat bu hayvanın şekli insan gibi görmesi demek değildir. Hayvan şekli, şekil ile maddeyi birbirinden tefrik ederek elde ettiğini göstermiyor. Çünkü hayvan hareketini, istihlâk safhasını hazfederek (ki bu, şekil meselesinde esastır) tefrik etmeğe kabiliyetli değildir. Çince bir metni, mânanın kâğıt üzerinde gördüğüm resimlerde mündemiç olmasından ötürü derhal anlamaklığım meselesi de ayni suretle düşünülebilir. Evet, bu mâna o metinde

[12] Köhler, *Scientia*, Mayıs 1928, sf. 171-173.

[13] Rignano, *Problème de psy. et de mo.*, sf, 96.

[14] Pierre Janet, *Cours sur l'évolution de la mémoire et de la notion du temps*, 1928, sf. 29.

mevcuttur, fakat bu mevcudiyet, kâğıttaki resimlerden alınan idraka, benim uapamayacağım bir ameliyeyi çıkarıp ona ilâve eden içindir.

Köhler, şempanzeleri yoklarken maymunun bir ip ile çiviye bağlı bastonu anlamadığını kabul eder ve der ki : " Maymun pek muğlak bir vaziyet karşısında kalıyor... Vaziyeti düşünmek için zarurî dikkat ve sabra malik değildir... Görülen şekiller ona zaman zaman bir şeyler öğretiyorlar. Fakat bu halde edindiği şey bir sürü karışık çizgiler olduğundan körükörüne hareket ediyor: çizgilerin hepsinin vazıh olması nisbetinde hayvanın hareketleri vardır [15] ... Bununla beraber bu maymun baston idrâkine yine maliktir. Çünkü onu çekiyor. Yalnız şekli bastondan çıkarmağı bilmiyor. O takdirde bu şekil daima birbirini amut geçen elyaf vasıtasiyle ihsas ve idrâkte mihaniki şekilde temin edilmiş birşey değildir. Şekli bastondan tecrit için, şekil olarak görmek için ayrı bir dikkat emeği gerektir.

Spearman 1927 *Groningue* kongresinde hassî unsurların düzeni olan şekli, bu unsurların yekûnunun toplanması olan şekil ile karıştırıldıklarından dolayı şekilcileri muahaza etmiştir. O diyor ki : " Hayatın normal şartları altında biz şekilleri değil eşyayı görüyoruz. Bizim işimize yarayan eşyanın ne olduğunu bilmektir. Yoksa bu şekilden ziyade şu şekle sarih olarak malik olup olmadıklarını değil, Sözü geçen şey bizim ilk idrâklerimiz olunca ve bu ilk (élementaire) idrâkler seviyesini geçmemiş basit mahlûklar olduğu zaman bu doğrudur. Fakat bizim şekil ve madde ile meşgul olduğumuz bir ânın olduğu, bu ânda bizim basit idrake birşey ilâve ettiğimiz de ayni derecede doğru sayılmalıdır ,,

Marazî teşevvüşleri araştırmak bu işaretlerimizi aydınlatır. Bu araştırma, şekil yapısının güç ve hususî bir ameliye olduğunu gösterir. Çünkü bir derece aşağı hareketleri muhafaza eden bazı zayıflamış hastalarda bu şekil yapısı kayboluyor. *Head*'in dil teşevvüşleri hakkındaki eserinde ve M. E. Cassirer'in sembolik şuura dair olan güzel yazılarında (aphasique) ler veya (agnosique) ler hakkında yapılmış tecrübelerde bunun dikkate değer bir misalini buluyoruz [16]. Hasta meselâ kapıya çarpmak, bir çiviyi bir yere çakmak, çorbasını içmek gibi bazı maddî fiilleri tamamiyle yapmağa muktedirdir. Bunu iyice gördükten sonra kapı veya çivilenen tahta derece derece uzaklaştırılır ve kendisine ayni fiilleri havada yapması, yâni kapıya çarpma, çiviyi çakma fiillerini kapısız ve tahtasız yapması, yahut tabak olmadan kendisine gösterilen bir kaşığın neye yaradığı sorgusuna cevap vermesi istenir. Hasta bu jestlerden ne birini, ne de ötekisini yapamayor, çorbasını içmek için demincek kullandığı kaşığın neye yaradığını anlayamayor. Bu müellif.

---

[15] Köhler, *Intelligence des singes supérieurs, l'é.*, sf. 237, 250.

[16] E. Cassirer, *Pathologie de la conscience symbolique, Journal de psychologie*, Mayıs ve Haziran sayıları

ler meselâ hastanın cevap vermediği bu yeni davranışları, sembolik fiiller zümresine sokuyorlar. Ben bu sembolik fiiller tâbirini çok sevmiyorum. Çünkü sembol bana, pek sonra araştıracağım yukarı bir mefhum manzara - sını veriyor. Yalnız şuna işaret edelim ki hasta istenen hareketi, idrâkî fiil halinde yapmağa muktedirdir. Fakat ayni fiili, idrâkî fiil olmaksızın sadece (Şekil) i ile tekrar yapmağa muktedir değildir. Bir şeyi görmeğe muktedir olduğu halde " görmek için görmek „ icabında " tavsif etmek için görmek „ fiilini icra etmeleri kendilerinden istendiği zaman bunu objenin idrâkinin mündemiç olduğu hareketi yapmaksızın, yapamayan hastaları tetkik ederek daha başka misâller getirebiliriz.

Hastalardaki bu hafıza teşevvüşünün tabiî şeylerden ziyade yapma şeyler dolayısi ile görüldüğüne işaret etmek mümkündür: bu neviden bir hasta, köpeği iyi tanıyor, fakat bir saatı, bir kaşığı iyi tanıyamayor. Şekil ve madde tefrikinin yapma (artificielle) şeylerin yapısında mevcut olması mümkündür. Yapma şeylerin yapısında ' madde, Bergson'un dediği gibi, bizim hoşumuza gittiği şekilde tekrar dikmek için istediğimiz gibi seçtiğimiz uçsuz bir kumaş gibi görünmektedir „ [17].

Köhler diyor : " Keşfedilmesi lâzım ruhî bir âmilin mahallî unsurları bir birlik halinde toplarken ayni zamanda onlara bir şekil verdiğini neden kabul etmeyelim ? „ [18]. Benim fikrime göre biri idrâklere birliğini veren idrâkî- talik edilmiş fiil (perceptif-suspensif), diğeri idrâkin topuna ait fiilde şekli ayıran ilk zihnî fiil olmak üzere iki ruhî âmili ilâve etmek gerektir. İdrâkin içinde şekli ayıran fiili zaten biliyoruz. Bunu daha evvelce portre fiili adı altında araştırdık. Portre, meselâ safdil iptidainin gülerek baktığı küçük mamut filinin alçıdan büstü şekil hakkında şimdiye kadar söylediğimiz hareketlerin tamamiyle ayni olan hareketlere sebebiyet verir: mamutun heykeline bakarak mamutun şematik davranışı uyandırılır. Fakat hatırladığınız gibi bu davranış istihlâk safhasında durdurulur: mamut yenmiyor, ondan korkulup kaçılmayor. Mamut şemasından onu görmek, göstermek, ona bakmak davranışları muhafaza ediliyor. Eski bir hareketin mücerret parçaları yeni bir harekete kalbedilir. Bu zaten şimdiye kadar birkaç defa ihtar ettiğimiz gibi, ruhî davranışların tekâmülünde ekseriya vakı olan bir şeydir.

Ayni davranışa dayanan şekil için de mesele tamamiyle aynidir. Burada da, gördüğümüz gibi, şeyin şeması uyandırılır. Fakat son istihlâk safhasına kadar iş ileri götürülmez. Nasıl bir meyvanın şekli yenmezse, bir düşmanın şekli ile de vuruşulmaz. Şey (objet) in çizgileri gözle takip edilmekle kalınır, bakılır, temaşa edilir. Ancak harekete hazırlık olan şey harekete çevri-

---

[17] Bergson, *L'évolution créaice*, 1907, sf. 170. Türkçesi, sf.

[18] Rignane, keza sf. 112.

lir. Demiştik ki portre bilhassa ibtidaide ve çocukta azçok itibarî idi. Fakat objeye atfedilen şekil de ekseriya itibarîdir. Muhtelif bakımları gözönüne almaksızın bu şekil ayni şey için daima ayni kalır. Bir armudun şekli daima sapı yukarıda göğdesi aşağı doğru olarak tavsif edilmiştir. Dört nala giden atın bacaklarına itibarî bir şekil veririz. Enstantane fotoğrafın bize gösterdiği beklenmedik hattı hareketlere şaşarız. Boşluk duygusunu arzeden ve şeniyet duygusuna artık sahip olmayan, yâni idrakî fiilleri istihlâk safhasına kadar vardırmayan hastalar bir düziye portre davranışından alınmış ifadeleri kullanırlar. " Bu artık şenî (reel) değildir.. Bu yaşamak için değil, bakmak için yapılmış.. Bunlar düz bir satıh üzerinde yapılmış resimlerden başka birşey değil.. Bunlar boş şekillerdir.. İçinde birşey yoktur „. Bir objenin şeklini temyiz etmek, bu şekli objenin kendisinden ayırt etmek, başlangıçta, portrenin kâfi olduğu, ötesine gitmenin faydasız olduğu hissi ile yapılmış portreyi tasarlamak demektir.

Şeklin mütemmimi olan madde mefhumu ayni portre davranışından yavaş yavaş çıkmıştır. Mücessem bir resim lâvhası yapılmak istendiği zaman hayvan derileri, ağaç dalları, toprak hamuru, renkli tozlar gibi bazı şeyleri kullanmak mecburiyeti vardır. Çünkü mevhum da olsa idrâklerin, ancak bu idrâklerin bağlı oldukları şeyleri kullanarak tayin edebiliriz. Fakat şey (objet) in ilk idrâkinin bir şekil değişikliği (transformation) geçirmesi lâzımdır: küçük mamutu yapmağa mahsus olan toprak parçası, artık toprak parçası olarak kalamaz. Bu objetler önünde Baldwin'in eğlenceli bir ifade ile dediği gibi, *kopmuş bir davranış* (Une attitude détachée- The don't have to attitude) takınmak gerektir. Bu şeyler artık kendileri için gözönüne alınmaz. Onlar artık istihlâkın idrakî temayülünü husule getirmezler. Bu yüzden ancak kendilerine verilmek istenen şekle nisbetle mülâhaza edilebilirler. Yeni zihnî hareketler için hazırlayıcı bir tenbih olmaktan başka birşey değildir. Kendilerine şekil mefhumunu tatbik ettiğimiz tabiî şeyler, sonradan şekil değiştirmişler ve yaptığımız yahut bu portrenin maddeleri gibi düşünülen diğer şeylerle yapılmasını tasarladığımız portre gibi yapma şeyler gibi mülâhaza edilişleridir.

Portre davranışından bahsederken ayni zamanda tam ve pahalıya mal olan fiili icra etmeksizin muvaffak bir fiilin zaferini bize temin etmeği araştıran iktisadî ve para getirici bir hareket, oyun faaliyetine gelmiş sanıyoruz. Şekil için olan davranışımız ciddî değildir. Bu davranış sadece şekil içindir, yoksa esas için değildir. Esasında tamamlanmamış hareketlerden ibaret olan ve portre işinde büyük bir rolü olan oyunun bir neticesidir. Bununla beraber bu şekil oyununda onu içtimaî kılmak bakımından zarurî ciddî bir taraf vardır. Mücessem meyva lâvhası, muvaffak olmak için başkalarının idrâkinden

[19] Baldwin, *La pensée et les choses*, I'e., sf. 300

ve onlarda şu veya bu idrakî temayülü uyandırmağa yarayan teferruatı gözönüne almağa mecbur içtimaî bir oyun olmuştur. Şekil de içtimaî bir seciye alacaktır. Cemiyet bize şekilleri kendi anlayışına göre yapmak usulünü gös. terir. Şekle itibarî seciyesini veren çok defalar bu olmuşutr. Beraberce oynanan bir oyunda eşya, zümre âzasının hepsi tarafından anlaşılıp kullanılan bir şekil almak zaruretindedirler.

Geştalt nazariyesine ait araştırmalar şekil etrafındaki ruhiyat meselesinin ehemmiyetini gösterdiler. Fakat bu nazariyenin mümessilleri ileri sürdükleri meseleyi, fikrime göre, şekli, mürsil (afférent) âsabın teşrihî vazi. yetlerinin tayin ettiği ihsasasın hassasına bağlamak suretiyle, gayri kâfi bir surette hallettiler. Rignano, beşerî hareketin idrâkte ve eşyanın teşekkülündeki ehemmiyetini hatırlatarak, bu tarzı tefsire haklı olarak karşı geldi. Fakat Rignano şekil ile basit idrâkin mevzuu arasındaki farkı -ki bu farkı Şeştaltcılar çok iyi hissetmişlerdir- yetesiye görmedi. Biz (Şekl) e meydan veren hareketlerin, obje hakkındaki sadece tâmim edici olan idrakî davranışının fevkında bir yer verilmesini istiyoruz. Şekil zaten yola, köyün yerine, âleti, portreyi doğurmuş bulunan, ve o kadar ehemmiyetli olan ilk zihnî fülller zümresine, bilhassa portreye ait zihnî fiile bağlanmalıdır.

Fransızçadan Çev : ***Z. FAHRİ***

KÖY EĞİTİMİ MESELESİ

İ. HAKKI TONGUÇ

IV. Eğitim, eğitimle ilgili işler ve hadiseler bakımından köy durumu

1 — Küçük çocukların bakımı ve terbiyesi

—65 inci sayıdan devam—

a) Köyde doğum : Çocuk doğar doğmaz, ebelik sanatını görenek suetiyle köyünde öğrenmiş olan ebesi onun göbeğini keser, ağzına bir miktar yağ veya bal çalar. Buna " çocuğun ağzını açma „ derler. Çocuk yıkanır, bazan da hiç yıkanmadan silinir, tuzlanır, sıcak toprak içerisine konarak kundaklanır. Evin ısıtılması güç veya mümkün olmayan birçok köylerde çocuğu sıcak toprağa yatırmak âdeti vardır. Anne, hergün çocuğu birkaç defa kundaktan çıkarır, temizler ve tekrar kundaklar. Bütün köy ailelerinde çok çocuğa kavuşmak isteği vardır ve kuvvetlidir. Bazı köylerde yeni doğan çocuk, anasının yanında beş altı gün kundakta kaldıktan sonra merasimle beşiğe alınır. Bu merasim için akrabalar, dostlar dâvet edilir. Onlar da hediyeler götürürler, yemekler yenir, ondan sonra ninniler söylenerek çocuk beşiğe alınır. Merasim esnasında ve ondan sonra çocuk büyütülürken bilhassa Orta Anadolu köylerinin bir çoğunda söylenen ninnilerin bazıları şunlardır :

Kavaklar gibi boy versin
Söğütler gibi dal yarsın
Mevlâ buna kan versin
Ninni yavrum ninni . . .

Şimdi anan gelecek
Gül yüzüne gülecek
Sana meme verecek
Ninni yavrum ninni . . .

Yeni doğan çocuğuna sevinçle fakat bu sevincini en yakınlarından bile saklayarak bu ninnileri söyleyen (anne), birçok işleri arasında bunalırken çocuğun uyumamasına, sık sık ağlamasına sinirlenmeye başlar, o zaman ninnilerin şekli biraz değişir :

Selvi beşik oydurdum bak
İçine gül doldurdum bak
Seni bana yolladı Hak
Ninni yavrum ninni . . .

Bahçeye kurdum salıncak
Eline verdim oyuncak
Ne uyuman hey yumurcak
Ninni yavrum ninni . . .

Annenin üzüntüsü bu kadarla bitmez. Eski devirlerde huduttan hududa koşmak mecburiyetinde kalmış olan köylü erkeğinin belki bir daha hiç dönmemek üzere sık sık yuvadan ayrılması icabeder. Zavallı bedbaht anne o zaman ninnilerinin mevzularını yine değiştirmeye mecbur kalır :

İstanbul yolları diken
Kör olsun dikeni eken
Ayrılık belimi büken
Ninni yavrum ninni . . .

Ninni dağların eteği
Bu köy garipler yatağı
Anasının dert ortağı
Ninni yavrum ninni . . .

Kocasının dönmesini dört gözle bekleyen kadın, ümidini kesmez, yavrusuna babasının gelme ihtimali olduğunu duyurmağa çalışır :

Horoz öter iki iki
Kırmızı güllerin teki
Senin baban gelir belki
Ninni yavrum ninni . . .

Günün birinde, bağrı yanık anne kocasının gelmekte olduğuna dair fakat çok defa, şüphemsi bir haber alır ve bu haberi çocuğuna şöylece müjdeler:

Uzun uzun çam dalları
Irak mı sefer yolları
Baban seferden geliyor
Parlar atının nâlları
Ninni yavrum ninni . . .

Bu ninniler; esasen diğer işleri arasında bunalmış olan Türk kadınının beşik başında nasıl bir haleti ruhiye ile, asırlarca çocuk yetiştirmeğe çalış - tığını anlatırlar. Ve eski, ekseriya yuvaya bir kara haber salan günler çoktan geçmiş olmasına rağmen bu günde -belki alışkanlığın tesirleriyle- bu ninniler birçok köylerde ayni şekilde söylenirler.

c) *Emzirme, diş çıkarma, yürüme :* Çocuklar sık sık, denilebilir ki ağladıkça emzirilir. Çok ağlayan ve bağıran çocuklara nazar değdi denilerek kurşun döktürülür. Nefesi keskin kimselere okutulur, nazarlık takılır, göbeğine balla nane sürülür, kaburga kemikleri batmıştır diye ters çevrilir. Ağlayan çocukları susturmak, uyutmak için ayni zamanda tülbent içine sarılmış pelteler verilir. Çocuklar, umumî olarak pek seyrek yıkanırlar, bunun başlıca sebepleri alışmamazlık, evleri iyi ısıtamamak, yıkanan çocuğu koruyamamak, çocuğu yıkamak için vakit ve kolayca bol su bulamamaktır.

Küçük çocuğun diş çıkarması, yürümeye başlaması ehemmiyetle karşılanan hâdiselerdir. Bazı köylerde diş çıkarma zamanında, ilk diş çıkınca çocuğa hediyeler götürülür. Yürümesi geçiken çocuklara bazı merasim yapılır, böyle çocuklar Dedelere götürülür.

d) *Konuşma :* Çocuk konuşma çağına gelince annesi ve büyük annesi ona ana dilini öğretmeye başlarlar. Bu münasebetle çocuğa bazı kelimeleri konuşma temrinleri yaptırılır. Masallar söylenir. Fakat anne, bu gibi meşguliyetleri için fazla vakit bulamaz, çocuğunu bırakarak işe gider, anne bizzat meşgul olamadığı ve muhit pek dar olduğu için çocukların kelime hazineleri pek fakir kalır. Cümleler uzun müddet bir iki kelimeyi aşamazlar. Cümleleri birbirine bağlayan edatlar hemen hiç yok denecek kadardır. Bu sebeplerden okula gelen yedi sekiz yaşındaki çocukların bile bildikleri kelimeler pek azdır.

Annenin yokluğunda küçük çocuklara işe gidemeyen büyük analar veya biraz daha büyükçe çocuklar bakarlar. Onların bakımı; küçüğü yedirmek, uyutmak, zararlı şeylerden korumaktan ve sırtlarına alarak gezdirmekten ibarettir. tnn

Çocuk çok küçük yaşlardan itibaren anasının veya babasının işlerine devam etmeye de başlar.

Babasından hayvanlara bakma, ve gütme; düğen, araba ve çift sürme gibi işleri öğrenir. Dört beş yaşından itibaren iş hayatının içine girer. Şayanı hayret olan şey; baba çocuğuna bu işlerin çoğunu tarif ederek öğretmez. Çocuk onları, babasına yardım ederken kendi kendine öğrenir.

2 — Hastalanan çocuklara bakım

Çocuk hastalanır hastalanmaz, ekseriya ona ciddî bir alâka gösterilmez. Hastalık ilerledikten sonra: Annesi (yemedi içmedi, sabaha kadar cayır cayır yandı, ateşler içerisinde kavruluyor) der, yakınlarına veya komşularına haber verir. Komşular hasta çocuğun etrafına sıralanır, tavsiyelerde bulunmaya başlarlar ve evvelce kendi çocuklarına neler yapmışlarsa onları birer birer anlatırlar. Anne de tavsiye edilenlerden yapabildiklerinin hepsini yapar, bu tavsiyelere göre yapılan şeylerin çoğu hiçbir fayda vermez.

Umumiyetle göz kanlanmasına köpek südü, yanıklara hattâ yaralara tavuk pisliği sürerler, karnı ağrıyanlara burgacan dikeninin sakını (kabuğunu soyarak) yedirirler, sıcak çalarsa vücuduna sarımsaklı yoğurt sürerler, çocuğu çamura, bataklığa, yoğurt torbası suyuna yatırırlar. Sıtmalıların bileklerine sirkeli bez koyarlar. Çocuk soğuk alırsa pekmeze biber katar içirir veya sıcak deriye sarar terletirler.

Hastalık iç uzuvlarda olursa kurşun döktürülür, muska yazdırırlar. okuturlar, hastalığın çabuk geçmesi için kurbanlar adarlar.

Küçük çocukların hastalıklara tutulmamaları için vaktinde ve isabetli şekilde tedbirler almak, hastalara makul ve müsbet şekilde bakmak birçok köylerde bilinmez. Yalnız çiçek hastalığına karşı aşı yaptırmanın lüzum ve faydası bilinmekte ve çocuklar ihmâl edilmeksizin aşılatılmaktadırlar. Diğer bakımlardan çocuklar çok bedbahttırlar. Yaşayabilen yaşar, yaşayamayan ölür gider. Tabiat, köy çocukları arasında merhametsizce bir tasfiye yapar. Meskenlerin şekilleri, kış aylarında bu meskenleri ısıtamamak, yazın karasinek, sivri sinek gibi hastalık taşıyıcı unsurlardan korunamamak, çocukları iyi giydirmemek, köylerin etraflarındaki bataklıklar için ve geçici çocuk hastalıklarına karşı fennî tedbirler alamamak yüzünden, nüfusun en körpe unsurlarını teşkil eden çocukların mühim bir kısmı ölümün pençesinden kendilerini kurtaramaz, göçer giderler. Bu boşluğu dolduran tek kuvvet köylü annedir. O; tükenmeyen bir kaynak gibidir. Onun için bütün bu hâdiselere rağmen memlekette nüfus artışını anneye borçluyuz.

3 — Çocuğun iş hayatına iştiraki

Tıpkı anaları, babaları gibi giyinerek beş altı yaşında iş yapmaya başlayan çocuklar, yavaş yavaş yardım şeklindeki işlerden başka kendi başlarına başarabilecekleri oldukça ciddî ve müşkil işlere de girişirler.

Büyüklerin her nevi konuşmalarını, münakaşalarını hattâ kavgalarını dinlerler. Bunlardan çok defa istifade ederek kendi hayatlarına bir şekil vermeye çalışırlar. Köyde, insan kavgaları, hayvan döğüşmeleri, yırtıcı veya yabani hayvanların diğer hayvanları parçalamaları, ölüm manzaraları, araba devrilmeleri, hayvan çifleşmeleri ve doğurmaları, düğün şenlikleri çocukların sık sık rast geldikleri ve dikkatle seyrettikleri sahneleri teşkil etmektedir. Böyle müthiş ve hakikî sahneler içinde onları müşahede ederek yetişen çocuklar, 9-10 yaşına geldikleri zaman belli başlı birçok işleri ve meseleleri öğrenmiş olurlar. Bu işlerin en önemlileri : Hayvanlara bakmak, tarla sürmek, hayvan yükü sarmak, arabaya yük yükletmek, döğen sürmek, bostan çapalamak, mallara bakmak, ata binmek; kız çocuğu ise kardeşlerine bakmak, ev temizlemek, çeşmeden eve su getirmek, dikiş dikmek, çorap örmek, ekmek ve yemek pişirmek, yama yamamaktır.

Ana, kızına mütemadiyen : " Gideceğin yere doğru git gel, namuslu yaşa, yolda giderken büyüklerin ve erkeklerin önlerine geçme, büyük küçük komşularını ana gibi bil, kimsenin sözüne kanma, yabancı delikanlılardan kaç ! „ der. Onu bu gibi öğütlerle köy ve iş hayatı içinde kuvvetle tutunabilecek bir hale getirmeye çalışır. Everir, evlendikten sonra da sık sık yardımına koşar, kızı kendisi gibi oluncaya kadar onunla ilgilenir.

Baba oğluna : " Kadınlara sataşma, hırsızlık yapma, içki içme, kumar oynama, namuslu yaşa, büyüğünü küçüğünü say, erken kalk, işinin başından ayrılma, mal hakkını ve kıymetini bil, fena kimselerle dolaşma ! „ der. Onu

tıpkı kendisi gibi yapmak için herşeyi göze alır. Ve yaptığına emin bir hale gelmedikçe içi rahat etmez.

Çocuklar ana ve babalarından aldıkları bu öğütleri ve fikirleri gözönünde tutarak çalışırlar. Bu ana ve baba nasihatlarını tuttukları ve yaptıkları için yavaş yavaş bazı işlerde ve meselelerde analarının babalarının yerine geçmeye başlarlar. Böylece baba ile ananın terbiyevî rolleri azalmış, seyrekleşmiş olur. Bundan sonra onlar ayni şekilde torunları veya yakın akraba çocuklariyle de meşgul olmaya başlarlar.

Bu işlerin hepsi pek tabiî bir şekilde kendiliğinden yapılır. Köy iş hayatı buna pek müsaittir. İş, çocukları öyle terbiye eder ki köyde köy hayatına uymayan, açıkta kalan, işsiz, güçsüz çocuklara pekâz rasgelinir. Köyde en çok utanılacak şey tembelliktir. Böylelerini bütün köylüler bilir ve onlarla alay ederler. Tembellere hiç yüz vermezler. Halbuki çalışkanlar, becerikliler, açık gözler mütemadiyen her vesile ile takdir edilirler. İnsan kıymetinin bu şekilde takdir edilmesi gençlere cesaret, gurur gibi hamle yapmayı besleyici hisleri aşılar, böylelikle gençler köyün durgun hayatına biraz hareket katarlar.

4 — Köylü genç, köy cemaati içinde

Köy çocuğu çok küçük yaşlardan itibaren büyükler arasına karışır. Hayvan güderken, değirmen veya pazara giderken büyüklerin aralarına karışmaya başlayan çocuklar; daha onbeş yaşına gelmeden köy düğünlerine, odalarına da iştirâk ederler. Böylelikle çocuklar, pek erken (çocukluk cenneti) denilen kendi âlemlerini terk etmiş büsbütün başka bir âleme girmiş olurlar.

Köy halkı denilen yetişkinlerin arasına karışan bu gençlerin üzerine evvelâ köyün büyükleri, imamı tesir yapmağa başlar. Âdetler, anane ve din ile ilgili bütün telkınler onlar tarafından yapılır. Bu suretle gençler muaşeret usullerini, yaşamayı kolaylaştırıcı sanılan çok mahallî tedbirleri öğrenmiş olurlar. Bunlara itiraz edenler olursa onlardan nefret edilir, bu gibileri yola getirmek için -icabında bazı cezalar da tatbik edilmek suretiyle- mütemadi bir şekilde, metanetle uğraşırlar.

Gençlerin yetişmeleri bakımından düğünlerin, bayramların rolleri de büyüktür. Uzun yıllar değişmeyen şekillerini muhafaza eden bu gibi merasim esnasında gençe, arada hiç başka vasıta olmaksızın ve o bunların farkına varmadan birçok mahallî âdetler, itiyatlar verilmiş, bunlarla ilgili fikirler de aşılanmış olur. Gençte; bunların izleri kolay kolay silinemez.

Köy odalarının kahvelerinin rolleri de pek demokratiktir. Bunlar birer kulüp hareketlerindendirler. Buralarda zengin, fakir farkı gözetilmeksizin toplanılır. Herşey konuşulur, münakaşa edilir, birçok oyunlar oynanır, şarkılar, türküler söylenir, sazlar çalınır, eğlentiler yapılır. Yenilir, içilir. Harp

hatıraları anlatılır, bazan da kitaplar veya gazeteler okunur. Bunlardan, hazır bulunanların hepsi ayni nisbette kavrayabildikleri kadar istifade ederler. Bunlar, müdavimlerinin hepsi ve bilhassa gençler için, köy bünyesine uygun gelecek şekilde kurulmuş birer okul gibidir.

Askerden gelenler, pazardan veya seyahatten dönenler, köye gelen misafirler gezdikleri yerlerde gördükleri yenilikleri, köylülere tuhaf ve garip gelen hâdiseleri bu toplantı yerlerinde tekrar tekrar anlatırlar. Böylelikle muhafazakâr köy halkını, çok zorlamadan, onun hayatında büyük sarsıntılar yapmadan daha ileri kıymetli bir hayata doğru itmeye çalışırlar. Bu toplantılarda anlatılan yeni fikirler veya yenilikler dolayısiyle köylüler arasında münakaşa ve mücadeleler olur. Bu cemaatın arasına, yeni karışmış olan gençler, tıpkı bir piyes seyreder gibi bunların hepsini seyrederler. Yeni fikirler, alışkın olmadıkları şeyler, bu suretle sosyal teşekküllerin süzgeçinden geçirilmiş olur. Neden sonra ancak ekseriyetin veya çok kuvvetlilerin taraftar oldukları fikirler, realize edilmeğe başlanır. Bu gibi konuşmalar dolayısiyle köydeki her insan muayyen meseleler ve telâkkiler karşısında ne fikirde olduğunu, söylemiş olur. Diğer fertler tarafından da onun kanaatı iyice anlaşılır. Onun için kandırılacak veya ekarte edileceklere karşı tedbir almak meselesi nisbeten kolaylaşır. Köy âlemine yeni kıymetler götürmek ve sokmak isteyenler için bu nokta pek önemlidir.

Genç insan, yaşadığı cemaatın içinde işte böylece sınana sınana hakikî köy hayatına yâni mukadderat birliğine girmiş olur. Onun için köyde bu tarz terbiye ile, kendine güvenen, sert, fakat açık yürekli ve kendi muhiti içinde serbest, cesur harekt debilen, başkalarına dayanmadan yaşamak isteyen insanlar yetişir. Görülüyor ki bu hâdiselerin hepsi cemiyet hayatını kuvvetlendirici ve böylelikle ferdî hayatı da kolaylaştırıcı mahiyettedir.

Bu karakterdeki insanların kendi muhitlerinden ayrılarak, büsbütün başka şekillerdeki sosyal hâdiselere göre yaşamakta olan insanlar arasında rol almaları ve bu hayata adapte olmaları çok güçtür. Bu sebeplerden dolayıdır ki kendi muhiti içinde bir kuvvet ve kıymet olan köylü, şehire gelince -buraya adapte oluncaya kadar- âciz bir vaziyete düşmektedir. Şehirli de köyde iş yapmak istediği zaman ayni vaziyete düşer. Modern bir cemiyet haline gelmek bu farkı ortadan kaldırmak demektir. Bunu temin edebilmek o kadar kolay bir iş değildir. Bu noktada siyasî, hukukî, sosyal karakterlerde yüzlerce iş ve mesele düğümlenmektedir. Köy eğitimine hattâ köy siyasetine berrak bir renk verilmemesinin sebeplerini de burada aramak lâzımdır. Köyde ve şehirde oturan insanları arasında, büyük farklar bulunmayan, efradı kütleleşmiş uluslar; bahtıyar, canlı ve kuvvetli uluslardır.

Şimdiye kadar incelenen noktalar açıkça gösteriyorlar ki köylerde oturan ve hayatları buralarda geçecek olan vatandaşları yeni hayatın icaplarına ve şartlarına göre forme etmek için alınacak tedbirlerin esas prensiplerini

nazariyeden ziyade realiteden çıkarmamız ve köyün hususiyetlerine uydurmamız lâzımdır. Bu maksatla, köyün karakterini tekrar kısaca tebarüz ettirecek olursak şöyle bir tablo ile karşılaşırız :

a) Köy, mazinin tahammül edilmeyecek kadar fena idaresi ve her türlü asayişsizliği, soygunculukları içinde ezilmiş, durgunlaşmış ve fakirleşmiştir. Köyün bu korkunç rengini, güzelleştirmeyi kendisi için bir ülkü bilerek hareket eden Cümhuriyet, kuvvetli hamlelerle işe başlamış ise de, bir şanssızlık olarak karşılaştığı iktisadî buhran dolayısiyle hamlelerini seyrekleştirmeye mecbur kalmıştır. Bu iş plânlı hareket etmeyi, kuvvetleri boş yere israf etmemeyi icap ettirir.

b) Köylü; bir hayat zarureti olarak elde etmesi mutlaka lâzımgelen gıda, melbusat, mesken, iş vasıtaları gibi en önemli ihtiyaçlarını temin edebilmek için bütün ailesi halkı ve canlı mahlûklariyle yılın her mevsiminde geceli ve gündüzlü çalışmak mecburiyetinde kalmaktadır. Böyle olduğu halde, köylülerin mühim bir kısmı; en hayati ihtiyaçlarını normal bir şekilde gidermeye muvaffak olamamaktadır. Onun için, birkısım köylüler vatandaşlık vazifesi olan vergilerini normal bir şekilde verememektedirler. İnsanî vazifelerinin en önemlilerini yapmaya, meselâ çocuklarını okutmaya kudreti yetmeyenlerinin sayısı da oldukça çoktur. Bu durumda olan köylü iyi bir müstahsil, ve kurulmakta olan millî sanayi için güvenilebilecek bir müstehlik olamaz. Genel siyasetimizde, bu bakımdan köy durumu ile ilgili esaslı tedbirleri süratle alarak realize etmek hiçbir suretle kaçınılmayacak tarihî bir vak'a haline gelmiştir.

c) Köyde hukuki, mali, ekonomik mahiyetteki işler de şehirlerde gördüklerimizden başka ve çok defa menfî şekiller almaktadır. Böyle bir hal uzun müddet devam ettirilemez. Ettirildiği takdirde yalnız köylü değil, bütün cemiyet meflûç bir hale gelebilir. Onun için; bunların stürüktürlerinde köy bünyesine göre değişikliklere başlamak lâzımdır.

d) Köylü vatandaşları; uzun bir maziden sürükleyip getirdikleri ve büsbütün başka bir hayat telâkkisinin bilhassa ümmet devrinin ifadesi olan âdet ve ananenin tesirleri veya telkinleri altında bugünkü hayatın iş, yaşama, görüş ve telâkki şartlarına göre hareket edememektedirler. Bu yüzden gün geçtikçe vatandaşlık kıymetlerinden bir kısmını kaybetmek mecburiyetinde kalacaklarını hesaba katmak lâzımdır. Millî âdetler ümmet devrinin aşıladığı âdetlere nazaran daha hayati mahiyette oldukları için, hayatın yüklerini hafifletmekte ve nisbeten canlı, hareketli bir hayat şeklini idame ettirmektedir. Onun için, bunları besleyici, cemiyet içine yayıcı tedbirleri tereddütsüz alarak köylülerle birlikte bütün vatandaşları mebzül, müşterek kıymetlere bağlı insanlar haline getirmek lâzımdır. Ancak böylelikle yaşama hevesi ve hareketleri bugünkünden daha kuvvetli bir cemiyet yaratılabilir.

f) Köylülerimizin; sadelikten, kanaatkârlıktan, ihtiyatlı hareket etmekten, ferağattan, yılmamazlıktan, hâdisatı sükûnetle karşılamaktan, yurda bağlılıktan, yurt için fedakârlıktan örülmüş bir hayatları vardır. Bu kıymetleri bilerek beslemek ve onların arasına yeni kıymetler katmak köyde yapılacak en önemli işlerden biridir. Onlara mahsus teşkilât ve işler yapılırken, köylünün bu hususiyetleri, millî karakteri, psikolojisi gözönünde tutulmadan hareket edilecek olursa bu gibi teşkilâtın ve işlerin başarı ile sona ermesine imkân yoktur. Onun için köylüleri yetiştirmek ve ileri kıymetli bir hayata yükseltmek vazifesini üzerine alacak olanların sistemli ve metotlu çalışmaları, millî bünyeye uygun gelecek şekilde hareket etmeleri lâzımdır. Köyde; fikir, aksiyon haline gelmedikçe ona köylü ne inanır ve ne de böyle bir fikrin arkasından gider. Esasen onun en kuvvetli tarafı asırlarca her fırtınaya mukavemet etmiş olmasının başlıca sebebi de budur. Aksiyon haline getirilmeyen bir fikre köylülerin asla yanaşmadıklarını, çok güzel anlatan bir misâl verelim :

Tohum ekme makinasının faydalarından, veriminden, kolay ve çabuk iş görmeye yarayan vasıflarından bahseden bir köy eğitmeni ile köylüler arasında bu mesele şu şekillere bürünüyor :

Eğitmen : " Sizlere tohum ekme makinasının faydalarını anlattım. Şimdi sıra onu almaya geldi „ diyor.

Köylüler : " Eğitmen; biz bunu görmeden alamayız „ diyorlar. Eğitmen, bu teklifi de kabul ediyor, köye bir makina getiriyor, onunla tohum ekerek gösteriyor. Sonra köylülere : " İşte makinanın kendisini de gördünüz, artık siz de bu makinalardan satın alınız „ diyor. Köylüler : " Bir de bu makina ile ekilen tohumun bittiğini görelim, ondan sonra alırız „ cevabını veriyorlar.

Bu hâl; köylülerimizin zâaflarını değil, kuvvetlerini gösterir. Köyde iş yapmak isteyenler, onların bu gibi kuvvet taraflarını görerek ve bilerek hareket etmek mecburiyetindedirler. Onun için; köylüye faydalı olmak isteyenlerin de onun kadar realist, fedakâr, cesur, meşakkate mütehammil, becerikli, soğukkanlı, tabiata ve tabiat hâdiselerine alışkın, zeki, şen ve ayrıca da yaratıcı, kudretli insanlar olmaları lâzımdır. Köylü ancak bu tip iş adamlariyle beraber çalışır. Böyle bir iş birliği kısa bir zamanda Türkiye'nin kültürel çehresini tanınmayacak kadar değiştirir ve çok güzelleştirir.

Bu yazının mevzuu, köy eğitimi olduğu için diğer sahalarda yapılması lâzımgelen işleri mevzu dışında bırakarak eğitim işini bir defa da meslekî cepheden daha etraflı bir şekilde incelemeye devam edeceğiz.

ORTAZAMAN TÜRK – İSLÂM DÜNYASINDA

V E Z İ R L E R

Prof. A. MEZ

—65 inci sayıdan devam—

'Adudeddaula şanselyeliğe iki değişiklik soktu: evvelâ iki vezir nasbetti ve ondan sonra da onlardan birisi olan İbn Mansûr Nasr ibn Hârûn bir hıristiyan idi. Bu hıristiyan vezir hükümdarın esas eyaleti olan Fâris'de kaldı ve diğer veziri al-Mutahhar ibn 'Abdallah'ı da beraberinde Bağdad'a götürdü. Bu vezir çok gururlu bir adam idi; Babilonya bataklıklarında yuva kurmuş olan hırsızları tepelemeye muktedir olamayınca kalemtraş ile her iki kolunun damarlarını kesti; hiçbir iş görmeden hükümdarının gözüne görünmekten ise ölmeyi tercih etmişti [50]. Halefi Şirâz'da bulunan vezire vekâlet etmişti; zira tecrübede muvaffak olunamamıştı; her iki vezir daima yekdiğerlerile mücadele halinde bulunmuşlardı [51].

382/992 de Şirâz'da hükûmet eden Behâed-Daula babasının misaline uyarak iki vezir nasbetti ki biri Babilonya'da onun valisi idi [52]. Sâhib'in (vefatı 384/994) uzun seneler muvaffakıyetle idare etmiş olduğu İran şanselyeliği etrafında onun ölümünü müteakip yüz kızartıcı bir pazarlık vukubuldu. Halefi tayin edilmişti; yüksek memurlardan biri bu vazife için 8 milyon dirhem takdim etmişti; evvelce tayin olunmuş olan zat ise bu vazifede bırakılması için altı milyon teklif ediyordu. Hükümdar âlicenablık göstererek her iki taraftan teklif edilen on dört milyondan ikişer milyonunu bağışladıktan sonra on milyonunu cebine atmak suretile her ikisini birden vezir tayin etmişti. Her iki vezir bir sıra üstünde oturacak ve müşterek imza atacaklardı; her ikisi birlikte memleketi sömürdüler, harp çıkınca orduya hangisinin kumanda etmesi lâzımgeleceğini kur'a ile tayin ederlerdi. Mesele, biri diğerini öldürtmek suretile neticelendi [53].

Nihayet Mısır'da 380/990 tarihinde Fatımîler'den halife al-'Aziz Nestarius'un oğlu hıristiyan İsâ'ya bu rütbeyi tevcih etti [54].

[50] *Misk* VI, 513 f. *Jahjâ ibn Said* Paris, fol. 107 a. *Ibn al-Athir* VIII, 514 ff.

[51] *Misk.* VI, 515. *Ibn al-Athir* IX, 66.

[52] *Ibn al-athir*, IX, 66.

[53] J a q û t I, *irşâd*, 71 ff.

[54] Jahja ibn Said, Paris, fol. 112 f. Mamafi vezir unvanını resmî olarak taşımıyordu. s. 78 nota 3.

O zamnki cemiyetin nekadar âdi olduğunu vuzuhla gösteren 400/1010 tarihindeki unvan etrafında cereyan eden bu çılgınca hareketten vezir de kurtulamamıştır. 411/1020 senesinde Bağdad Emiri, vezirine, ibadet zamanlarında evinin önünde tabıl çaldırmak hakkını -ki hükümdarlara ait bir hak idi- bahşettikten sonra onu baş vezir (*vazîr al-Vuzarâ*) nasbetti [55]. Daha sonra Kahire'deki halife al-Hâkim (vefatı 411/1020) de zengin mukadderata tâbi olan bu yeni unvanı tevcihde Bağdad Emirini takipte geçikmedi [56]. Müverrih Hilâl as-Sâbî (vefatı 447/1055) bu unvan tevcihini zamanının saçmalıklarından olarak tavsif ediyor [57]. 416/1025 senesinde Bağdad veziri ilk defa olrak birçok unvanları ayni zamanda alıyor : Sa'd ad-Daula, 'Alam ad-Dîn, Amîn al-Mülk, Şaraf al-Mülk [58] ki bu suretle bugünkü şarkın vaziyeti husule geliyor. Halbuki birçok unvanlar taşıyan bu vezir unvandan mahrum selefleri ile karşılaştırılacak olursak nüfuz ve iktidarca mutlak bir sıfır olarak göze çarpmaktadır.

4./10 uncu asır vezirler

Evvelâ 'Ali İbn al-Fûrat 296/909 senesinde elli beş yaşında olduğu halde biraderi al-'Abbâs'ı vezarette takip etti. Pek zengin bir zattı; müverrih as-Sûlî diyor ki [59] : " Memuriyeti esnasında altın ve gümüş olarak, mal ve mobilye olarak on milyon dinara sahip bir vezirin mevcudiyeti İbn al-Fûrat'dan başka işidilmiş değildir. „ Vasi mikyasta bir sarayı idare ediyordu. Yüz dinardan beş dirheme kadar mecmuu beş bine baliğ olan bir parayı her ay dağıtıyordu [60]; her sene şairlere muntazaman 20.000 dirhem maaş veriyordu ki rastgele hakkında yazılan kasait v. s. için verdiği mükâfat ile ianeler bundan hariçti [61]. Daima sofrasında yerleri hazır bulunan dokuz müşaviri hâs vardı ki dördü hıristiyandı. Arka arkaya sofraya getirilen yemekler tam iki saatta yenilirdi [62]. Maiyetindekilere ayrıca hizmet edenler için ayrı bir mutbak açmıştı; bu mutbakta hergün 90 koyun, 30 keçi, 200 tavuk, 200 keklik, 200 güvercin sarfedilirdi; gece gündüz çalışan 5 fırıncı tarafından buğday ekmeyi pişirilir, devamlı surette tatlı hazırlanırdı. Konakta büyük içki dairesi vardı; orada içinde soğuk su olan büyük bir su hazinesi bulundurulurdu; su içmek isteyenler, piyade ve süvari efradı ile polis veya kalem hademeleri burada hararetlerini giderirlerdi. Zabitlere, saray adamlarına ve memurlara en ince örülmüş Mısır bezleri giyinmiş ve omuzlarında beyaz el bezi bulunan sakiler tarafından şerbet ikram edilirdi [63]. Vezirin sarayı âdeta bütün bir şehir gibi idi; hattâ vezirin terzileri bile orada oturur-

---

[55] *Ibn al - Cauzî*, 168 a. b.
[56] *Jahja Ibn Saîd*, fol. 128 a.
[57] Wuz, s. 150.
[58] *Ibn al - Cauzi* fol. 173 a.
[59] *Arib*. s. 37.
[60] *Wuz*, s. 142.
[61] *Wuz*, s. 201.
[62] *Wuz*, s. 250.
[63] *Wuz*, s. 195.

lardı [64]. İçki holünün dıvarında birçok papirus tomarları bulundurulurdu ki bu tomarlar istida ve şikâyette bulunmak isteyenleri ayrıca papirus satın almaktan kurtarıyordu [65]. Vezirin (investitür) kılınç kuşanması gününde (cire) balmumu ile papirus fiyatının yükselmiş olduğu anlaşılıyor; çünkü vezir kendisini tebrike koşanların herbirine bir mansurî tomarı ile on Pfundluk mum dağıtmıştı; ogünü sakiler vezirin konağında 40.000 Pfundluk (yirmi bin kilo) buz sarfetmişlerdi [66]. Vezirin konağını karanlık bastıktan sonra terk edenlere bir mum vermek âdetini bütün vezirliği devamınca muhafaza etmişti [67]. 311/923 senesinde Bağdad'da bir hastane tesis ederek idaresi için her ay hususî kasasından 200 dinar (2000 mark) tahsis etti [68]. Bu zat bu haricî büyüklüğü yanında karakterce de büyük bir şahsiyete sahipti. Vazifesine başladıktan sonra siyasî hasımlarının eline geçen listeleri okumaksızın yakmıştı [69]; azlinden sonra kendisi ile beraber düşmüş olan taraftarlarının parası ile hayatını kurtarmaktan ise ölmeyi tercih etmişti [70]. Mısır'ın vergi dairesi direktörü sahte olduğunu zannettiği vezirin bir tavsiyenamesini ona göndererek tavsiyename hâmilini muvakkaten hapis altında tuttuğunu bildirdiği zaman İbn al-Fûrat hakikaten sahte olan mektubun doğru olduğunu cevaben bildirmişti; " zira vezir bir kimsenin, velevki Mısır'da dahi olsa, vezirin isim ve şerefini ortaya koyarak ondan iyilik beklemesine karşı onun mahvedilmemesi lâzımgeldiğini düşünmüştü „ [71]. Mevkiinden düşmüş olan vezir 'Ali ibn İsâ onun karşısında son derece bir yaltaklıkla eğildiği, elini öptüğü, hattâ onun on yaşındaki oğlu karşısında ayağa kalktığı zaman İbn al-Fûrât düşkün vaziyetinde bu derece zilleti kabul edemeyeceğini, kara ciğerinin (yâni coşkun mizacının) felâkette daha çok coşacağını -develerinki gibi- hattâ iki kat olacağını söylemişti [72]. Bununla beraber memurluk sanatının bütün inceliklerini ve girdi çıktısını uzun seneler süren hizmetleri dolayısiyle eyice öğrendiği için devletin bu muaddal olan malî idaresine bir virtüöz gibi vakıf bulunuyordu; onun halefi : " Kitabet sanatı bugün ölmüştür „ [73] dediği zaman birçok hususlarda haklı bulunuyordu. Siyasî dirayet hususunda eski pratisyen ve soğukkanlı olarak şöyle idarei kelâm ederdi : " Hükûmet idare etmek esasta bir hokkabazlıktır; o iyi ve kat'iyetle idare edilirse o zaman siyaset olur „ [74].

---

[64] *Wuz*, s. 176.

[65] *Wuz*, s. 195.

[66] *Wuz*, s. 63.

[67] *Wuz*, s. 142. *Tha âlibi*'nin *Umad el - mansub*'undaki beyanatın biraz yanlış anlaşılmıştır, tercümesi ZDMG, VI, 50, belki bu yanlış anlayış yalnız mütercim tarafından olmuştur.

[68] *Ibn al - Cauzî*, Berlin fol. 23

[69] *Wuz*. s. 119 Bu daha evvel halife al-Ma'mun'un tarafından hikâye edilmektedir. (Tab. III, 1075).

[70] *Wuz*, s. 98.

[71] *Wuz*, s. 113 Ibn al-Cauzî *muntazam* fol. 28

[72] *Wuz* s. 307.

[73] *Wuz* s. 283.

[74] *Waz*, s. 64.

Diğer bir maksimde de şöyle denilmektedir : " Hükûmet işlerinin doğru olarak tevakkuf etmesinden ise hatalı olarak yürümesi evlâdır „; ve nihayet " vezir ile görülecek bir işin var da onu bibliyotekâr veya skereter ile halledebilirsen onu öylece onlarla hal et ve vezire kadar götürme „ [75].

Elini devlet hazinesine soğukkanlılıkla uzatırdı. Biraderi ile birlikte devleti büyük mikyasta aldatmıştı [76]; onu tenkit edenler servetinin nakli esnasında halifenin hususî hazine vekilinin mührü ile kapalı para torbaları mevcut olmasını hoş görmemişlerdi [77]. Memurlarından biri onun on defada 700.000 dinar çaldığını söylemişti. " İbn al-Mu'tazz'ın isyanından sonra İbn al-Fûrât ile beraber halifenin atıyelerinin dağılacağı esas yerleri tesbit ile tediyelerini emrettim. O hazır olunca vezir tayyarına bindi, Mu'allî nehrine vardı. O zaman o, "dur!„ dedi. Gemiciler yanaştılar; o bana dedi ki: "Hazine vekili Abû Chorâsân'a tebliğ et; bana daha 700.000 dinar getirsin, bu para sadakat eshabına bahşedilen meblâğ meyanına kaydedilerek efrada dağılacak „. Kendi kendime söylendim : " Bütün verilecek yerleri tamamiyle hesaplamadık mı, bu fazlası da ne ? „ Bununla beraber emrini yerine getirdim; imza etti, bir hizmetçiye vererek dedi ki : „ Parayı evime getirinceye kadar hazineden ayrılma ! „ ve yoluna devam etti. Para getirildi, hazinedarına teslim edildi ve onun bu para yığınından kendisi için bir miktar almayı unut - tuğunun farkına vardım. „ [78].

Al-Fûrât'ın eski arkadaşı ve sonraki rakibi 'Ali ibn İsâ, Fûrât'ın tamamiyle zıddı idi. Bu da onun gibi eski memur ailesindendi [79]. Sofu idi; her gün oruç tutardı [80] ve gelirinin yarısını hayırlı işlere sarfederdi [81]. İbn al-Fûrât'ın zıddına olarak hattâ halifeye karşı bile hareketlerinde tamamiyle müstakilce hareket ederdi [82]; filolog al-Achfaş'a halifenin huzu - runda öyle kaba bir cevap vermişti ki " filoloğun gözlerine dünya simsiyah görünmüştü „ ve bu hakarete dayanamayarak ölmüştü [83]. 'Ali ibn İsâ giyinişinde asla şapşal değildi; kunduralarını yalnız haremde veya yatarken çıkarırdı [84]; gece ve gündüz çalışırdı [85], ve fevkalâde mesai ile neticelenmiş olan günlerinin sonunda dairesindeki memurlara dimdik riyaset edebilmek için kapu oyuklarına yastıklar koyarak önüne perde çektikten sonra öyle vaziyet alırdı ki ona nasıl dayandığını kimse görmezdi [86]. Buna mukabil felâket zamanında itibarının ne derece kuvvetli bir sarsıntıya uğra - dığını daha evvel görmüştük. Sofuluğu dolayısiyle hıristiyan memurların

---

[75] *Wuz*, s. 119.

[76] *Wuz*, s. 134.

[77] *Wuz*, s. 139.

[78] *Wuz*, s. 117.

[79] *Ibn al-Cauzî*, Berlin fol,76b.

[80] Muasırı *as - Sûlî, Sujûtî*-nin Husn al - muhâdara'sında II 126

[81] *Wuz*, s. 322.

[82] *Wuz*, s. 333.

[83] J â q û t *Irşâd*, V, 225.

[84] *Wuz*, s. 325.

[85] *Arib*, s. 130.

[86] *Wuz*, s. 225.

aleyhinde idi [87]; çok vicdanlı olduğundan vezirliği zamanında oğullarından hiç birisine memuriyet vermemişti [88]; devletin büdce açığını tasarruflarla kapamaya çalışırdı, muhafızların ve memurların ücretlerini indirmiş, birçok tasarruflar arasında kurban bayramında saray ve devlet müstahdimlerine mutat et tevziatını kaldırarak, devlet parasının çalınmasına da mâni olmaya çalışırdı. İbn al-Fûrât ise onun insanların moralı ile meşgul olduğunu, Bağdad gölünün devlet tarafından beslenen kazlarına yem verilirken aldatılıp aldatılmadığının hesabı ile uğraşıp durduğunu ve bu ehemmiyetsiz işlerle uğraşırken de vergi hasılâtı gibi en mühim işlerde gevşek hareket etmiş olduğunu söyleyerek tâzirde bulunmuştu [89]. Diğer bir memur da vezirin saatta yirmi dinar para aldığını ve buna mukabil ise maaşı ile nisbet kabul etmeyecek ufak tefek işlerle meşgul olduğunu hesap etmişti [90].

Sofu ve hakir şahsiyetine rağmen bu vezir sukutu esnasında yalnız 3000 dinarı olduğunu söylemiş ve bu yalanı sonra meydana çıkarılarak herhangi bir yerde 17.000 dinarının depo edilmiş olduğunu itirafa ve devlete 300.000 dinarın üçte birini 30 gün içinde ve mütebakısini daha sonra vermeyi kısa bir zaman akabında vaad mecburiyetinde kalmıştı [91]. Hükûmet naibi emlâk ve arazisinin yalnız 20 bin dinar tuttuğunu yemin ettiği halde 50 bin dinar değerinde olduğu anlaşıldığı söylemek suretiyle ona çıkışmıştı " ve ona sanki 'Ali ibn İsâ'ya taş yutturmuşlar gibi ağır gelmişti [92], onun da elleri pâk değildi; vaktiyle Suriye ve Mısır'ı soyan maliye üstadları karşısındaki büyük yumuşaklığını müdafaa ederek nefsini tebriye edememiştir [93].

Yüksek saray esaletine mensup bir vezir zade olan Cha qâni bu iki vezir arasında geçen iki sene içinde vezir oldu. Bu zatın sertifikası bazı demokrat halk adamlarının hususiyetini andırıyor : " Schlampig ve adamcil ve ayni zamanda bayağı ve hilekâr idi „ [94]. Kendisinden birşey rica edildiği zaman elini göğsüne çarparak : " Hay hay, memnuniyetle ! „ demek âdeti olduğu için kendisine " göğüse vuran „ lâkabı verilmişti. Kibarlardan daha ziyade halkça sevilmişti [95]; bu zatın şahsiyeti, kâh zararsız komik, kâh zehirli menkabelerle tasvir edilmekte idi ki bu menkabelerin birkısmı başka bir menşeden meydane gelmişti. Buna mukabil memurları tayin ve derhal azlederek yerine başkasını getirmek âdeti kendi Schludrigkiet'inden ileri gelmekten ziyade her defasında tahsil edilen nasp ücretine olan hırstan ileri

[87] *Wuz*, s. 95. Bar Hebraeus Chrom. Ecclesiast, (III, 241) a göre hıristiyan müşavirlere malikti.

[88] *Wuz*, s. 266.

[89] *Wuz*, s. 260.

[90] *Wuz*, s. 351.

[91] *Wuz*, s. 288, 291, 295.

[92] *Miskawaihi*, V, 19.

[93] *wuz*, s. 290,

[94] *Wuz.*, s. 280

[95] *Wuz.*, s. 276

geliyordu [96]. Hulvân'da bir handa yirmi gün içinde ayni memuriyete tayin edilen yedi memurun birbirlerine tesadüf ettiği ve Musul'da da böyle beş memurun bir araya geldiği söylenmekte idi [97]. Bâdûrajâ mühim mıntaka. sına -ki Bağdad'ın büyük birkısmı buraya tâbi idi- bu vezirin onbir ay içinde 11 vali tayin ettiği bildirilmektedir [98].

Böylece üç vezir asrın başında yanyana sıralanmış bulunmakta idi ki herbiri ayrı ayrı hususiyetlere sahip olup yalnız devlet hazinesini namus . kârlıktan uzak olarak idare hususunda müşterek vasfa malik bulunuyorlardı.

306/918 de vezir olan Hâmid ibn al-'Abbâs [99] büyük bir istisna teşkil ediyordu; çünkü memurluktan gelme değildi; vergi mültezimi olarak işe başlamış ve öylece yükselmişti. Vezir olduğu zaman seksen yaşını geçmişti ve bu vaziyetile iltizamını muhafaza etmişti. Kâtiplik sanatına hiç vukufu olmadığından yalnız vezir ismini ve üniformasını taşıyordu; işleri sabık vezir 'Ali ibn 'İsa gördüğünden bir şair böyle alay etmişti : " süt ninesi olan bir vezire malikiz „ [100]. Ya resmı libası olmayan bir vezir nasbediliyor veya vezir olmadan resmî libas tayin ediliyordu. Halife 'Ali ibn 'İsa'nın bir kere şef olduktan sonra madûn olamayacağını söylediği zaman sabık vergi mültezimi şöyle cevap vermişti : " Kâtip terzi gibidir, bazan bir elbiseyi on dirheme, bazan da bin dinara diker „ [101]. Kâtipler kendilerine yapılan bu hakaretin acısını çıkardılar ve vezirlikten iskat edilen halefi nezdinde kaba göründüğü zaman o, meselenin hububat terazisi başında köylülere haykır . maktan ibaret olmadığını söyleyerek istihza ediyordu [102]. Sonradan türediler için tipik olan hüdem ve haşem zenginliğine malik bulunyor, maiye - tinde 1700 haceb ve 400 silâhlı memlûk kullanıyordu. Gemisinin tayfası en kıymetli matâ teşkil eden beyaz tavaşîden terekküp ediyordu. Sarayın siyah hadimlerinden Muflih ile kavga ederken şu yolda tehditler savurmuştu : " Yüz siyah tavaşî satın alarak onlara Muflih ismini vermek ve kölelerime hediye etmek benim için ne büyük bir zevk teşkil edecekti „ [103]. Bununla beraber çok cömertti; arpa mevcudu tükendiğinden şikâyette bulunan bir saraylıya yüz Kurrluk (bir Kurr takriben 3600 Pfund) bir havale senedi vermişti; mutbah için hergün 200 dinar (takriben 2000 mark) sarfediyordu. Yemek zamanı evinden yemek yemeden çıkılmazdı; hattâ ziyaretçilerin hizmetkârları da yemeklerini yerlerdi; öyle ki bazan kırk sofra kurulduğu vâki olurdu. İnşası kendisine yüz bin dinara mal olmuş olan bir evi halifeye he.

---

[96] Bunun hakkında muasir tlieviyeler, al - Façhri, ed. Alwadt, s. 314.

[97] *Wuz.*, s. 263. al - Fachri'de (s. 313) yran mıntakası olan Mâh al - kûfah yalnız kûfahye çevrilmiştirtir.

[98] Arib, s. 39.

[99] Bir biografi taslağı, A m e d r o z *Kit. al - Wuzarâ* s. 18, nota 1.

[100] J â q û t *Irşad*, v, s. 225.

[101] *Kit. al - ufûn*, IV, 95 s.

[102] *Wuz.*

[103] *İbn al - Athîr*, VIII, 102.

diye etmişti [104]. Araba ile yaptığı bir gezintide bir fakir adamın evinin yanıp kül olduğunu görünce, başka türlü rahat edemeyeceği için evin akşama kadar tekrar inşasını emretti ve ev büyük masraflarla tekrar meydana geldi [105]. Bu arada ambarlarında mevcut olan buğdayı, Babilonya, Hozistan ve İsfehan'da hadden aşırı bir utanmazlıkla spekülâsyona tâbi tutmak cüretini göstermişti.

Vezirlerden bir diğeri de İbn Muqlah idi (doğumu Bağdad'da 272/885 de) basit bir muhitte yetişmişti [106]. 16 yaşında memuriyet hayatına girdi; elinden tutarak yükselttiği [107] İbn al-Furât'ın mektebinde o kadar çok şey öğrendi ki az zaman zarfında kazandığı paradan oldukça mükemmel bir miktar sızdırılacak hale kadar gelebilmişti. Asrın ilk üç halifesi zamanında üç defa vezir oldu ve bu haysiyetle hükûmet merkezinin en kıymetli arsalarından biri üzerine mükemmel bir saray inşa ettirdi. Yıldızlara itikadı kuvvetli olduğundan müneccimleri toplayarak onların manevî işaretlerile güneş battıktan sonra temelini attırmıştı. Bu sarayın en meşhur kısmı her tarafı parmaklık ile çevrilmiş, ağaçlık sahası olan geniş bir bahçe idi ki içinde yalnız palmiyeler eksikti; bu bahçede elde edilmesi mümkün bütün kuşlar bulunuyor ve bundan başka gazallar, yaban inekleri, yaban eşeği, deve kuşu ve deve de yaşıyordu. Vezir bu bahçesinde bu hayvanlar arasında her türlü teksir denemeleri de yapıyordu; bir su kuşunun kara kuşlarından birine yanaştığı ve bunun yumurtlayarak üstüne kuluçka olarak oturduğu kendisine haber verildiği zaman haberciye 100 dinar vermişti [108].

Almancadan çev.: **CEMAL KÖPRÜLÜ**

---

[104] *İbn al - Gauzi*, Berlin fol. 19 a.

[105] İbn al - Cauzi, Berlin fol. 26 a, b.

[106] Vezir olduğu zaman onun eski dostu şair Câhiza ekmelin daha kuru (chuškâr) olduğu zamanları ona hatırlattı. (*İbn al - Causi*, fol. 64 b.

[107] *Kit. al - 'ujûn*, IV (Berlin) fol. 72 a.

[108] *İbn al - Cauzi*, Berlin, fol 64 a b.

NİÇİN NİÇİN BU KALIP

En dipdeki şeyde de var bir nisbi yükseliş;
En katı cisme bile bir buhar hali gelmiş :
Havayı, yeri baştan başa bulut yapan yaz . .
İkimiz de uçacak gibi hafif, bembeyaz;
Yeşil deniz üstünde bir çift beyaz güvercin . .
Kaygılı gördün beni, yine burkuldu için;
Susma, bu anda susma, söyle : ne dersen " peki! „
" Dövünmek yeter artık: yanındayım. „ demeki,
Üzümden sıka sıka çıkardı şarabı Cem;
Hayyam'ı, Şirazi'yi, Sadi'yi veren Acem
Kerbelâ'nın uğruna dövünüyor yıllardır;
İsmail, tepindi de ondan bir zemzem vardır;
Sokrat'ın tefekkürü masaldan başka neydi
Eflatun elleriyle başını dövmeseydi ?
Mecnun kimdi Leylâ'dan kaçmasa küs ve nankör ?
Homer kimdi boyuna çırpınmasa, hasta, kör ?
Napolyon, Napolyon mu olurdu didinmese ?
Bodler, Bodler olmazdı uçuruma inmese.
Bülbül, neden çırpınır gülün üstünde bile ?
Beni bunlardan biri saymayınca nafile
Anlayamazsın : neden tedirkinim, küskünüm ?
Dünü sarıp yarını kucaklayor her günüm;
İstikbal, mazi ve hâl birânda içerimde
Gel sen ol da dövünüp durma benim yerimde . .
Sema, kadehlerini sunan firuze tepsi;
Hepsi benim olmalı : gökte ne varsa hepsi;
Kim demiş sade ışık, manzara benim payım ?
Ya yıldızları nasıl içime sığdırayım ?
Denizde mehtap avı tertip eden deliyim !
Ben nereye gidersem seni götürmeliyim :
Benimle olmalısın -düşün, uyu, çalış, gez-
İçimdeki hayalin, hatıran, şu bu yetmez :
Nereme koymalıyım seni böylece alıp ?
Dövünmem, bu dövünme : niçin niçin bu kalıp ? . .

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR

YENİ BEDEN TERBİYESİ KANUNU

RAHMİ APAK

Temmuzun on altıncı günündenberi muteber olmakta olan (Beden Terbiyesi Kanunu) ile spor işlerimiz yeni bir yola girmiş oluyor. Yeni kanun, ilgililerin, beş on yıllık tecrübe ve tetkiklerinin ve yurtta spor ve beden terbiyesi işlerinde çalışmış ve yuvarlanmış zatların da eklenen fikirlerinin mahsulüdür. Bunun, tam ve mükemmel bir eser olduğunu iddia etmek doğru olmamakla beraber birçok ana hatları *İdman Cemiyetleri İttifakı* veya *Türk Spor Kurumu* müesseselerinde kendisini gösteren ihtiyaçlar ve zaruretler - den mülhem olması bakımından kendi ihtiyaçlarımıza uygunluk gösterecek ve yeni vazifelilerin işlerini kolaylaştıracak vasıflar taşıdığı dermiyan edilebilir. Geç kalınmış olmakla beraber, Cümhuriyet hükûmetimizin, bu önemli gençlik işine el koymasını ifade eden yeni kanun, Kamutay'ın da bu son devresindeki mühim bir eserini teşkil eder.

Dedikodu mahiyetindeki spor mevzularına pek çok sütunlar tahsis eylemeyi itiyat eylemiş olan İstanbul matbuatının, sporun organizasyon çerçe - vesi içinde münakaşasını icap ettirecek olan *Yeni Beden Terbiyesi Kanunu* hakkında henüz birşey yazmamaları, Türk sporcusuna ve gençliğine bu vadide birkaç satır karalamak lüzumuna beni sevketti.

Söze, ilk önce kanunun adı ile başlamak faydasız olmaz. Beden terbiyesi Education physique, hem sporu, hem beden terbiyesi dediğimiz jimnastik hareketlerini ve hem de bütün diğer bedii, millî her türlü oyun, raks ve hareketleri de ihtiva eden bir mefhum olmak itibariyle kanuna sadece *Beden Terbiyesi Kanunu* demek ile basit ve şâmil bir isim verilmiş oluyor, bu teş. kilâtın birçok memleketlerde ayrı ayrı adları vardır. Fakat, ekseriyet, *Beden Terbiyesi* üzerindedir.

Kanun ile kurulan *Beden Terbiyesi Genel Direktörlüğü* Başvekâlet'e bağlanmış olmakla okulun, ordunun ve halkın beden terbiyesi işleri bir merkezde ve tek bir el altında toplanmış oluyor. Sağlam bir nesil yaratmak işini

devlet hizmetlerinin başında telâkki eden ve " herşey dirilmek ve ilerilemek içindir „ deyen milletlerde cereyan bu yoldadır. Alamanya'da " *Devlet Spor Amirliği* ", Yugoslavya'da " *Beden Terbiyesi Vekâleti* ", Savyetler memleketinde " *Kültür Fizik Başkanlığı* " hep bu fikrin ifadesidir.

Yeni kanun ile kurulan (*Merkez İstişare Heyeti*) ise bütce ve yıllık mesai proğramı bakımından genel direktörlüğe direktifler verecek ve bilûmum müdevvenatı hazırlamak hususunda da ona yardım edecek bir müessesedir. Yurtta spor ve beden terbiyesi ihtisası ve tecrübeleri ile tanınmış zatlardan maada, muayyen ve ilgili vekâletlerin de mümessillerini ihtiva ede - cek tanınmış zatlardan teşekkül edecek bu müessese, sporun ve sporculuğun prestijini ve önemini tebarüz ettirecek, genel direktörlüğün nasihatcı, yardımcı ve ışıklayıcı bir mekanizması olacaktır.

Yeni kanun ile (Genel Direktör) den maada bütün federasyonlar baş - kanları ile yanlarındaki arkadaşları, hesap, sağlık, sahalar daireleri ve diğer merkez şubelerinde çalışacak arkadaşlar, maaşlı birer devlet memuru olacaklardır. Bu halde, her spor evimizin başında, başka işlerle meşgul olmaksızın, günün yirmi dört saatını da yalnız bu sporun inkişafına ve yayılmasına hasredecek arkadaşlara malik olacağız. Bu, başlı başına, sporumuzun ilerilemesini sağlayacak bir vasıtadır. Çünkü, tahsisat yoksulluğu bakımından, şimdiye kadar sporumuzu hep bir vazife ilâvesi ve fahri ve hasbi olarak çalışmağa razı olan arkadaşlara yükleyorduk. Onlar da, kendi esas vazifelerinden kayırabildikleri zaman kadar işbu tâli spor işlerile meşgul olabiliyorlardı ki sporumuzun en zayıf noktalarından birisi de bu idi. Memleketimizde, irad ve âkariyle geçinerek ve devlet parasına ihtiyacı olmaksızın sırf amatörlük ve ilgi âşkı ile kendisini bu işe verecek kimseler bulunamayordu. Bu memlekette, Garbi Avrupa'da veya Amerika'da olduğu gibi maaşsız ve hasbi çalışacak zengin insanlar henüz yaratılmamıştır.

Taşra teşkilâtında, vilâyetler, eskiden olduğu gibi spor bölgesi olarak bırakıldı. Yâni, idari teşkilâta müvazi olarak, mevcut vilâyet adetleririmiz kadar bölgemiz olacaktır. 64 bölge, sayı bakımından çok görülür. Mıntakavi ve coğrafi bir teşkilât ile bölgelerin sayısı on dört veya on beşe indirmek dahi münakaşa edilebilir ve belki de daha pratik görünür. Fakat, tecrübeler göstermiştir, ki bu memlekette, muhtelif vilâyetleri kaplayan bir mıntakada kurulacak bir mekanizma iyi işleyemeyor. On yıl önce, Maarif Vekâleti'nin kurup kısa bir zaman zarfında tekrar bozduğu maarif eminlikleri bize bir ders olmuştur. Altmış dört bölge ile meşgul olmak genel direktörlük için bir külfet olmakla beraber, işlerin pürüzsüz yürümesi bakımından tercih edilmiştir.

Valilerin, vilâyetlerde spor işleri mesuliyetini üzerlerine almaları da,

geçen sene, sayın Dahiliye Vekilimizin şahsî tekliflerile verilen bu karar - daki isabet gördülerse, çok yerindedir. Vakıa, valilerimizin hepsinin sporda bilgili ve ilgili olduklarını iddia edemeyiz. Ve onların üzerlerindeki kalabalık mesai ve mesuliyetlere bir de beden terbiyesi faslının eklenmesi onları memnun edeceğini de iddia edemeyiz. Fakat, düşünmeliyiz, ki onlar normal bir memleketin valileri değildirler. Onlar, Atatürk valisidirler. Onlar inkılâp ve hareket adamlarıdırlar. Onlar, işten, çalışmaktan, hareketten yılmaya - caklardır.

Valiler, vilâyetlerde Parti'nin mümessilleridir. Beden terbiyesi ise, gençliği ve inkılâbı çok yakından alâkalandırmak bakımından bir yandan da Parti faaliyetlerinin sahasına giren bir mevzudur. Binaenaleyh vilâyetler - deki gençliğin en tabiî başkanı hükûmetin ve Parti'nin mümessili olan va - lidir.

Vali, kendi eli altındaki bütün maddi ve manevi vasıtaların yardımlarını tahrik ederek spora en büyük yardımı ve faydayı yapacak mevkide bulunan bir zattır. Spor için, böyle bir zattan âzami istifadeyi temin için başlıca çaree de, mesuliyeti valiye vermekle olur. Maamafih, yani kanun, valilerin bu baptaki işlerini kolaylatacak çareleri de unutmamıştır. Tedricen, en mühim vilâyetlerden başlamak ve yavaş yavaş bütün vilâyetlere kadar teşmil edilmek üzere vilâyetlerde *Beden Terbiyesi Direktörlükleri* kurulmasını yeni kanun unutmamıştır.

— *Arkası Var* —

HALKEVLERİNDE BASİT SPOR TESİSLERİ [*]

ŞİNASİ ŞAHİNGİRAY

Türk Spor Kurumu Mimarı

Geçen defaki yazımızda, yurttaşların spor ve beden terbiyesi ihtiyaçlarına, kulüplerden ayrı olarak, Halkevleri'nin, açık hava oyun yerleri tesisi suretile nasıl yardım edebileceğinden bahsetmiş, ve birkaç ta oyun sahası misâli vermiştik. Bu defada, Halkevleri'nin küçük masraflar ve küçük himmetlerle meydana getirebileceği kapalı oyun ve beden terbiyesi tesislerinden bihsetmeyi faydalı gördük.

Halkevi, bugünkü mânasile, yurt gençleri, yurt ihtiyarları, velhisıl bütün yurttaşlar için bir buluşma, toplanma merkezidir. Bu toplanma yerinde, herkes, günlük yorgunluğunu giderecek ufak eğlenceleri bulabileceği gibi, başka yerde temin edemediği kültür, okuma, sanat, ve beden terbiyesi ihtiyaçlarını da tatmin etmek isteyecektir. Beden terbiyesi ve oyunlar ise, ancak, bu işe lâzımgelen tesislerin, meydanların, âletlerin temin edilmesile imkân dahiline girebilir. Yazın, bu ihtiyacı karşılamak nisbeten daha kolay ve daha ucuz olduğu gibi, daha mütenevvi şekillerini de meydana getirmek kabildir. Kışın ise, bu ihtiyaç eksilmediği halde, imkânlar azalır, masraf kısmı nisbeten fazlalaşır ve oyun tenevvüü azalır.

Sporcu, bir salonun dört dıvarı arasında mahsurdur. Vakıa, kışın da gezintiler, dağ sporları ve yürüyüşleri, kır koşuları gibi hareketler tertip edilebilirse de, bunlar nihayet haftanın ve ayların muayyen günlerine inhisar eden, mahdut sayıda hareketlerden ibarettir ve bir insanın devamlı vücut hareketine yardım eden beden terbiyesi, ve dimağ yorgunluğunu gideren oyun ihtiyaçlarını tamamen tatmin edemez. Bu ihtiyacı giderecek olan yegâne vasıta, bir (Oyun ve Beden Terbiyesi Salonu) dur. Bizim bahsetmek istediğimiz de, işte budur.

C. H. P. Genel Sekreterliği'nin, Halkevleri tesis edecek şehir ve kasabalarımıza bir direktif olmak üzere tabettirdiği proğramda, büyük bir görüş isabeti ile, bu noktada tebarüz ettirilmiş, ve Halkevi inşa edilirken, böyle bir spor ve oyun salonunun da nazarı dikkate alınması hususuna ehemmiyetle işaret edilmiştir. Filhakika, yeni yapılacak Halkevleri'nde, herşeyden evvel

[*] 65 inci sayımızın 459 cu sayfasında başlayan bu yazının imzası yanlışlıkla Rahmi Apak konmuştur tashih olunur.

düşünülmesi ve vücuda getirilmesi icap eden kısım da budur. Tabii, bu salon, Halkevi'nin büyüklüğüne, sarfedilecek paranın miktarına, o şehir veya kasabanın ihtiyacına göre büyük veya küçük eb'adda olacaktır. Esas itibarile, bu salonun bir tek boşluktan müteşekkil olması, ortasında direk, mesned, bölme gibi fazlalıkların bulunmaması şarttır. Bu salon, binanın bodrum katında tesis edilebilirse de, üst katların sikletini taşıyacak direk ve kirişlerin burada en fazla genişlik ve kesafette bulunması itibarile, pratik olarak tatbikî müşküldür. Bununla beraber, büyük toplantı, konferans veya merasim salonlarının altlarında, aynen üstteki salon gibi geniş bir boşluk bırakmak ve burasını spor salonuna tahsis etmek en ekonomik sistemdir. Bu takdirde, bodrum kısmının tavanını haricî toprak seviyesinden hiç olmazsa bir metro kadar yükseltmek, ve buraya bir sıra geniş pençere açmak suretile ışık ve hava ihtiyacını temin etmek lâzımdır.

İkinci bir nazariyede, temsil ve toplantı salonunu, gündüzleri spor ve beden terbiyesi yapılabilecek şekilde tertip etmektir. Bu suretle bir salonla birçok ihtiyaçları birden karşılamak imkânı hasıl olur ki, iktisadi bakımdan en elverişli şekilde, herhalde bu şekildir. Meselâ, 12×18 metre eb'adında yapılan bir salon, zemini meyilli olmamak şartile, o Halkevi'nin temsil ve toplantı ihtiyacını temin edebileceği gibi, dıvarlarda yapılacak portatif beden terbiyesi âletleri, jimnastik tesisatı ve oyun malzemesile bu ihtiyaçları da ziyadesile temin edebilir. Böyle bir salonun zemininin asfalt veya parke tahta, yahut ta ksilolit veya linoliom ile kaplanması şayanı tavsiyedir. Beton, mozaik gibi sert malzemeden içtinap edilmesi lâzımdır. Böyle salonlarda, sahnenin ve sahne arkasındaki artist odalarının, sporcular için de soyunma mahali olarak kullanılması, ve bu odalar inşa edilirken bu cihet te nazarı dikkate alınarak, bunun için icap eden dolap, sıra, ayna, elbise asacak gibi basit tertibatın hazırlanması icap eder. Burada fazla olarak yapılacak şey, iki veya üç adet duş mahali ile, bir veya iki adet helâdan ibarettir ki, bukadar büyük bir ihtiyacı karşılayacak bir tesis için hiç te fazla bir masrafı mucip olmaz.

Temsil salonu çok büyük ve meyilli olarak inşa edilecek, ve içerisinde gerek tezyinat, gerek sabit sıralar, localar ve saire gibi esaslı teşkilât yapılacaksa, o zaman, spor salonu için ayrı bir yer ayırmak, ve, meselâ yukarıda bahsettiğimiz gibi, bunu, temsil salonunun altına nakletmek icap edecektir. En kolay ve ekonomik şekil bu olmakla beraber, salonun bodrumda tesisi birkaç bakımdan mahzurludur : Evvelâ, bodrumu hiç olmazsa 1-1½ metre zeminden yükseltmek icap edecektir. İkincisi, oyun ve hava ferahlığını temin için, zarurî olan 5-6 metre tavan irtifaını elde etmek, bunun için ise, toprak içine 4-5 metre girmek lâzım gelecektir. Üçüncüsü, toprak seviyesinden ancak bir metre kadar yükselebildiğimiz için, salona açacağımız pençereler dar olacak, bu suretle de, dört metre irtifadan gelen ışık salonunun kenar

kısımlarını nisbeten karanlık bırakacaktır. Dördüncü mahzur, güneşin, hiç olmazsa günün muayyen zamanında bol bol salonun içerisini yıkayamaması mahzurudur. Bununla beraber, para yetişemediği için hiç yapmamaktansa, bu mahzurlarına rağmen, bodrumda olsun bir spor salonu temin etmek her halde faydalı olacaktır.

Yukarıda yazdığımız bu iki vaziyetten, yâni, spor salonunu temsil salonunun altında tesis etmek, veya temsil salonunu ayni zamanda spor salonu olarak kullanmak vaziyetlerinden sonra, akla gelen üçüncü ve en muvafık, buna rağmen en pahalı şekil de, tamamen ayrı ve müstakil olarak bir salon inşa etmektir. Bu salon, ister Halkevi çatısı altında, ister ayrı bir mahalde inşa edilebilir, fakat, herhalde Halkevi ile sıkı ve yakın rabıtası bulunması ve onun tam mânasile bir (parçası) olması lâzımdır. Böyle bir salonun eb'adı ve teşkilâtı ne olmalıdır ?

Diğer şekillerde, salonların eb'adı ve iç teşkilâtı hususunde, nisbeten diğer ihtiyaçların eb'ad ve teşkilâtına da uymak zarureti olduğundan, bu hususta birşey söylemeğe imkân yoktur. Temsil salonunu spor salonu olarak ta kullanacağımıza göre, pençere vaziyetlerinin, salon eb'adının, oyun ve jimnastik âletlerinin, soyunma ve duş tesisatının, salona giriş ve çıkış tertibatının tanzim, tesbit ve inşası hususunda müşterek ihtiyaçları gözönünde bulundurmak, birinin istediğini diğerine tercih edememek zarureti vardır. Bu takdirde, vaziyeti mümkün olduğu kadar oluruna bağlamak, idare etmek mecburiyeti hasıl olacaktır. Spor salonunu temsil salonunun altında inşa ettiğimize göre de, eb'ad, irtifa, pençere vaziyeti hususunda da nisbeten üst salonun ve toprak vaziyetinin tesiri altında kalmaktayız. Burada da, birçok hususatta istediğimizi yapabileceğimize rağmen, ne de olsa yine vaziyete uymak zarureti hasıl olacaktır. Salonu ayrı ve müstakil olarak inşa ettiğimiz takdirde ise, hareketimizde tamamen müstakil ve serbest kalmak, istediğimiz tertibat ve tesisatı istediğimiz yerlere, istediğimiz şekilde tanzim etmek imkânlarına kavuşmuş olmaktayız. Bu vaziyette, projeyi yapacak olan mimara, ayrı bir spor salonu da inşa etmek istediğimizi söylemek ve onu, düşüncesinde serbest bırakmak kâfi gelecektir. İşte ancak o zaman, salonun eb'adı ve ihtiva edeceği tesisler hakkında serbestçe idarei kelâm etmek kabildir. Vakıa, bu da herşeyden evvel bir bütce ve para işi ise de, elimizdeki paramız gözönünde tutulmak şartile münasip ve mükemmel bir spor salonu inşa etmek imkânı vardır. Bu takdirde :

1 — İçerisinde yalnız jimnastik yapılacak bir salonun eb'adı: uzunluğu 8-9, genişlik 5-6, irtifa 4 metredir.

2 — Güreş ve boks idmanları yapmak icap ediyorsa, uzunluk 10-12, genişlik 8-9, irtifa $4^1/_2$ metre lâzımdır.

3 — Hergün kalabalık bir grup, hem jimnastik ile, hem de güreş, boks,

iskrim gibi sporlarla meşgul olacaksa, uzunluk 14-15, genişlik 8-10, irtifa 5.6 metre olmalıdır.

4 — Voleybol, basketbol gibi takım oyunları oynamak ve faaliyeti daha geniş tutmak icap ediyorsa, uzunluğu 20-25, genişliği 12-15, irtifaı da 6.7 metre olarak temin etmelidir. Bu hususta, Türk Spor Kurumu neşriyatından olan voleybol ve basketbol nizamname ve kılavuzlarından da istifade edile - bilir.

Böyle bir salonda bulunması lâzımgelen tesisat şunlardır : Bir veya iki adet soyunma odası. Bu odaların eb'adı, salon eb'adile mütenasip olmalıdır. Salon büyüdükçe odalar da büyümeli, küçüldükçe oda küçülmelidir. Oda - ların her birinde, lâzım olduğu kadar sabit dolap lâzımdır. Bu dolapların kapakları ya demir telden olacak, yahut, tahta kapaklara sekiz on tane matkapla hava deliği açılacaktır. Dolapların içinde iki adet elbise asacak kanca, bir raf, ayakkabı konacak ayrı bir mahal olacaktır. Dolapların alt kenarı yer. den en az 1.20 yükseklikte olmalı ve dıvara tesbit edilmelidir. Ön taraflarında da, sporcunun soyunmasını temin için, birer sıra bulunmalıdır. İki soyun. ma odası arasında duş mahali olmalıdır. Duşların adedi, her beş adet soyun. ma dolabına mukabil bir adet duş olmak üzere hesaplanır. Duş höcreleri birbirlerinden 1.50 - 1.60 irtifaında saç bölmelerle ayrılacaktır, ön kısımlarına da kapı yerine muşamba veya lâstik perdeler asmak kâfidir. Duşlara tazyikli su temini için, çatı arasına ihtiyaca göre 1.3 metre mükâblık bir depo tesis etmek lâzımdır. Duşlara gelecek su, bu depodan tevzi edilebilir. Kışın hem sıcak su temin etmek, hem de duş mahalini ısıtmak için duş mahaline, ihtiyaca göre bir, veya birkaç termosifon koymak faydalıdır. Termosifonlara gelen su, yine yukarı depodan gelmelidir. Bu suretle hem sıcak, hem de soğuk su tazyikli gelir. Duş yerinden maada, muhakkak surette harice pençeresi olmak şartile, ihtiyaca göre bir veya birkaç helâ inşa edilmelidir. Bundan başka, salonun civarında bir malzeme depo odası, bir masaj odası, bir spor veya jimnastik hocası odası düşünmek faydalı olabilir. Soyunma odalarının havalandırma imkânlarına fevkalâde dikkat ve itina etmek lâzımdır. Bu oda. ların zeminleri behemhal su ile yıkanabilecek bir malzemeden inşa edil - melidir.

Salonlarda beden terbiyesi ve spor malzemesi olarak bulunacak şeyler şunlar olabilir : Tavana asılı halkalar ve tırmanma halâtları, dıvarlarda sabit merdivenler, dıvar sandovları, gayet hafif gülleler ve lobotlar, atlama kasa ve beygirleri, tramplen, barparalel, portatif barfiks, boks için (yumruk topu), tavana asılı kum torbası, güreş minderi, yüksek atlama sehpası, birkaç tane kalın paspas ve şilte, ip atlama için ipler, birkaç adet büyük, içi kıl dolu (medsinbol) denilen top, halât çekişme ipleri, voleybol filesi, basketbol malzemesi ve topları (bunlar hakkında birinci mukavelemize müracaat) ve saire...

Salonun bir tarafında, meselâ soyunma veyahut muallim odasında, yaralanma veya kaza ihtimalleri karşısında lâzım olacak ilk tedavi ilâç ve malzemesini muhtevi küçük bir dolabın bulundurulması en evvel düşünülecek bir ihtiyaçtir.

Spor salonu değil, henüz spor sahalarını bile temin edememiş olan şehir ve kasabalarımızda, Halkevleri'nin meydana getireceği böyle bir salon, hiç şüphesiz, o şehir veya kasaba gençliği için tasavvur edilemeyecek kadar kıymetli bir sıhhat ve neş'e kaynağı olacak, birçok gençleri kahve köşelerinden çekerek gürbüzleşme yoluna koymuş olacaktır. Yazın kırlarda, boş arsalarda, her yerde bulabileceği meydanlarda oyun oynamak, spor yapmak imkânını bulabilen yurttaşlara, bu salonlar, kışın Halkevleri'nin açabileceği en verimli bir kültür yuvası, en sevimli bir spor kucağıdır. Okutmak ve müzik dinletmekle onların ruhi ve fikri tekâmülüne her vesile ile yardım elini uzatan Halkevlerimiz, en basitinden başlamak ve gittikçe tekâmül ettirmek suretile en mükemmeline isâl edeceği spor salonlarile devletin bugün el koymuş bulunduğu spor ve beden terbiyesi işlerinin yayılmasında çok kıymetli ve çok faydalı bir yardımda bulunmuş olacaktır.

Bugün için yenisini yapmağa malî kudreti olmayan Halkevleri ise, çatılarının altında bulunan büyücek bir odayı kısmen ıslah ve teçhiz etmek suretile bu işe tahsis ederlerse, yine büyük bir ihtiyaca cevap vermiş olurlar. Kaldı ki, bugün Halkevlerimiz'in barındırdığı her binada, yurttaşların vücutlarını hareket ettirecek asgarî eb'adda, yâni 6-7 metre boyunda odalar herhalde mevcuttur, ve bu odada, ilk adım olmak itibarile, bugünkü ihtiyaca pekâlâ tekabül edebilir. Böyle bir odanın zeminini moşamba kaplamak, duvarlara bir iki jimnastik âleti tesbit etmek, tavana ip ve halka asmak, bir kum torbası, birkaç (medsinbol), lobot ve atlama ipi temin etmek beş on genci her akşam meşgul etmeğe kâfi gelebilecektir.

Halkevlerimiz'in spor kolları, bu nokta üzerinde (fudbol müsabakaları, bisiklet yarışları tertibi gibi hareketlerden çok evvel) ısrarla dururlarsa, üzerlerine almış oldukları vazifeyi çok daha iyi başarmış olacaklarına emin olmalıdırlar.

YUNUS EMRE'NİN BİR MEZARINA DAİR

ALİ GÜNDÜZ

1937 yılı yazında, Yüksek Muallim Mektebi ve Edebiyat Fakültesi'nin yardımlarıyla, hocam Bay A. Caferoğlu ile Anadolu'nun güney - batısına gitmiştim. Orada tutmuş olduğum bu notları neşrederken gerek mektebim ve fakülteme ve gerek hocama burada açık teşekkürlerimi bildirmeyi bir borç bilirim.

Yunus Emre'ye izafe edilen muhtelif mezarlardan birisi de Afyon'un Sandıklı kazasına bağlı Çayköyü'ndeki mezardır [1]. Bu mezarı Bay Sadettin Nüzhet görmüş ve derlediğim rivayet gerek Prof. Fuad Köprülü'nün [2] ve gerek " Vakıatı Üftade „ den naklen Bay Abdülbaki Gölpınarlı'nın eserinde mevcutsa da bu mezar hakkında henüz bir yazı çıkmamış olduğu gibi derlediğim rivayet dahi bu eserlerdekinden farklı olduğundan bu küçük ve noksan tetkiki çıkarmayı faideden uzak görmüyorum.

Afyon'a bağlı Sandıklı kazasına yarım saat mesafede Çayköy adlı bir kariye vardır. Bu köyün güney - doğusunda yazları kuruyan, iki çaycık akar. Bu iki çayın birleşip bir yarımada yaptıkları yerde bir mezar vardı ki kazâ halkı tarafından " Yunus Emre „ ye izafe edilmektedir. Bunun batı tarafında 150 metre uzaklıkta bir mezar daha vardır ki bunun da Yunusun şeyhi " Emrem „ e ait olduğu söyleniyor.

Bu havalide Yunusa, Yunus Emrem, Emrem Yunus, Emremin - Yunusu gibi adlar veriliyor. Şeyhine ise sadece Emrem deniliyor.

Eskiden, valde olamayan kadınlar pazartesi ve cumartesi günleri Yunus'un kabrında gelir kurban keserlermiş. 30-40 kadın elele yapışıp mezarın etrafında bir halka yaparak dönüp oynarlar ve "ya Rābbi bana bir oğlan ver adını Yunus koyacağım„ derlermiş. Hakikaten bu ziyaretten sonra dünyaya gelen çocukların adları Yunus konurmuş.

[1] Diğer mezarlar hakkında bakınız: Fuad Köprülü: *Türk edebiyatında ilk mutasavvuflar* (s. 307 - 311). Abdülbaki Gölpınarlı: *YunusEmre*; (s. 66 - 68).

[2] *Türk edebiyatında ilk mutasavvuflar*; (s. 302).

[3] *Yunus Emre*; s. 7677.

Ziyaret edip kurban kesme bugün yasak olmasına rağmen elân yapılıyormuş. Maamafih kurban cinsini değiştirmiştir; jandarmalar mani olacağından ziyaretçiler buraya gezmeğe geliyorlarmış gibi gösterip koç yerine bir şüpheyi davet etmemesi için, horoz kurban ediyorlarmış. Son zamanlarda, köydeki bir muallim ailesinin şikâyeti üzerine mezarı dıştan çeviren büyük duvar jandarmalar marifetiyle yıkılmıştır. Bu köyde Yunus'a ait bir de rivayet vardır. Çayköyü'nden 102 yaşında Yürük Ali ağadan dinlediğim bu rivayet şöyledir:

Bir gün Yunus Emre : " Kırk yıldır bu kapıya hizmet ediyorum, birşeye nail olamadım „ diye şeyhi Emrem'e küsüp bir diyarın yolunu tutuyor.

Yolda iki şeyhle arkadaş oluyor. Bunlar yürürken acıkıyorlar, yolda uğrayacak öyle bir yer de yok ki karınlarını doyursunlar.

— " Dua edelim de cenabı Allah bize birşey göndersin „ demişler. Önce dervişlerden biri dua ediyor, Yunus Emre ile diğeri " âmin „ diyorlar. Tanrı'dan bir tabak yemek gelir. Üçü bunu yeyip yola düzülürler, yolda tekrar acıkınca bu sefer diğer şeyh dua etmiş, Yunus'la öteki " âmin „ demişler. Tanrı yine bir tabak yemek göndermiş. Onu da yemişler ve tekrar yola düşmüşler, yeniden acıkmışlar, Yunus'a :

— "Bir yol da sen dua et" demişler, bu sefer Yunus dua etmiş diğerleri "amin" demişler, ve Tanrı üç kap yemek birden göndermiş. Yeyip yola koyulurken şeyhler Yunus'a soruyorlar :

— Biz dua edince birer tabak yemek geldi, halbuki sen edince üç tabak birden geldi, sen nasıl dua ettin ki böyle iki tabak fazla geliyor ?

Emrem Yunus da:

— Ben dua bilmem, ya rabbim beni mahcup etme, bunlar kimin adına dua ettilerse ben de onun adına dua ediyorum„ diye niyaz ettiğini söyler ve onlara da:

— "Peki siz nasıl dua ettiniz?„ diye sorar.

Kendilerine sonradan katılan bu yolcunun kim olduğunu bilmeyen bu dervişler de,

— " Biz Emrem Yunus'un adına dua ettik „ derler. Bunu işidince :

— "Emrem Yunus benim„ demiş ve Allahın sevgili bir kulu olduğunu anlamış. " Birşeye nail olmadım „ diye şeyhine küsüp ondan ayrıldığına pişman olmuş. Ve hemen geriye dönmüş. Köye vardığında Bacı'yı - şeyhin karısı - evin önünde buluyor. Onun elini öptükten sonra şeyhine kendisini affettirmesini rica ediyor. Abla da:

— " Mademki pişman oldun olaki affede.. Şeyh şimdi camidedir. Ner - deyse gelir, sen gel şu eşiğe yat. Efendinin gözleri kör olduğu için kapıdan girerken değnekle eşiği arıyacaktır.

Değnekle sana vurunca,

— Bu kimdir? diye bana sorar. O zaman ben:

— "Yunus" diyeceğim,

— Bizim Yunus mu? diyecek olursa kalkar elini öper kendini affettirirsin. Yok eğer hangi Yunus derse o zaman burada durma kaç.

Yunus eşiğe yatar, az sonra Emrem gelir, kapıdan girerken değnek Yunus'un başına değer. Emrem, Abla'ya bunun kim olduğunu sorar.

— Yunus!

— Bizim Yunus mu? deyince Emrem Yunus hemen şeyhinin elini ayağını öpmüş.. İşte bu şekilde barış olmuşlar. Şeyhi de onun için hayır dua edip kusurlarını bağışlamış.

— "Halk ziyarete geldiklerinde evvelâ seni ziyaret etsinler sonra da beni" demiş.

Çayköyü'ndeki mezar bu duaya uymaktadır. Çünkü yol Yunus'un mezarından geçer, önce Yunus, sonra Emrem ziyaret ediliyor.
Yunus şeyhine arkasıyla odun çekermiş. Şeyhin karısı :

"Yunus bu odunlar eğri,, demiş. O zaman Yunus odunlara:

— "Doğrul odunlarım doğrul, halka yaramaz eğri" demiş. O anda odunların hepsi dümdüz olmuşlar.

YOLCU

Selinden kaçarken azgın sağanağın
Yolunu sis bastı aştığın dağın
Geçtiğin yollarda kaldı uğrağın
Söyle yolcu, şimdi nerde durağın ? . .

Dedin ki çözüldü bu eskimiş bağ . . .
Alnımın teriyle suladığım bağ
Dikenlerden ördü ümidime ağ
Yutkundum önünde viran kaynağın.

Alnında yazgın mı, boynunu büken ?
Aşk mıdır içine bu derdi eken ?
Saçların ağarmış niçin pek erken ?
Hicranle mı geçti senin de çağın ? . .

Kaygın nedir, söyle eşin mi kayıp,
Neden geziyorsun sen garip, garip . . .
Sanada mı vuslat olmadı nasip,
Boş mu kaldı yoksa öksüz kucağın ! . .

Bu; uzun bir yoldur gelmiyor ucu . . .
Dertleşe, dertleşe gidelim yolcu . . .

SITKI AKOZAN

BİRLEŞİK AMERİKA DEVLETLERİNDE SOSYOLOJİ

II

NİYAZİ BERKEZ

—64 üncü sayıdan devam—

Sivil harp devresinde Sosyal fikirler

Geçen makalenin sonunda istiklâlini ilân eden şimalî Amerika kolonilerinin bir cümhuriyet hükûmeti altında birleştikten sonra bilhassa Alexander Hamilton gibi adamların önderliği ile sanayi inkilâbının temellerinin atıldığına işaret etmiştik. Gümrük himaye sistemi altnda New England ve şark devletlerinde yavaş yavaş sanayi hayatı inkişaf ediyordu. Buralarda fabrika sanayii, kanal, demiryol inşası işlerile, şehirlerin genişlemesi, yeni göçmenlerin gelişi ve nüfusun artışı ile beraber olarak entellektüel faaliyetler de artmıştı. New York, Philadelphia, Boston gibi şehirler büyümüş, yavaş yavaş bu şehirlerin kasabalık manzarası değişerek birer ticaret ve sanayi şehri olmağa başlamışlardı. Bununla beraber, bu inkişaf ile yanyana olarak mühim birtakım sosyal problemler ortaya çıkıyordu. Sanayi şehirleri Avrupa ve Amerika'nın ziraî muhitlerinden birçok nüfus çekiyor, şehirlerde yavaş yavaş yeni bir insan zümresi beliriyordu. Amerika'dan önce sanayi faaliyetlerinin başladığı İngiltere şehirlerinin meşhur slum'ları (tecrübesiz ve fakir işçilerin oturdukları mahalleler) gibi mahalleler türemeğe, bir taraftan malî ve iktisadî faaliyetler çoğalırken obir taraftan fakir, cahil, ve tecrübesiz birtakım insanların şehir sokaklarını doldurmağa başladıkları görülüyordu. Bundan başka, sanayi hayatının kronik buhranları da baş göstermeğe başlamıştı. Amerika sanayii 1819 da ilk mühim buhranın darbesine uğramıştı. Philadelphia'da otuz fabrikanın kullandığı 2672 işçi sayısı birdenbire 2137 ye düşmüş, New York'ta 13.000 işten çıkarılmış insan hükûmetin yardımı ile yaşayordu. 1837 de ikinci ve daha kuvvetli bir buhran baş göstermiş ve bu defa beş yıl sürmüştü.

Plânsız ve alabildiğine giden bu sosyal transformationun doğurduğu meseleler herkesten önce halkla daha yakından ilgili olan kilise adamlarının dikkatini çekti. Protestant papasları bir taraftan fıkaralığın sebeplerini araştırmağa, diğer taraftan fakir ve işsizlere mahrum oldukları dinî ve moral bir terbiye vererek onları kültürce yükseltmeğe, ve nihayet zenginlerin

merhametini uyandırarak onlara paternalist bir tavır almak lüzumunu anlatarak paraca yardımlarını elde etmeğe çalıştılar. Böylece, bunlar hâlâ bu gün bile Amerika'da ehemmiyetli bir yeri olan filântropi ve " social work „ ile şarite teşkilâtının öncüleri oldular. Bilhassa New England şehirlerinde bu adamların gayreti ile işsizler için çorba evleri, yatacak yerler, hastahane, timarhane, yetim yurtları, göçmenlere ve köylerden gelmiş Amerikalılara yol gösterecek ve öğüt verecek kurumlar, din ve ahlâk dersleri verecek mektepler açılmağa başladı.

Bu işlerde ençok kendini gösteren William E. Channing (1780-1842) oldu. Yeni sosyal transformationun doğurduğu ve doğuracağı meselelerin ne kadar derin olduğunu anlamıştı. Ona göre, insanlar ziraat hayatında saf, müsavi ve mesut yaşarlarken sanayi hayatı başlıca bankerlerin ve politikacıların ihtikârları yüzünden birçok insanların sefil bir hale gelmesine ve Amerikan cemiyetinde birçok müsavatsızlıkların ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Fabrikalarda iş bölümü, monoton çalışma insanların bütün spiritüel varlıklarını yıkmış, ortaya sefil ve moralsiz bir insan yığıni çikarmişti. Avrupalılar ayni hale düşmüşlerdi, Amerika halkının da ayni akibete uğrayacağını bildiriyor, ve eğer " böyle bir hâl Avrupa ile ticarî ve sınaî rakabet yarışına son vermemizi, büyük şehirlerimizin daha fazla büyümemesini, ticaretle uğraşan kimselerin de iş başına dönmesini icap ettiriyorsa... bunları hemen yapmamız lâzımdır „ diyordu. Fakat, ona göre, " fakirliğin başlıca kötülükleri menşe ve mahiyet itibariyle moraldir ", onun için, " fakirlere yapılacak en büyük hayır onlara moral ve dinî bir kültür vermektir „. Ona göre, insan rationel ve moral bir varlıktır. Herkes tarafından insanın bir şahıs olarak tanınması lâzımdır. İnsan bir " şey „ değildir, o kendi kendisinde bir hedef ve maksattır. Başkalarının hedef ve maksatları için âlet olarak kullanılamaz. Her ferd kendi kendine müstakil olmalıdır. Biricik reform ümidi ve imkânı ferdin spiritüel ve moral terbiyesinde ve din vasıtasiyle regenerationundadir. Demek ki, Channing gördüğü müsavatsızlıkların moralsizlikten geldiğine ve bunun da moral kontrola tâbi tutulacağına inanıyordu. Onun için, bir taraftan yazıları ile ihtikârla mücadele ediyor, diğer taraftan halk arasına karışarak onlara ders ve vâzlar veriyor, boş zamanlarını nasıl okumakla geçirerek kendilerini terbiye etmek suretiyle yükselebileceklerini öğrtiyordu.

Orestes A. Brownson (1802-1876) Channing'in nazariyelerinin yetmediğini anlamış, sosyal müsavatsızlığın moral terbiye ve ferdî reform ile olamayacağını, bu nazariyenin altı bin yıllık tecrübelerle çürüdüğünü, ve gerçek faktörün sistemin kendisinde olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre, ilk iş olarak kilise ve papaslık kaldırılmalı, İsa'nın gerçek dinine dönmeli, devletin kontrolünü bankerlerin ve fabrikatörlerin elinden alıp işçiye vermeli, mülkiyetin tevarüsünü kaldırarak servet farklılıklarının önüne geçmelidir.

Kendisi de Workingmen's Party'ye âza olmuş, işçilerden mürekkep Society for Christian Union and Progress adlı bir cemiyet kurmuştu. İstediği sos - yal değişikliği yapmak için kuvvet kullanılmasını bile ileri sürmeğe cesaret eden Brownson etrafında birçok şüpheler uyandırmış, bu yüzden sonraları katolik olmuş, Saint-Simon ve Victor Cousin'in tesiri altında bir nevi sos - yalizme gitmiştir.

W. E. Channing'in yeğeni olan William H. Channing (1810-1884) Fourier'in yazılarından müteessir olmuş ve Amerika'nın ilk sosyalist olduğunu iddia eden yazıcısı olmuştur. Onun fikirleri de amcasının fikirleri gibi dinî ve moral bir temel üzerine dayanıyordu. O sıralarda Amerika'da tanınmış olan August Comte'un yazıları ile ilk defa olarak Amerika'da alâkadar olan o oldu.

New England'de hâkim olan koyu protestanlık yüzünden Comte önce tamamiyle dinî fikirleri bakımından alâka uyandırmıştı, ve ilk defa olarak protestant papasları onunla meşgul olmuşlardı. Comte gençliğinde Ame - rika'ya göçerek orada yerleşmeği düşünüyordu. Amerika ihtilâli ve Franklin'in şahsiyeti onu teshir etmişti. Cemiyeti positivist felsefesinin temelleri üzerine kurmak için Amerika'da büyük imkânlar görüyordu. Amerika inkilâbının Avrupa'daki eski sistemler üzerine değil, rationel temeller üzerine dayanan moral, siyasî ve sosyal bir sistem kurduğunu sanıyordu. Fakat sonraları Amerika hakkında aldığı haberler onu sukutı hayale götürmüştü. Protestantlığa düşman olduğundan bu dinin bu memlekette aldığı halden nefret etmişti. Protestantlığın Amerika'da hâkimiyetini entellektüel ve moral inkilâbın en büyük düşmanı sayıyordu.. Ona göre Amerika'nın pro - testantlık yüzünden içine girdiği anarşiden kurtulmanın tek yolu positivist felsefeyi ve dini kabul etmesi idi. Comt'un birçok kereler buna işaret etmesi New England protestant papaslarının dikkatini çekti. Bu yüzden önce onun atheismi ve üç hal kanunu ile alâkadar olmuşlardı. Beklenildiği gibi, Comte'un positivismi bunlar arasında şiddetli bir reaktion uyandırdı, ve Comte'-un epey hiddetlendirecek tarzda (Comte'un deli oluşunu ileri sürmek gibi) aleyhine yazılar yazıldı.

Bununla beraber, kilise muhiti dışında Comte'un ilmî cephesi ile alâ - kadar olanlar bulundu. 1847 de Littre'nin *De la philosophie positive* adlı kitabı ingilizceye çevrildi. 1949 da şair Edgar Poe *Eureka : An Essay on the Material and Spiritual Universe* adlı eserinde Comte'a dayanarak bir koz - mogoni nazariyesi ileri sürüyordu. Daha sonraları Comte ile daha yakından ve daha müsbet olarak temasa başladı. *Cours*'un ilk cildi 1851 de bir mühendis ve riyaziye profesörü tarafından ingilizceye çevrildi. Fakat bu tercümede iki faslın kasten terk edilmesi Comte'un hayli hiddetini ve bunun da

protestant müraiiliğine ve sansörüne bir misâl olduğunu ileri sürmesine vesile oldu [1].

Bununla beraber, kilise haricindeki muhitin fikir hayatında Comte asla müessir olamadı. Bu muhite hâkim olan başlıca şahsiyetler Eflâtun, Kant, Hegel, Wordsworth, Coleridge, ve Carliyle oldular. Hâkim felsefe romantism ve transcendentalism idi. New England'daki bu muhitin önderi olan Ralph Waldo Emerson (1803-1882) platonism, romantism, protestantism, ve misticismden Yankee'ye pragmatist bir felsefe çıkarmağa çalışıyordu [2]. " Kültürlü „ bir adam olan Emerson Amerika bourgeoisie'sinin spiritüel kısırlığına ve kültürsüzlüğüne canı sıkılıyor; kaba, materialist, kazanç düşkünü zenginin hiçbir felsefesi olmadığını hayretle görüyordu. Böylece o âzasından olduğu bu sınıfın bir taraftan yeni ihtiyaçları ile uyuşacak gibi olmayan eski Avrupa ananelerinden kurtulması, diğer taraftan hayat ve faaliyetlerini meşrulaştıracak, mânâlaştıracak ve rehberlik edecek yeni kültürel normların yaratılması lûzumunu anlamıştı. Böylece o bourgeoisie'nin halâ ölmeyen bir ilham kaynağı, bu sınıfa mahsus Amerikan tefekkürünün gerçek babası oldu. Emerson her şeyden önce bir protestanttır. Protestant reformationunun ferdi başlı başına bir vâhit olduğu telâkkisi onun başlangıç noktasını teşkil eder. Emerson'un felsefesinde hâkim olan ferttir. Her fert kendi işini ve mukadderatını tayin etmeli, kendi opinionlarını kurmalı, kısaca kendi kendini inşa etmelidir. Ferdin kendi hedefi bakımından bir mânası ve ilişiği olmayan hiçbir şey fert için mühim değildir. ferdin kendi kafasından başka hiçbir şey esasi ve kutsi değildir. Böyle bir felsefe New England'ın Calvinist muhitinde inkilâp yapacak birşey idi; çünkü doğan sınaî cemiyetin bütün ihtiyaçlarını yepyeni bir terkib halinde karşılıyordu. Emerson'un devlet kontrol ve müdahalesine aleyhtarlığı *laissezfaire* iddiaları için en yakışık bir şeydi. Ferdin hâkimiyeti fikri iktı-

[1] Bununla beraber Comte'un Amerikalı bazı kişilerle münasebeti, hem de kendisine daha faydalı olacak şekilde, devam etmiştir. Birçok ilimlere merak sardırmış olan H. B. W ace adlı Philade'phia'lı bir genç ona ...yran olarak Paris'te çıldırıp intihar edinceye kadar Comte'a aylık bağlamış, ve vasiyeti ile bu aylık Comte ölünceye kadar kardeşi tarafından gönderilmiştir. Comte'un bu aylıkla Paris'te haylice müreffeh bir apartmanda oturduğu ara sıra para geciktiği zaman kızarak Amerika'ya yazdığı mektuplardan anlaşılıyor. Bir aralık Comte'un insanlık dininin New York'ta Long, Island'da kurulan Modern Times adlı ütopik bir kolonide tatbiki teşebbüsleri bile olmuştur. Ancak 1853 te Cours'un bütün ciltlerinin kısaltılarak tercümesi iledir ki sosyologların Comte ile ilmî alâkaları başlamıştır.

[2] Yankee New England dediğimiz şimal devletlerinin ilk ahalisini kuran Amerika'lıya deniyor Cenuplular bu tabiri istihkar makamında kullanır; Amerika dışında ise daha ziyade pratik ve becerikli Amerikalıyı tavsif için kullanılıyor.

sadî rakabet felsefesinin direği oldu; ahlâki individualismi, Emerson iste - sin veya istemesin, iktisadî individualisme temel hazırladı. Onun ferdin kendi kendine dayanması ve fırsatlardan istifade etmesi hakkındaki fikir - leri individualist iktisadiyat için bulunmaz fikirlerdi. Dünya yüzünden kötülüğün var olmadığını ileri süren optimismi herkesin olduğu vaziyette kalmasını vazeden bir felsefe idi.

Ütopiacı sosyalistler nasıl sosyal müesseselerin ferdin üzerine çöktüğünü gösteriyorlarsa, Emerson ve mektebi, tersine olarak ferdi, sosyal vetirede izâm ediyorlar, sosyal müesseselerin rolünü küçültüyorlardı. Birinciler sanki filin kuyruğunu ve bacaklarını yokluyorlar, ikinciler ise filin tepesinde oturuyorlardı. W. E. Channing ve onun gibiler nasıl bir moral ve sosyal bozgunluk içinde at oynatan muhtekirlere çatıyorlarsa bunlar da sermayedarın dertlerini halletmekle uğraşıyorlardı. 1837 buhranında Emerson altmış bin kişinin işsiz kalması hâdisesinin kendisi ile değil, bu buhran ile " işsiz kalan bu adamların bankalara saldıracak, zenginlerin servetini yağma edecek ve domestik hükûmete baş kaldıracak korkunç bir sürü „ yaratacağından korkuyordu.

Şimal devletlerinin entellektüelleri bir taraftan yeni hayatın doğur - duğu vaziyetler karşısında olması lâzımgelen ile olanın felsefelerini yaparken ortaya öyle bir mesele çıktı ki neticesi Amerikan sanayiciliğinin kat'î zaferi ve fakat onunla beraber olarak idealist ve romantik tefekkürün bir daha gelmemek üzere ortadan kalkması oldu. Geçen makalede işaret ettiğimiz gibi cenup devletlerinin hâkim iktisadî sistemi, köle sistemi ile, aris - tokrasisi ve muhafazakârlığı ile sanayiin ilerlemesine engel oluyordu. Bu engelin ortadan kaldırılması için nihayet silâha baş vuruldu, ve bilindiği gibi civil war (dahilî harp) ile mesele halledildi. Bu harp, hakikatte, bu günün tarihçilerinden Charles A. Beard'ın gösterdiği gibi, ikinci Amerika ihtilâlidir. Beard'ın gösterdiği gibi, bu harp iki iktisadî ve sosyal sistem arasında, köle emeği üzerine dayanan bir ziraî sistem ile serbest emek üzerine dayanan bir sanayici istihsâl sistemi arasındaki mücadeledir.

Bu mücadele başlarken, devam ederken, ve bittikten sonra iki tarafın nazariyecileri tarafından başka türlü izah edilmiştir. Bilhassa şimalin nazariyecileri meseleyi tamamiyle moral bir mesele olarak göstermişlerdir. Onlarca harp şimalin moral bakımdan kötü gördüğü köleliği ilga etmek isteme - sinden ve cenup ahalisinin buna taraftar olmayışından çıkmıştır. Mücadele iktisadî alâkaların çatışmasından ziyade köleliğin ahlâkî veya gayri ahlâkî oluşu hakkındaki fikir ayrılığından çıkmıştır. Onlar cenup devletlerindeki büyük arazi sahiplerinin zencileri istismar etmelerini insanlığın ve Hıristiyan ahlâkının prensiplerine tecavüz sayıyorlardı. Cenup nazariyecilerinin tezi ise bu kadar idealistik değildir. Onlara göre, cenupta hâkim olan sis - temde kölelik zarurî bir şeydir. Bütün ırkların müsavi olmasına imkân yok-

tur. Fazla olarak köle zenci cenupta asla istismar edilmiyor; bilâkis efendisinin himaye, şafkat ve mükâfatına nail oluyor. Şimalin fabrikalarında olduğu gibi insanlar bu sistemde hayvan gibi kullanılmayor. Cenubun aristokratik moralitesi şimalin insanları fabrikalarda işletmekle kesesini dolduran hasis ve görgüsüz fabrikatör moralitesini aşağı ve gayri Hıristiyani buluyordu.

Hakikatte, cenubun köleci sistemi kapitalismin ve iş ahlâkiyatının en kötü düşmanı idi. Kapitalistik nizam her şeyden önce işçinin emeğini serbest pazara hiçbir engelin bağı olmaksızın sevkedebilmesini, alıcı ile satıcının arasındaki mukaveleye göre, arz ve talep kanunlarının tayin edeceği ücretlere göre işçinin kol emeğini satabilmesini temine çalışır. Kölelik sistemi serbest kol işinin itibarını düşünüyor ve fabrikaların inkişafına mâni oluyordu. Bundan başka, cenupta plantation sahipleri " surplus „ kıymetlerden gelen sermayelerini fabrika ve demiryol işlerine yatırmaktansa hayvan ve toprağa yatırmağı üstün buluyordu.

Anti-demokratik cenup felsefesini Thomas R. Dew (180.261.846) hazırladı. Bir hukuk felsefesi profesörü olan Dew, liberallere ve demokratlara hücum ediyor, köleliği normal ve zarurî görüyor, ve mülkiyeti, medeniyetin temeli sayıyordu. İdeal medeniyet saydığı Grek ve Roma medeniyetleri ancak kölelik sistemi ile, ve bu müessesenin kendisini ilim, felsefe, sanat ve umumiyetle kültüre vercek bir " leisure „ sınıfın mümkün olması ile büyük eserlerini yaratmışlardı. Köleliğin müdafaası felsefesini Aristo'nun otoritesine dayandırıyordu.

Amerika tarihinde " sociology „ tâbiri ilk olarak bu sırada cenup mütefekkirleri tarafından köleliği meşrulaştırmak için ortaya çıkmış ve kullanılmıştır. İlk sosyoloji adını taşıyan kitap 1854 te bir cenuplu olan Henry Hughes tarafından *A. Treatise on Sociology : Theoretical and Applied* adı altında çıkmıştır. Yine 1854 te diğer bir cenuplu olan George Fitzhugh (1807-1881) tarafından *Sociology For the South or the Failure of Free Society* adı altında bir sosyoloji kitabi çıkarıldı. Her kitabın sahibi de Comte'u okumuşlar, onun tâbirini almışlar, fakat eserlerini onun fikirlerini reddetmek için yazmışlardı. Fitzhugh, kast sistemini müdafaa ederek Adam Smith'e hücum ediyordu. Hukuk ve iktisatta müsavatsızlığın zarurî ve tabiî olduğunu isbata çalışıyordu. Şu cümle bütün fikirlerini hülâsa edebilir : " Cemiyet müsbet maksatlar için organize edilmeli.... insanlar tazyik olunmalı, idare olunmalı, disipline tâbi tutulmalı, ve devletler her erkek, kadın ve çocuğun münasip yerini almasını ve münasip yardımı görmesini temin etmelidirler. „ Fitzhugh tabiî olarak *laisssez-faire* doktrinini reddediyor, hürriyet, mukavele ve rakabet serbestisi üzerine cemiyeti kurma nazariyelerini çürütmeğe çalışıyordu. Ona göre, siyasî nizamın fonksiyonu hürriyet değil, kuvvetli, müşfik bir hükûmettir; sosyalistlerin protestolarını celbe-

den *laissez-faire*'ci cemiyetin kötülükleri ancak " sosyalismin en eski, en iyi, ve en umumi şekli olan „ kölelik sistemine dönmekle keldırılabilir.

Bu nazariyelerden maada, bu devirde cenupta antropoloji, psikoloji ve tarihe ait tetkikler de yapılıyordu. Bilhassa zencilerin antropolojisi üze - rinde araştırmalar yapılmıştı. Ancak bu tetkiklerin ne gibi bir zihniyetle yapıldığını düşünürsek ne dereceye kadar samimî ve hakikata uygun eserler olup olmadıklarını tahmin edebiliriz.

Civil War'in cenup aleyhine şimalin zaferi ile ve birçok kanlı müca - delelerden sonra sona ermesi ile cenuptaki bu sosyal fikirlerin bundan sonraki fikir taririne hiçbir tesir yapmadığını ve çabucak unutulduğunu anlayabiliriz. Bununla, sosyoloji tarihçilerinin öğrenmeğe pek meraklı olduk - ları bu tâbirin kullanılması da bir halef bulamadan maziye karışmış oldu. Ancak çok sonraları tarihî araştırmalar Hughes ve Fitzhugh'nun eserlerini meydana çıkarmıştır.

Civil harbin sonu iktisadî hayatta kapitalism ve industrialismin kat'î olarak kuruluşu, fikir hayatında romantismin sona ermesi, onun yerine kriticism ve realismin gelmesi oldu. Amerika sanayii taze kuvvetler buldu, beyaz nüfus yerliler aleyhine garba doğru ilerlemeğe ve şehirler kurulmağa başladı. Sanayi şehirlerine kölelikten kurtulan zenciler yavaş yavaş göç - meğe, Avrupa'dan yeni gelen Alman, Irlandalı, İskandinavyalı, Lehli, İtalyan göçmenler kurulan yeni fabrikalarda çalışmağa başladılar. Civil harbi büyük bir sosyal reconstruction takip etti; ve bununla da yeniden birçok meseleler çıktı: ırk meselesi, muhacirler meselesi, fakirlik, mektep, hükû - met, şehircilik v. s. Birkaç kelime ile anlatmağa çalıştığımız bu büyük inki - lâp okadar süratli oldu ve Amerika sınaî medeniyetinin baş döndürücü süratı içinde okadar kompleks bir hale geldi ki 1880 den sonra belirmeğe başlayan sistematik sosyolojinin metodoloji münakaşaları içinde sosyolojinin ken - disine bu meseleleri mevzu yapıncıya kadar hayli zaman geçti, bu itibarla 1850 veya 1860 yıllarından 1914 yıllarına bu mevzular üzerinde ehemmiyetlı hiçbir eser üzerinde durmaksızın atlayabilirdik. Fakat, bundan önce, Amerika'da sosyolojinin nazarî ve sistematik bir ilim halinde ortaya çıkışı satbasını görmek lâzımdır ki bunu da gelecek makalede göreceğiz. Burada şimdi, bu sistematik sosyoloji devresinde önce gelen birkaç cereyan ve inkışafa işaret edeceğiz.

Akademik muhitlerde inkişaf

Kolonial devirde başlıca fikir muhiti kilise ve onların etrafındaki ilâ - hiyat " medrese „ leri idi, ve fikir hayatına hâkim olanlar da ilâhiyatçılardı. İhtilâl devresi açılırken avukat, politikacı ve siyasî mütefekkir tiplerine rastlarız. Bunlar yarı iş adamı, yarı mütefekkir amatörler - dir. Mekteplerde hukuk müstesna, sosyal ilimleri okutan hiçbir teş-

kilât yoktur. Büyük sanayiin inkişafı ile yüksek tedrisat sahasında büyük değişiklikler oldu. Artık ilâhiyat medreselerine, kendi kendini okutan amatörlere ne lüzum vardı, ne de imkân. Yeni hayata mühendis, teknisiyen, sanayi ve maliye hayatının inceliklerinden anlayacak hukukçu, gençleri yeni hayata hazırlayack öğretmenler lâzımdır. Bu büyük ihtiycı karşılayacak kolejlerin, teknik mekteplerinin, üniversitelerin kurulması için lâzım olan parayı, bizde ve Avrupa'da olduğu gibi devlet değil, yeni milyonerlerin şaritesi temin ediyordu. Bu kaynaktan gelen servetlerle yeni üniversiteler kuruluyordu. Birçok gençler Avrupa, bilhassa Almanya, üniversitelerinde felsefe, tarih, siyaset ilimleri okumağa gittiler. Bu gençler Alman üniversitelerinde hâkim olan tarihî araştırma usulleriyle tanıştılar. O devirde Alman üniversitelerinde hâkim olan kat'î tarihî kriticism ruhu ile temasa geldiler. Alman akademik ananesinden tarihi tenkit usullerini öğrendikleri gibi, İngiliz akademik muhitlerinde o zaman moda olan " tarihin ilmîleştirilmesi „ ve sosyal müesseselerin tabiat ilimlerinde olduğu gibi ilmî usullerle tetkiki usullerini öğrendiler. 1876 da, Harvard gibi daha eski üniversitelere ilâve olarak, Johns Hopkins üniversitesinin kuruluşu sosyol ilimlerin akademik tarihinde bir dönüm noktası oldu. Almanya ve İngiltere'den dönen genç âlimler bu üniversitenin tarih ve siyasal bilgiler şubesini kurdular. Bu şubenin başkanı olan Herbert B. Adams ilk defa olarak ilmî bir tarih metodolojisi altında Amerika'da sosyol müesseselerin kuruluşunu tetkik eden eserlerden mürekkep bir neşriyat serisi başlatmış, seminerlerinde Alman ve İngiliz tarih metodolojisini talebelerine öğretmiş; Richard T. Ely, ilk defa olarak akademik muhite iktisadî sosyalismi getirmiş; ve ilk defa olarak Karl Marx'ı üniversite muhitlerine tanıtmıştır. Bu akademik inkişaf daha sonraları Michigan ve Cornell üniversitelerinin kuruluşu ile devam etti. Daha sonra göreceğimiz sosyologlar işte bu Avrupa tahsili gören veya bu yerli üniversitelerde okuyan adamlar arasından çıkmışlardır.

Bununla beraber, bu akademik muhitler dışında bazı amatör mütefekkirlerin eserleri daha mühim ve daha orijinal olmuştur. Bunlar arasında bilhassa üç kişiyi zikretmek lâzımdır. Henry C. Carey (1839-1897), *Principles of Political Economy* ve *Principles of Social Science* adlı eserlerinde tabiat kanunlarının birliğini göstermeğe, sosyal ilmin bu kanunların keşfi ile meşgul olduğuna, ve bu kanunların tatbiki ile insanların sosyal hayatın şartlarını değiştirebileceklerini isbat etmeğe çalışıyordu. Bu fikirler üzerine dayanan iktisat sistemi, Amerika için himayeciliği müdafaa ediyor idise de, esas itibariyle Adam Smith'e dönüştü. Carey, Malthus'un nüfus kanunlarını, ve Ricardo'nun rent nazariyesini Amerika'ya tatbik edilemeyeceklerini göstererek reddediyordu. İktisat ve sosyal ilim hakkındaki yazıları, bununla beraber, Amerika'dan ziyade Avrupa iktisatçıları arasında alâka uyandırmış, birçok dillere çevrilmişti.

Diğer kendi kendine yetişen ve Amerika dışında tesir yapan mütefekkir Henry George (1839-1897) idi. Şahsî hayatında ve Civil harp esnasında pek iyi tanıdığı fakirlik meselesi ile meşgul oluyordu. Fakirlik ona insanlığın dertlerinin merkezini teşkil eden bir mesele olarak gözüküyordu. Fakirliğin kaynağının arazinin birkaç spekülâtörünü monopolisi altına düşmesinde olduğuna vardı. Amerika'daki müşahedelerinin kendisini vardırdığı bu nazariyeyi meşhur *Progress and Poverty* adlı kitabını 1979 da çıkararak ileri sürdü. Çekici bir uslûpla yazılan kitap zamanında ve daha sonraları hayli tesir yaptı, gerek Amerika'da ve gerek Avrupa'da muharriri meşhur oldu. Birçok kimseler için bu kitap bu ıztırapları, dünyaya basit bir reform plânı veren bir sosyal felsefe taşıyordu. Bilhassa İngiltere'de sosyalist ve trade-union muhitleri üzerinde tesir ettiği gibi etrafına birçok zengin taraftar da buldu, çünkü programının kapitalism için bir tehlike olmadığı görülüyordu. Ona göre, fakirliğin önüne geçmek için ne arazinin mülkiyetinin ne de işletilmesinin devletleştirilmesine lüzum yoktu. Sadece rent'in vergi sistemi ile tanzim edilmesi, ve arazi üzerine konan vergiden maada bütün vergileri ilga ederek " single tax „ sistemini kabul etmek lâzımdı.

Bu iki kişiden ihtimal ki çok daha ehemmiyetli ve uzun zamanlar fikir âlemine müessir olmuş olan bir mütefekkir de Lewis Henry Morgan (1818-1881) dir. New York'ta avukatlık ederken New York devleti arazisinde oturan kırmızı derili yerli Indian aşiretlerini arazilerinden haksız yere sürdürmek isteyen bir kumpanyaya karşı onları müdafaa etmiş, bu hizmetine mukabil Iroquois'ların Seneca aşireti tarafından fahrî hemşehriliğe kabul olunmuştu. Morgan, Iroquolis'larla alâkadar olarak onların sosyal organizationlarını tetkik etmeğe imkân bulmuştu. Bu tetkikler iki bakımdan sosyal ilim sahasında inkilâp yapacak mahiyette idi. Bir taraftan o zamana kadar ve hâttâ ondan sonra bile filosofların koltuklarında oturarak iptidai cemiyetler hakkında nazariyeler kurmalarına mukabil bilfiil müşahede üzerine dayanan tetkik yapmış, diğer taraftan sosyal antropoloji veya iptidaî sosyolojisinin esas meselelerini ortaya atmıştır. Öyle ki, bugün iptidailer arasında yapılan tetkiklerle onun birçok telâkkileri tadil edilmesine rağmen, 1877 de çıkan ve ondan evelki tetkiklerini sistematik bir şekilde ifade eden *Ancient Society* adlı eseri bugün bile klâsik eserler arasında durmaktadır. Morgan, Iroquois'ların akrabalık sistemi ile alâkadar olarak bu sistemin medenî cemiyette hâkim olan akrabalık sisteminden farklı olduğunu görmüş, bunlar arasında bir klan içerisinde bütün anaların bir çocuğun anası ve bütün babaların bir çocuğun babası sayıldığını görerek bu gibi akrabalık tâbirlerinin daha evelki bir devre ait bir izdivaç şeklinin peszindesi olduğuna hükmederek promisküite nazariyesini ortaya atmıştır. Bugün hiçbir yerde hiçbir izdivaç kaidesinin bulunmadığı böyle bir promisküite hali müşahede olunma-

dığını kabul etmekle beraber bugünkü iptidailer arasında görülen akrabalık sisteminin başka türlü izah edilemiyeceğini kabul etmiştir. Patriarkal cemiyetlerde baba yolu ile akrabalığın sayılmasından önce ana yolu ile akrabalığın sayıldığı bir devrenin varlığını göstermiş, eski Yunan ve Roma "gent„ leri ile Iroquois'nin klanlarını mukayese ederek mülkiyet müessesesinin çıkışı ile baba vasıtası ile akrabalığın sayıldığı sistemin meydana geldiğini iddia etmiştir. İptidaî cemiyetlerin kan akrabalığı bağları üzerine kurulu teşkilâtı yerine arazî ve siyasî bağları üzerine kurulu teşkilâtın meydana gelmesiyle devletin meydana çıktığını ileri sürmüştür. Nihayet, en iptidaî cemiyetlerden modern cemiyete kadar vahdetli bir sosyal tekâmül olduğunu göstererek beşeriyetin vahşilik, barbarlık ve medeniyet safhalarını geçirdiğini ileri sürmüştür. Morgan'ın eseri yalnız antropoloji tetkiklerine müessir olmakla kalmamış, mülkiyetin, ailenin ve devletin kaynağı hakkında Marx ve Engels'in, Komünist Manifesto'sundaki tezlerinin ve Engles'in aile, devlet ve mülkiyetin menşei hakkındaki eserinin temelini teşkil etmişti.

Nihayet, sistematik sosyolojinin çıkışından önce diğer bir cereyana daha işaret etmek lâzımdır. Sınaî cemiyetin inkişafı ile fıkaralık, işçi, çürüm, hastalık, hapishane, sıhhat bakımı gibi meselelerle uğraşan filântropistler çoğalmış, bu mevzular üzerinde yüksek tedrisat mekteplerinde dersler verilmeğe başlanmıştı. 1865 te sırf bu meselelerle uğraşmak üzere *American Social Science Association* adlı bir cemiyet kurulmuş, ve sonraları " social survey „ ve " social work „ denilen amelî sosyoloji hareketlerine yol hazırlamıştır.

Ancak 1883 ten sonradır ki sistematik ve müstakil bir disiplin olarak sosyoloji edebiyatı başlamıştır ki gelecek makalede bu cereyanın sosyal mahiyetini, akademik inkişafını, ve başlıca önderleri olan Ward, Sumner, Giddings, Cooley, ve Samall'ın fikirlerini hülâsa edeceğiz.

Daha fazla malûmat alınacak yerler

V. L. Parrington, *Main Carrents in American Thought.* Cily II, *The Romantic Revolution in America* (1800-1860). New York, 3 cilt 1927 - 30.

R. L. Hawkins, *Auguste Comte and the United States,* Cambridge, 1936.

H. G. ve W. L. Duncan, "The Develompent of Sociology in the Old South„ , *American Journal of Sociology,* cilt 39, 1933 - 34.

Albion W. Samall, Fifty Yers of Sociology in the United States„ , *American Journal of Sociology,* cilt 21, 1916.

F. L. Tolman, " The Study of Sociology in Institutions of Learning in the United States „ , *American Journal of Sociology,* cilt 7 ve 8.

G. A. Lundberg (ve başkaları), *Trends in American Sociology,* New York 1929.

F. N. House, *The Developmenet of Sociology,* New York 1936.

KARAKALPAKLAR'IN TARİHİNE DAİR MATARİYALLAR

P. P. İVANOV

— 65 inci sayıdan devam —

Howorth, şark dillerini bilmemesinden ve bu bilgisizlik yüzünden mütercimlere müracaat etmek mecburiyeti karşısında kaldığından yazıları devşirme, toplama şekli taşımasına rağmen onun kitabı bugüne kadar ehemmiyetini kaybetmediğinden bilhassa bizi alâkadar eden mesele hakkındaki fikirlerini tahlil etmek münasip olur [29]. Bugünkü Karakalpaklarla Peçenklerin yahut Reşideddin'in «Kavmi külâhı siyah » dediği halkın aynı millet olduğunu ispat etmek için Howorth iptida Peçenekleri Nogaylar ile yakınlaştırıyor ve sonra Nogayları da Karakalpaklarla mukayese ediyor. Diyor ki :

« Türkler arasında maruf olan Karakalpak kabile ismi Nogayların bir koludur [30] ». Diğer bir mahalde bu fikri daha mufassal bir surette izah ederek [31] diyor ki: « Cuci ulusu (Altunordu) taksim olunduğu vakit oğlu Teval'in [32] hissesine, Kıpçaklardan evvel cenubî Rusya steplerinde yaşamış ve Peçenek namı ile maruf olan karışık türk kabileleri isabet etmişti. Teval öldükten sonra bunlara oğlu Tatar ve daha sonra torunu Noğay tevarüs etmişti ki bu zatın ismine izafeten bu kavma Noğaylar denilmeğe başlandı ». Sonra Karamzin'den naklen, XVII inci asırda Noğayların üç orduya ayrıldığını ve bunlardan birine Altaöl [33] ve Araldenizi civarındaki stepleri işgal ettiklerini kaydettikten sonra « bu ordu tedricen şarka doğru gitti ve uzun seneler onlara dair hiçbir haber alınmadı » [34]. Sonradan « bu orduya dair malûmat elde edilmeye başlandığı zaman, onları taşıdıkları Karakalpak-

[29] Howorth' ın kitabı bilhassa *Düveli İslâm* muharriri S. Lain-Pool'ün, Altınordu ve Cucu hanedanında bâzı hadiseler hakkındaki mutalâasına tesiri olmuştur; bak. sah. 185-188 ve 189, V. V. Barthold, rusçaya yapdığı tercümede (1899).

[30] *Histoy of the mongols*, II, P. 4. (31)aynı eser, II, P. 1011.

[31] Tevalin şeceresi galiab iyi tayin edilememiş. Karş. N. İ. Veselevski. *Han iz temnikav zolotoy ordı, Noğay i yeğo Viremä*, zapiski Ros. Ak. Nauk C. XIII, N 6, Petroğrad 1922, s. 2.

[32] Yahud altu oul ; bu isim hakkında ileride mutalâa yürüteceğiz.

[33] *History of the Mongolos* II P. 156.

[34] Karakalpaklara dair ilk malumatı muharrir 1715 tarihinde göstermektedir. (op. cit. 1057).

larından kinaye olarak « Karakalpak » namile öğrendik. Bu Karakalpakların Noğaylar olduğuna şüphe yoktur» [35] Muharrir, Peçenekler ile Karakalpaklar için umumî olan antropoloji alâmetleri tâdat etmektedir [36].

Yukarıda arzolunan mütalâalardan sonra muharrir Mankıtleri (Noğayları) ve Karakalpakları, Peçeneklerin ahfadı olarak addetmeğe mütemayildir [37]. Howorth'ın, çizdiği krokinin haricen mükemmeliyetine rağmen birçok noksanları olduğundan bizi tamamile tatmin edemiyor. Aşağıda da görüleceği veçhile Moğol devrinde müstakil bir kavm olarak görülmiyen Peçenek meselesi hakkındaki fikirleri bu kabildendir. Reşideddin'in «Kavmi külâhı siyah » kabilesini yadetmesi dikkate alınacak bir maddedir; fakat Elnüveyri'nin kaydını dahi unutmamak lâzımgelir ki o kabilenin on bir Kıpçak uruğundan biri olduğunu zikreder ki bu uruğ diğer Kıpçaklardan, isminden başka hiçbir hususiyeti ile tebarüz etmeyordu. Bundan anlayoruz ki XIII üncü asrın ilk kısmında Peçeneklerin mühim bir kısmı Kıpçaklar tarafından temsil edilmemişti. XIII-XIV üncü asır müverrihleri de bunu teyid etmektedirler; onlar da bize Altunordu'yu teşkil eden asıl milletin Kıpçak olduğunu kaydettikleri halde hiçbir yerde Peçenek adını anmayorlar [38]. Böylelikle, Cuci'nin ölümünden sonra evvelce Peçenek adını taşıyan halk Teval'in emrine verildiğini, Kıpçakları nazarı dikkate almadan söylemek için elimizde lâzım olan deliller yoktur. Howorth'ın bir ulus olarak Noğay ordusunun teşekkülü ve bu ordanın İdil ve Ural taraflarına gitmesine dair serdettiği mütalâalar da derin değildir. 1300 tarihinde Noğayın mağlûbiyetini ve ölümünü yazan Rükneddin Beybars, Noğay'dan kalan ulusların Tokta Hanın oğulları Tukuy Buğa ile İlbasar arasında taksim olunduğunu ve bunlardan Tukuy Buğa'nın Tuna nehrinde İsakçı ile Noğay'ın karargâhı olan Derbend'de ve diğerinin ise Yayık nehrinde yerleştiklerini kaydeder [39]. Diğer kaynaklardan anlayoruz ki Noğay hayatta iken Kırım'a da hâkim idi. Bu misâllerden anlaşılıyor ki Noğay'ın ulusu gayet genişti ve Yayık havzasında yaşayan kabileler de onun emrine tâbi idi, fakat bu ulusun, Howorth'ın Peçeneklerin yaşadığını zannettiği cenubi Deşti Kıpçak'tan naklolunan kabi

[35] Aynı eser P. 1056.

[36] Yine burada Yayık nehrinin şarkında, muharrir onuncu asırda yaşamış olan Peçeneklerin uruğ isimlerini andıran iki mahal ismi zikrolunmaktadır "Curcutata" ve "Talmasata" bu isimlerden biri şimdiki Taşkend demiryolunda Cusalı istasyonundan yirmi kilometre aşağıda bulunan maruf Korkut Ata mezarını andırmaktadır. bak J. Marguart. *Osteuropäische und Ostasiatische Streifgüze*, s.41. Kayd. I. ve Barthold: *Orta Asya Türk tarihi*, İst. 1927 s, 97.

[37] Yukarıda ismi geçen eseri, PP. 4 - 5.

[38] V. V. Barthold, Len-Pul' ın yukarıda zikirettiğimiz eserini rusçaya tercüme ederken bu keyfiyeti kayd etmişti.

[39] V. Tizenhauzen, zikri geçen mecmua, s. 117, N. J. Veselovskiy, ismi geçen eseri, s. 23.

lelerden teşekkül ettiğini söylemek için bir delil değildir. 1385 tarihinde Altunordu Hanı'nın Macaristan'a yaptığı seferi yazan macar müverrihleri Han ordusunun Kıpçaklardan (Komanlardan) ve Noğay tatarlarından ibaret olduğunu kaydederler [40].

Fikrimize göre bu da gösteriyor ki Noğay'ın zamanında bile Kıpçaklar, Noğay tatarları denilen ve sonradan sadece Noğay adıyle anılmıya başlanan muhtelif kabilelerden müteşekkil olan usulden tefrik olunuyorlardı. XVI ve XVII inci asırlardaki Noğay tarihini tetkik eden muharrir, Altunordu'nun çökmesine ve bunun neticesi olarak muhtelif kabilelerin göçmesine sebep olan hâdiselere çok az ehemmiyet vermektedir. Aşağıda da görüleceği gibi bu hâdiselerin İdil nehri gerisindeki bilhassa Yayık nehri havzasındaki halkın heyeti mecmuası üzerine mühim tesirleri olmuştur. Maruf seyyah ve türkoloğ Vambery'nin dahi Karakalpakların eski tarihine karşı birçok noktadan Howorth'un aynıdır. O da Karakalpakların türk kabilelerinden biri olduğunu ve Peçeneklerden geldiklerini kaydeder [41].

Vambery diyor ki : « XII inci asırdan sonra aşağı İdil eyaletlerinde vukua gelen tarihî vakalarla Karakalpakların alâkası olduğunu bilhassa Cingizilerin ve Timurilerin (?) fütuhatını yazan müverrihler kaydetmektedirler. Onların, İdil nehrinin aşağı kısmının sol sahilinde Rusların yakın komşuları olan eski Başkırlar, Bulgar ve Peçeneklerin (?) komşusu oldukları her yerde kaydedildiğinden « Karakalpakları, Peçeneklerin en yakın akrabası addettiğimiz takdirde hata yapacağımızı zannetmiyorum [42] ». Muharrir, Karakalpakların, evvelce İdil boyunda oturduklarına ve Noğaylarla münasebetleri olduğuna dair Karakalpak rivayetlerine istinad ederek diyor ki : « Bu gibi rivayetleri nazarı dikkate almasak bile, Moğol Devleti yıkıldıktan sonra İdil havzasında baş gösteren dahilî kargaşalıklar esnasında Karakalpaklar eski Bulgar Devletinin cenub eyaletlerinden bugünkü Kazan diyarına girdiler ve sonradan Noğay - Tatarlar tarafından sıkıştırılınca uzun müddet bozkırlarda dolaşdıktan sonra bugünkü yurdlarında yerleştiler [43] ».

Vambery'nin çıkardığı tarihî neticeleri Howorth'ın mütalâalarile karşılaştırınca her ikisinin de birbirine, bilhassa Noğayların rolü meselesinde, çok yakın olduklarını görüyoruz. Gerçi Vambery, kendinden evvel yazmış olan ingiliz meslekdaşı kadar Noğay rolünü açık kaydetmedise de, Karakal-

---

[40] N. İ. Veselovskiy, zikri geçen eseri, s. 34.

[41] H Vambery. *Das Türkenvok in seinem ethnologischen und ethnographischen Beziehungen*, Leipzig, 1885, s. 373.

[42] Aynı eser, sahife 373 - 374. Muharrir çıkardığı neticede Howorth'ın zikirettiğimiz her iki halkın aynı olduğunu zikir etmesinin esas olmadığına dair bir kayt yapmıştır. Vombery nin nazariyesi su götürmez bir hakikat olarak Brokhauz ve Efron nin ansiklopedisine (cild XXVII sahife 433) ·rgimiştir

[43] Aynı eser, s. 374.

pakların (Howorth'ca Noğayların) İdil nehrinin aşağısına doğru hareket - lerine dair çıkardığı neticelerde bu açıkça görülmektedir. Burada anlayacağımız halkın Karakalpaklar değil Noğaylar olduğuna şüphe yoktur. Çünkü Cingizilerin ve Timurîlerin tarihlerini yazanlar da Noğay yahut (Mankıt) ismine sıksık tesadüf edildiği halde Karakalpak ismine hiç tesadüf olunmaz.

Peçeneklerin uzun boylu ve gür saçlı sakallı olduklarını yazan onuncu asır [44] arap coğrafyonlarının antropoloji kayıdlarına gerek Vambery ve gerek Howorth fazla ehemmiyet vermekte ve bugünkü Karakalpaklar da bu alâmetlerin varlığını yazmaktadırlar. Macaristan'da yerleşen ve Macar mü - verrihleri tarafından kaleme alınan Peçeneklerin dahi bu alâmetleri taşıdık-larını Vambery kaydeder [45].

Bütün bu deliller çok enteresan olmakla beraber, bu delillere istinaden Karakalpaklarla Peçeneklerin aynı millet hattâ yakın akraba olduklarını kabul etmek elde tarihî deliller mevcut olmadan doğru olamaz. Çünkü yine ayni Vambery, Macaristan'a girmiş olan Komanlarla IX-X uncu asırlarda Kara - deniz'in şimalindeki steplerde yaşayan türk kabilelerinin dahi aynı alâmetleri taşıdıklarını yazar.

Malûm olduğuna göre, Karakalpakların Peçeneklerle aynı uruğa men - sup olduklarını elinde bulunan kaynaklarla tasdik etmeğe gayret eden zamanının mütehassıs türkoloğu Vambery'dir. Ondan sonra mütehassıslar tarafından bu yolda bir iş görülmedi. Sonradan bu meseleye temas eden bazı muharrirler yukarıda kaydettiğimiz fikirlere işaret etmekle iktifa ederek yeni ve orijinal birşey ilâve etmediler. Meselâ türk kabilelerinin etnik teşkilâtı hakkında maruf eseri yazan N. A. Aristof, bugünkü Karakalpak - ların menşe meselesine temas ederek : « Karakalpakların Peçenklerden olduğunu kaydeden âlimler belki haklıdırlar [46] » demekle iktifa ediyor.

---

[44] Kitabın başka bir sahifesinde (19 - 26) okunduğuna göre Ebüldülef'in Peçeneklerin uzun sakallı pala bıyıklı olduklarına dair yazıya istinat ettigi görülüyor. (Bak: Grigoryevin "*Arap seyyahı Ebuldülef*„ Petrezborg 1872 sahife 27) Hvolsunın [İbnilruste, Petresburg 1869, sahife 48] verdiği malumatın aksine olarak Griğoryef ın kitabından anlayoruz ki Ebüdülef şark peçenekleri hakkında değil şimalda komşuları Islavlar olan garp Peçenekleri hakkında bu malumatı vermiştir. Aristof, Peçeneklerin Alanlar yahut Yaslar ile karışmasından dolayı saçlı sakallı olmalarının ihtimalini ileri sürüyor (*Jivaya Starına* 3 - 4 iküI,Pes fa tresborg 1896 sahife 311) ise de aynı antropoloji alâmetleri ve Vamberinin dediğine göre, garpta olan ve Alanlarla karışmaları ihtimalini serdetmek imkânı olmayan Komanların dahi taşıdığını unutuyor. Komanların haricî görünüşleri hakkında bazı malumat Golubovıski de de vardır Op. cit, 189

[45] *Das Türkenvolk*. s. 378.

[46] *Jivaya Starina* 1896. fos. 3 - 4, s. 311.

Orta Asya Türklerinin tarihi ve şimdiki yaşayışları [47] hakkında hususî bir tetkik yazan M. A. Czaplicka dahi Karakalpakların menşeine dair yeni hiçbir şey vermiyor ve « bugünkü Karakalpakların, XI inci asırda cenubî Rusya eyaletlerinde yaşayan halkın heyeti mecmuasına dahil olan Karakalpaklarla (?) aynı olduğunu teyid etmek güçtür » [48] diyor. Muharrir, Karakalpakların Howorth'ın tahmini gibi Yayık nehrinde Noğay Peçenek (?) kabilesini teşkil ettikleri zaman XIII üncü asırda Avrupa Rusyasından Asya'ya göçmüş olmalarını mümkün addediyor.

Barthold dahi meseleyi karanlık görerek «bugünkü Karakalpakları, Ortaçağ Rus Vakanâmelerindeki Çornıye klobukilerile yakınlaştırmak mümkün olduğu hiç malûm değildir [49] » diyor. On dokuzuncu asrın ortalarından başlayarak bu meseleyi tetkik esnasında müdekkiklerin tesadüf ettikleri müşkülât bugüne kadar bertaraf edilmemiştir. Bu müşkülât yukarıda da arzettiğimiz gibi materyallerin lüzumu kadar işlenmemesinden ileri geliyor. Bundan dolayı da müverrihler, münferiden etnik gurupların tarihlerile bağlı olan teferruatı ayrı ayrı tetkik etmelerine mâni olan toplu delâil üzerine çalışmaya mecbur oluyorlar.

Bu meseleyi halletmek için Karakalpak ve Peçenek dillerini tetkik ile işe girişen türkoloğların çalışmaları da vardır. Bu iki halkın dilini birleştiren bağ malûm olduğu üzere Kıpçak (Koman) dilidir ki bu dile mensup olan yadigârlar bize (Codex Comanicus) ve birkaç türk - arap sözlüklerile malûm olmuştur. Peçenek dili yadiğarları ise, Peçenek definesi namile maruf olan eşyalar üzerindeki bâzı yazılardan ibarettir. Her iki dilin lûgatları ve şive hususiyetleri üzerine yapılan mukayeseli tetkik onların arasındaki benzerliği son derece tebarüz ettirmekte ve bu hal Profesör Malof'a göre her iki halkın birbirine çok yakın olduğuna bir delildir [50]. Fakat türkoloğlar tarafından serdedilen materyal henüz okadar azdır ki bu meseleyi halletmekten çok uzaktır.

İleride dile ait materyallerin birikmesi ve bunların ilmî bir surette işlenmesi yalnız Peçenek ve Karakalpak dillerinin akraba olduklarını göster-

[47] M. A. Czaplicka. *The Turks of Central Asia in History and the Present Day.* Oxford, 1918, PP. 46 - 47.

[48] Muharrir, burada D, Ohsson ve bazı diğer müdekkikler gibi Çornıye Klobuki kelimesini türkçede sonra da görülmüş olan Karakalpak kelimesinin aynı addediyor.

[49] Barthold, *Türk Mogol Tarihi*, Taşken 1928, sahife 29. ve. *Enzici des İslam*, II, 788. Yukarıda zikırettigim makalemde (op. cit, 183) yanlış olarak bu meseleye dair Barthold'un fikirlerinin tam isabet etmediğini kaydetmiştim, hakikatta ise böyle birşey yoktur.

[50] S. E. Malov, *Kara kalpakskiy yazık. Kara kalpakiya.* Trud. Konf. *Akad. Nauk S. S. S. R Po izuçen. Proizvoditel. Sıl Karakalpak.* A. S. S. R. Leningrad 1934, c. II S. 200 - 207 Burada bu mesele hakkında bazı asar gösterilmiştir.

mekle kalmayıp bu dillerdeki hususiyetlerin bugünkü türk dillerine meselâ kazakçaya şâmil olmadığını göstermek lâzımdır. Bu son hakikati elde etmeden, dilin de bu meselede yapacağı mühim yardım rolünü ifa ettiği iddia edilemez.

Reşideddin ve Elnüveyri'nin kayıtlarından sonra « Karakalpak » denilen halk hakkında hiçbir yazmaya tesadüf olunmaması ve XVI ıncı asrın sonlarında Sirderya havzasında «birdenbire» Karakalpakların peyda olması ele aldığımız meseleyi halletmek için en ehemmiyetsiz bile olsa görülecek kayıdlara fevkalâde ehemmiyet vermeğe bizi mecbur ediyor. Bundan dolayıdır ki bu mesele ile alâkadar olan müdekkikler (Howorth, Vambery vesaire) XVIII inci asrın ortalarına doğru Rıçkof tarafından yazılan Karakalpaklarıın kendilerine dair rivayetlere çok ehemmiyet vermişlerdir.

Karakalpakların kendi rivayetlerine göre, Noğaylardan kopmadırlar [51] ve kendilerince malûm olan en eski vatanları İdil nehrinin sağ cenahı (Kazan ile Hacı Tarhan Hanlıkları arası) dır [52]. Eski vatanlarını terketmeğe sebep bir rivayete göre, Mir Timur'un (Orta Asya'da Timurleng'e bu isim verilir) Bulgar şehrini harap etmesidir [53]. Diğer bir rivayete göre de Karakalpakların buraları terketmesine sebep Rusların Kazan şehrini gasbetmeleri dolayısile vukua gelen hâdiselerdir [54]. Diğer bir rivayete göre de (bu rivayet daha sonraları yazılmıştır) Karakalpakların cedleri Kazan şehrini kurdular ve sonraları oralarda husule gelen kargaşalıklarda bu vatanlarını terketmeğe mecbur kalmışlar [55]. Böylelikle İdil'in sol (Buhara) sahiline geçerek rivayete göre Araldenizi'ne doğru ilerilemişler ve bu denizin şimalinden geçerek Sirderya nehrinin aşağı taraflarında yerleşmişler [56]. 1863 tarihinde Buhara'da bulunan Vambery, « eski zamanda Noğayların sultanı Karakalpaklardan olduğunu » işitmiş [57].

H. ORTEKİN

---

[51] P. Rıçkov, *İstoriya Orenburğ. Kraya*, Jur. Soç. i perevodı, 1759, ağustos, s. 112.

[52] P. Rıçkov. *Topoğrafiya orenburg*. gub. aynı mecmua, 1762, mart, 348

[53] İdil nehrindeki Bulgar şehrinin Timurlenk tarafından tahrib edilmesi yarı menkabevî olan Dasitanı Cengiz Han ve Aksak Timur nam tarihî eserde vardır. Halfinin neşri, Kazan 1822 sahife 87. İkinci neşri kazan 1882, sahife 43 hakikatta ise bu şehir Timurlenk tarafından tahrib edilmiş değildir. Onun tahrib edildiğine dair ne Şerefeddin ve ne de İbn-Arabşah hiçbir şey yazmayorlar. Karşılaştır: Griğoryev *Rusya ve Asya* Petersburg 1876, sahife 105 (1305 ten sonra Bulgar şehrinde darb olunmuş sikkeler).

[54] Rıçkov, *Topog. oren.* gub S. 348. Bu hicret güya 1740 dan 270 sene evvel yani 1470 de vukua gelmiş

[55] Ruskiy İnvalid, 1874, N 216.

[56] Rıçkov, Zikri geçen eser, s. 343 - 348. Rivayete göre Karakalpak adını bu halk burada almış.

[57] H. Vambery. *Das Türkenvolk*, s. 347.

XVI INCI ASIR BAŞINDA YAZILMIŞ BİR MECMUADA
1515 - 1636 YA KADAR BUDİN BEYLERBEYİLERİ
V E
1592 de Budin Beylerbeyi olan Derviş Paşa'dan şikâyet

N. K. ATABEYLİ

هذا كتاب ترجمهٔ مجمل المسمى بمجموعة الاسرار نام نهاده شده فقرات ذوبه و سنر عبوبه و ق التاريخ. 1019

adını taşıyan bir mecmuada [1] müellifin dercettiği muhtelif mevzu - lara ait derlemeler arasında kendi manzumeleri de vardır, Bu arada bilhassa: " Vilâyeti Rumeli'nde Budin fetholaldanberi gelip geçen beylerbeyileri başlığını taşıyan liste ile, " Derviş Paşa Vuk Emine Eminlik verdiğidir „ başlığı altındaki destan, tarihî kıymeti taşıdığından, Mücellâ'nın bir gazeli ile beğlerbeğiler listesini ve Derviş Paşa hakkındaki hicviyeyi neşrediyoruz. Bu mecmua 1019 hicride yazılmış olmakla beraber, beğlerbeğiler listesinin (Deli Hüseyin Paşa 1054 Hc.) tarihine kadar devam etmesi ve mecmuanın başlığındaki : " Hâza kitabi tercemei Mücellelmüsemma „ kaydından da kitabın sonradan terceme edildiği anlaşılmaktadır.

Şimdi Mücellâ'nın gazelini okuyalım :

GAZELİ MÜCELLÂ

Seri gûyinde revâdır nola bu âşıkı zâr
Hâmei hatti rûhun gülşenidir faslı behar

Câmeler giydi dilâ tâze civan kahvecinin
Ne revâdır ki beni gamzen okı eyleye hâr

İricek serv-mehin dâmeni gül harmenine
Mürgi gülzâri sebâ kande ede terki diyar

Düri beyza sürh güller saçılur dâmenine
Mısri Yûsüf gibi âdın anılur leyl ü nehâr

---

[1] Bu mecmua, bilginlerimizden Bay A h m e t K o ç a k'tadır. N. K.

Sahni gülzâri sefâ bahçesinin tâze gülü
Mürgi dil şemü sehâr peyker ile ide karar

Esicek bâdi sebâ tâze gülün perçemine
Dokunub virdi haber âşıkına zülfi nigâr

Ger ire âşıkının sohbetine tâze nihal
Düş ola bisterine hasretile vuslati yâr

Âşıkın bezmi gamı dilberine râm olıcak
Demi vuslette şehâ pireheni yakmaya nâr

Rehi âşk içre muhit oldu Mücellâ'ya amik
Bahri girdâbi hufâ cevherini kıldı şikâr

Derviş Paşa Vukemin Emirlik Verdiğidir

Rumeli'nde dalgalıklar çoğaldı — *Ahir zaman devri irdi ağalar*
Eminlerden hünkâr hası yoğoldı — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Muhammed bek vukeminle tepişür — *Havaceler defterdarla çekişür*
On gün olmaz iskeleciler değişür — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Lâyık mıdır bir din ayrı kâfire — *Beğlerbeği böyle ruhsetler vire*
Bu diyarden Hak vücudün götüre — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Rumeli'nin fıkarası iniller — *Beğlerbeği senden huzur değiller*
Zulmümizi kimse yokdur diniler — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Padişahım bâri emir verilsün — *Cümle zalimlerin kökü kırılsun*
Men'edenin dahi gözü kör olsun — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Görin bize Derviş Paşa neyledi — *Hadden aşub dürlü sözler söyledi*
Pujega ovasını viran eyledi — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

İrdi düşman Mikloveş'i yakayor — *Ulu kiçi Putire'ye akayor*
Canibinden Derviş Paşa yıkıyor — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Yakın iken Putire'ye yetmedi — *Pujega'dan bir mil yere gitmedi*
Kutheve'den gayri akın itmedi — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Kahremanım deyü özke lâf urur — *Yeldeğirmen gibi esüb savurur*
Bu hal ile memleketi kavurur — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Düam budur Derviş Paşa ölmesün — *Bu yakında ma'zul olsun gülmesün*
Böyle zalim bu diyare gelmesün — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Kadısında şeriat yok nidelüm — *Beğlerbeği zalim kime gidelüm*
Derterdara dahi lânet idelüm — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Muhammed bek Vukemin'le geldiler — *Ulemanın ulûfesin yediler*
Gelmemiştir böyle müflis gidiler — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Ulemanın ulûfesi alınmaz — *Gazilerin mevacibi salınmaz*
Paşadandır Padişahtan bilinmez — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Rayet yoktur şimdi bir er yiğide — *Adalet yok zira Beğlerbeğide*
Zulmümüz çok kimse yoktur seğide — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Dört canibten bize düşman yağıdır — *Şimdi serhat bize ayak bağıdır*
Bizi ahir erte bir gün dağıdır — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Padişahim gele uclar açalım — *Uğuruna cümle serden geçelüm*
Ya bir budur Şam'a doğru göçelim — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

Ulu kiçi ittifaki dediler — *Defterdarı Beğlerbeği Kadılar*
Memleketi Şahim issiz kodılar — *Ahir zaman devri irdi ağalar*

[*Sene : 1010*]

Vilâyet Rumeli'nde Vilâyeti Budin fetholaldanberi belip geçen Beylerbeyileri : beyan eder. Fethi Kal'ai Budin 933.

Süleyman Paşa (948)

Balı Paşa — Mehmed Paşa — Kasım Paşa — Toygun Paşa — Hadim Ali Paşa — Tekrar Toygun Paşa — Tekrar Hadim Ali Paşa — Mehmed Paşa — Kasım Paşa — Güzelce Rüstem Paşa — Zak Paşa — İskender Paşa — Arslan Paşa — Mustafa Paşa-Ba vezaret — Üveys Paşa — Ali Paşa —Yusuf Paşa — Tekrar Ali Paşa — Tekrar Yusuf Paşa — Ferhad Paşa (998) — Sinan Paşa (Çağala Zade?) — Mehmed Paşa (1004) — Sinan Paşa Zade — Hasan Paşa - Ba vezaret — Bosna Beğlerbeği (1001-1005) — Tekrar Mehmed

[2] Parantez içindeki tarihlerle diğer malûmat tarafımdan yazılmıştır. N.K.

Paşa — Tekrar Sinan Paşa — Ahmed Paşa — Tekrar Sinan Paşa — Tekrar Ahmed Paşa — Alî Paşa — Tekrar Ahmed Paşa — Süleyman Paşa — Hasan Paşa (Tiryaki ?) (1008-1010) — Mehmed Paşa - Ba vezaret - (Rumeli Beğlerbeği, (1015)— Lala Mehmed Paşa — Tekrar Hasan Paşa (1009) — Menfur Kuşi Mustafa Paşa (1009) — Derviş Paşa, Budin kulu kabul etmedi (1010)— Tekrar Mehmed Paşa - Ba vezaret - (1010) — Kadı Zade Ali Paşa (1011) — Bektaş Paşa (1012) (Ahmed I. in cülüsu) — Boşnak Paşa (1014) — Âlî Paşa (1015) (Budin Kadısı Habil Efendi ile murahhas olarak Zidvetoruk muahedesini imzaladı) — Tekrar Hasan Paşa - Ba vezaret - (1019) — Nakkaş Hasan Paşa (1022) — Sefer Paşa (1023) — Tekrar Âlî Paşa (1024) — Tekrar Nakkaş Hasan Paşa (1026) (Ahmed I. vefat ediyor, Mustafa I., Osman II.) — Karakaş Mehmed Paşa - (1025), (Budin'de merhum oldu) — Kenan Paşa — Tekrer Mehmed Paşa — Derviş Paşa — Tekrar Mehmed Paşa — Tekrer Mehmed Paşa (1035) (Murad IV. devri) — Mürteza Paşa (1037) — Hasan Paşa (2039) — Musa Paşa (1042) — Cafer Maktul (1045) — Hüseyin Paşa (1046) — Tekrar Musa Paşa (1047) — Halâ Veziri A'zam Mehmed Paşa (1048) Ebşir Mustafa Paşa (1049) (Sultan İbrahim cülüs ediyor) — Tekrar Mustafa Paşa (1049) — Osman Paşa (1035) — Deli Hüseyin Paşa (1054) — (Uzun İbrahim Paşa (1093), Kara Mustafa Paşa zamanı) — (Nemçe başkumandanı Prens Öjen Budin'i zaptetti : (2097, Mehmed IV, Sadrazâm Süleyman Paşa'dan).

DEDE KORKUT KİTABINDAKİ BAZI MOTİFLER VE KELİMELERE AİT NOTLAR

IV

Dede Korkut hikâyelerinde at ve ata ait motifler diğer bütün Türk hikâye ve destanlarında müşterektir [1]. Bütün Türk destanlarnda at Dede Korkut hikâyelerinde olduğu gibi kahramanın ayrılmaz arkadaşı ve yardımcısıdır. Orhun - Türk yazıtlarında da kahraman Kül Tegin'i biz bütün kahramanlıklarında atıyla beraber görüyoruz. Bütün Türk destanlarında *at*, sahibi olan kahraman kadar yaşatılmıştır. Bazan at erden bile yüksek ve kahraman sayılıyor. Kazan Bey, Oğuz Beyleri'ne " *hüner atın mıdır, erin midir ?* „ diye soruyor. Beyler'in " erindir „ diye verdikleri cevabı kabul etmeyor ve " *yok; at işlemezse er övünemez, hüner atındır* „ diyor (s. 172).

Bütün Türkler'de söylenen âtalar sözünde " *at erin kanadı* „ dır. " *Er Atiylâ, kuş kanadiyla (uçar), (Divanı Lûgatüttürk); " at işler, er övünür "*, " *yayan erin umudu olmaz* „ *(Dede Korkut);* " *atlı batur, yayan yatur* „ *(Kazak - kırgız); " kuş kanadı ak olur, er kanadı at olur* „ *(Başkurt)* . . . Bütün Türk boylarında bunlara benzer yüzlerce atalar sözü vardır.

Dede Korkut kitabında kahramanların büyükleri, bindikleri atla beraber zikrolunuyorlar. Meselâ " *Kongur atlu Kazan* ", " *Kazan Bey'in inağı boz aygırlu Böyrek* ", hattâ efsânevî Hızır'a bile " *Boz atlu Hızır* „ denir.

Oğuz oğlu kahramanlık göstermeden ad alamadığı gibi kendine mahsus at sahibi de olamaz. Derse han oğlu Bokaç azılı bir boğayı yendikten sonra Dede Korkut ona ad veriyor ve babasına " *boynu uzun bedevi at vergil binit olsun !* „ diyor. Dede Korkut Oğuz kahramanlarından Basmi Böyrek'e ad verirken " *bunun adı boz aygırlık Basmi Böyrek olsun !* „ diyor.

Kahramanların, atlarının adıyla beraber zikredildiğine Altay - Yenisey destanlarında çok tesadüf ediyoruz. Bu motif, benim bildiğime göre, ilk defa Titof'un dikkatini celbetmiştir. Onun fikrine göre " *Minusin sahillerinde yaşayan Türk destanlarında kahramanın adıyla bindiği atın adı bir oluyor* „ [2]. Titof'un tesbit ettiği destanlarda adı geçen kahra-

[1] Köroğlu'nun *Kır atı* münasbetiyle P. Naili Boratav bu mevzua temas etmiştir (" Köroğlu Destanı „ İstanbul 1931, s. 53 - 58).

[2] Titof. *Bogatırskive poemı Minusin' tatar* (" Etnog Sboznik „ IY. 1858, s. 85).

manların en büyükleri atlarıyla beraber zikrolunuyorlar : " *Ag oy At Ag Ay Batır* „ (s. 89); " *Ak por At Ak Molot* „ (s. 94); " *Kök Kan Kök at - tığ* „ (s. 102); " *Ak çabdar attığ Al - larıg* „ (s. 103); " *Ala Kartığa Ağ oy at* „ (s. 109); " *Kara bor attığ Büri Mergen* „ (s. 134); " *Ak Kılış Kan boz oy attıg* „ (s. 140) ve saire.

C a s t r e n tarafından toplanan Minusin destanlarının almanca tercemesini neşreden akedemisyen **S c h i e f n e r** mukaddimesinde [3] " *kahramanların atlarının isimleri kahramanların isimleriyle allittration teşkil etmesi âdettir* „ diyor (s. XVI - XV). Bizim tetkiklerimize göre " *at isimleriyle kahraman isimlerinin beraber zikrolunması* „ yalnız allittration yapmak temayülünü tatmin için değildir. Birçok kahraman ve at adları allittration'a uymadığı görülüyor. Meselâ (" *Kara attıg Sudey Mergen* „) " *Ak Kılış Kan boz oy attıg* „.

R a d l o f'ın tesbit ve neşrettiği Altay - Yenisey destanlarında atlarıyla beraber zikredilen kahramanlardan bazıları ::

Kan çergi attıg Kan Mergen = *Kan al atlı Kan nişancı* (Prob. II, 43,,); *Ağ oy attıg Altın Taycı* = *Ak boz atlı Altın prens* (Prob. II, 50, ... 70, 6); *Kul' attıg Kulatay Mergen* (id., 73, 85); *Ay kara attıg Kara Kan* (id., 88, 3); *Sarığ attıg Sarığ Kan* (id., 92, 148); *Kara kul' attıg Kan Tögös* (id., v6, 1); *Kök attıg Kuskun Alıp* (id., 303, 7); *Kara attıg Südey Mergen* (id., 598, 7-8); *Ak attıg Ak Kan* (id., 575, 31) [4].

R e ş i d e d d i n'in " *Câmi-üt-tenâme*'nin kahramanları da atlarıyla beraber zikrolunuyorlar. Farsça yazılan bu eserde bile " *ala atlu* ", " *Kü - reng atlu* " ve saire gibi sözler türkçe olarak geçmektedir.

Anlaşılıyor ki Dede Korkut hikâyelerindeki " *Boz aygırlu..* ", " *Konur atlu* „ ve saire gibi kahraman vasıfları - nı biz bilhassa Yenisey havzalarında ve Altay'da yaşayan Türkler'in destanlarında klişe olarak devam ettiğini görüyoruz.

Dede Korkut hikâyelerinde kahramanın atı gelecek felâketi ve düşmanın yaklaştığını sezer ve sahibine haber verir : " *Ala aygır kaçankim yağı (düşman) kokusun alsa ayağın yere dökerdi, tozu göğe çıkardı* „ (s. 138). " *Meğer yiğit aygır binerdi, hanımı, at kulağı sak olur : Çeküvben oğlanı uyardı* „ (s. 147).

Bu motif Altay, Yenisey, Kırgız ve bütün Orta Asya Türkleri'nin destan ve hikâyelerinde müşterektir. Kazak - Kırgızlar'ın destani kahramanlarından Er Targın'ın *Tarlan* adlı atı düşmanın ve yahut yabancının geldiğini bilirdi :

Bir uvakıt bolganda
Bol Tarlanı pıskırdı,
Pıskırgan minen koymadı
Cana cerdi tebindi.
Hayvan büytüp ne bildi.

[3] A n t o n S c h i e f n e r. *Heldensagen Minuss. tataren.* S. Peterzb. 1059.

[4] karşılaştırınız : S c h r ë f n e r *Heldensagen* s. 3, 9, 50, 49, 123, 165, 183, 185, 395 v.s.

Meğer hayvan birinin takip ettiğini duyarsa sahibine bildirirmiş... [5].

Ata dair bu inanma Türk boylarında çok kökleşmiş bir inanmadır. 19 uncu asırda geçmiş bir tarihî vakayı tasvir eden A y m a n Ç o l p a n poeminde Kırgız kahramanlarından Kö - tübar'ın Küreng *(Al kızıl)* atı şöyle tavsif olunuyor :

Calgız serik özüne küreñ atı
Ne de bolsa atında hasıyet köp

. . . .

Kuturar bayge küreñ cav kelgende
Kara cer çır aylanar sav kelgende
El çetine cav kelse tınçımaydı
Bir bilgisi sol edi men bilgende [6].

(Kendine yalnız Kan-Kızıl atı şeriktir. Ne olursa olsun atında hasiyet (fazilet) çoktur... Düşman geldiği zaman B a y g e K ü r e n g (*Kan-Kızıl yarış atı*) kudurur, haber gelince kara yeri döndürür; memleket hududuna düşman geldiği zaman rahat durmaz... İşte onun bir alâmeti, benim bildiğime göre, bu idi).

Görülüyor ki Dedekorkut hikâyelerindeki ata dair motifler 19 uncu asırda teşekkül eden halk hikâye ve destanlarında aynen tekrarlanmaktadır.

ABDÜLKADİR İNAN

---

[5] "Er Targın„ Kazan, 1883 (İ l m i n i s k i y neşrinden 5. tab' sah. 25) Krş. R a d l o f f. Proben III. sah. 146.

[6] Y u s u f H o c a. *Ayman Çolpan*, 1910, sah. 17.

Hatay - Cenevre'de Türk Kültürünün Bir Temsili Polis Enstitüsünde

Hatay :

Başbakan haziran sonunda Kamutay'da söyledikleri nutukta Hatay meselemiz için bu, oradaki Türkler'in " ekseriyetiyle, kültüriyle Türk kalmaları dâvasıdır „ demişti. Millî varlık, hüviyyetini millî kültürden alır. Kültürsüz milliyet olamaz. Hatay'daki millî varlığımızı korumak isteyen 1 9 2 0 Mukavelesinde de Sancak'ın " Türk ırkından olan sekenesi *harslarının* inkişafı için her türlü teshilâttan müstefit olacaklardır, Türk lisanı orada mahiyeti resmiyeyi haiz olacaktır „ denilmiştir ve burada bir idare tesis edilmesi şart koşulmuştur.

Ancak Türkiye'nin bir parçası olan Hatay halkı, muahedenin vadettiği kendilerine yaraşan idareye yirmi sene kavuşamadı, esaretin bütün ıztırabını çekti. Ekseriyeti Türk, kültürü Türk olan Hatay'a hakkının verilmesi için Türkiye hükûmeti, burasını büyük harptanberi işgal altında bulunduran Fransa ile daima siyasî temaslar yaptı. .

Nihayet Suriye ile Fransa arasında 1936 yılında hazırlanan mukavele bu gecikmenin sebebini aydınlattı. Bu mukavelede Hatay'ın ahudî vaziyeti ihmâl edilmişti. Biz bunu şiddetle reddettik ve haklarımızı aradık. Milletler Cemiyeti lehimize kararlar verdi. Bu kararlar arasında Hatay'da yapılacak bir intihap vardı. Cemiyet delegelerinin mahallinde hazırladığı talimatname bütün hakları ibtal eder mahiyette idi. Yenisini tatbik edecek ikinci heyet, Sancak'ta geniş bir tazyik ve tedhiş havası yaratmış oldu. Tüyler örpertici cinayetler yapıldı. Hadef, Sancak'ta ekseriyetin Türk'te olmadığını ispat ve orada Türk kültürünü, Türk'ü mahvetmekti.

Halbuki dâva, Türkiye için çok ciddî tutulmuştu.

Millî Şef, daha 1936 da Kamutay'ın beşinci devresinin ikinci senesini açarken şunları söylemişti : " Bu sırada milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakikî öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyet ve katiyetle durmaya mecburuz. Daima kendisiyle dostluğa çok ehemmiyet verdiğimiz Fransa ile aramızda tek ve büyük mesele budur. Bu işin hakikatını bilenler ve hakkı sevenler, alâkamızın şiddetini ve samimiyetini iyi anlarlar ve tabiî görürler „.

1937 ikinci teşrin nutkunda ise Büyük Önder, Hatay üzerindeki bir yıllık çetin çalışmaların vakur akışını ve neticenin Türk milletince nasıl telâkki edildiğini şöyle izah ettiler :

" Büyük bir millî dâvamız olan Hatay işinin geçirdiği safhalar malûmunuzdur.

" Milletler Cemiyeti yüksek idaresi

altında cereyan etmiş olan müzakereler, Hatay halkının lâyık olduğu mesut ve müstakil idareye kavuşması yolunda amaçladığımız gayeyi temin edecek vesikaların kabul ve imzasiyle neticelenmiştir. „

Atatürk; " Hatay rejiminin mer'iyete girmesine, kısa bir zaman kaldığını „ hatırlatarak tatbikatta Fransızlar'ın iyi niyetle hareketlerinin beklendiğini de ilâve etmişlerdir.

Hatay'da seçime hazırlığının, Türkler için bir işkence devresi getirdiğini söylemiştik. Milliyetlerini inkâr ettirmek, gizletmek için yapılan zulümler, Halkevleri muhitinde toplanan Hatay Türkleri'ni kahramanca mukavemete sevketmiştir. Ücra köylerde yapılanlar ise daha hazin ve daha feci olmuştur. Yanlış seçim rakamlarıyla muvaffak olacaklarını sananlar, Türkün hakkını şiddetle arayacağını düşünmemişlerdi. Başvekil Kamutay'da bu vaziyeti şöyle izah etmişlerdir :

" Hatay, her şeyden evvel tekrar ederim ki, Türktür. Ve Hatay, ekseriyetiyle, kültürüyle Türk olaraka kalacaktır. Hatay, daha millî müdafaa ve millî mücadele esnasında, bizimle yanyana, omuz omuza, istiklâli için mücadele etmiş mübarek bir vatan parçasıdır. Eğer, millî mücadelede kahramanlık göstermiş herhangi bir şehrimizle Hatay'ın yaptığı mücadeleyi mukayese edersek, en hafif mânasiyle yâni hiç olmazsa o kahraman şehrimizle, müsavi olacak derecede, istiklâli uğrunda fedakârlık etmiştir. Böyle bir halkı bırakamayız. Bu, Türkiye Cümhuriyetinin ancak yapamayacağı bir iştir.

" Biz, hiç kimsenin topraklarına gözümüzü dikmiş değiliz, hiç kimseden birşey istemiyoruz. Ancak, millî hakkımızı istiyoruz. Bu millî hakkımızı istediğimiz zaman bunda tolerans hissesi olmadığını da ilâve etmekten çekinmiyoruz. Hak gözetilir ve istenir. Biz başkalarının hakkına riayet ediyoruz ve isteriz ki başkaları da bizim hakkımıza riayetkâr olsun.

Hatay meselesinin bidayette uğradığı müşkilât ve orada cereyan eden feci hâdiseler muhtelif vesile ve şekillerde size ifade edilmiştir.

Cemiyeti Akvam'ın oraya seçime nezaret için gönderdiği heyet çekilmiştir. Bu heyet hakkında Cemiyeti Akvam'a müracaat etmiştik. İntihabat, daha selâmetli ve emniyetli şartlar içinde yapılmak için tehir edilmiştir. Hatay için mevcut garanti muahedesinde derpiş edilen askerî teşriki mesaiye dair müzakereler devam etmektedir „.

" Biz meseleyi, dostane bir şekilde halletmek prensipinden ilham alarak, Antakya'daki heyetimize, son talimatı vermiş bulunuyoruz. Diğer tarafta ayni ilham ve ayni prensiple hareket ettikleri takdirde bu dâvanın, yâni askerî müzakerenin, iyi bir surette biteceğini ümit etmek caizdir. Hatay dâvamızın mesut bir tarzda halledilmesi ve Fransızlar'la çok çetin bir imtihan geçirmekte olan dostluğumuzun mahfuz kalması için, ki bunu her iki taraf da istemektedir, askerî müzakerenin evvelemirde itilâf ile neticelenmesini zarurî addetmekteyiz „.

Başbakan'ın nutuklarında bahsettikleri temaslar Antakya'da askerî

heyetimizle Fransız şark ordusu kumandanı, Paris'de sefirimizle Fransız hariciye nazırı ve Ankara'da hariciye vekilimizle Fransız sefiri arasında yapılıyordu.

Bir temmuzda Paris'teki Fransız - Türk müzakereleri iyi neticeye erişti. Sancak'ta Türk ve Fransız askerleriyle birlikte emniyeti temin esasları 3 temmuzda Antakya'da erkânı harbiyeler arasında kararlaştı. 4 temmuzda Ankara'da Dr. Tevfik Rüştü Aras'la Fransız büyük elçisi Türk - Fransız dostluk muahedesini imzaladılar. 5 temmuzda Hatay yıllardanberi özlediği Türk askerine kavuştu.

Hatay'da seçim hazırlıklarına yeniden girişilmiştir. Türk Hatay, Türk bayrağının gölgesinde kendine yaraşan idareyi kurma heyecanı içindedir. Son yıllarda Hatay şehirlerinde açılan Halkevleri, millî kültürün bir mihrakı olarak asil mukavemetin zahmetini de, şerefini de kendinde topladı.

Cenevre'de Türk Kültürünün Bir Temsili:

Cenevre'de 22 temmuzda Milletlerarası tahsil bürosunun yedinci senelik konferansı toplanmıştır. 43 milletin iştirâk ettiği bu konferansın üç ikinci reisliğinden birine Türkiye baş murahhası Profesör Bayan Âfet seçilmiştir. Bu seçim konferans muhitinde gayet iyi tesir uyandırmıştır.

Konferans son celselerini eski dillerin mekteplerde okutulması, mektep kitapları, ilk mektep muallimleri maaşları gibi meselelere tahsis etmişti. Eski dillerin okutulması işinde Bn. Âfet söz alarak yüksek tedrisatta lâtince ve eski yunancadan maada Eti, Sumer, Mısır ve Etrüsk dilleri gibi eski medeniyetlere ait dillerin de okutulmasını teklif etmiş ve bu maksatla bir takrir vermiştir. Bu takrir konferans heyeti umumiyesi tarafından tasvip edilerek hükûmetlere tevdii, konferans kararları arasına alınmıştır.

Profesör Bayan Âfet diğer bir toplantı da mektep kitapları meselesi müzakere edilirken çocukların tarih kitaplarından diğer memleketlerin tarihleri hakkında yanlış fikirler almaması ve milletler arasında anlaşmayı kolaylaştırmak için bu gibi kitapların bitaraf olmasına dikkat edilmesini ileri sürmüş ve bu fikir konferans reisi ve birçok murahhaslar tarafından tasvip edilmiştir. Fakat bu mühim mesele ile esasen 6 senedenberi beynelmilel fikri teşriki mesai enstitüsü meşgul olduğu için enstitünün bununla iştigale devam etmesi muvafık görülmüştür.

Konferansın ilk okul öğretmenlerine verilen maaşlar meselesine tahsis ettiği celseye ise Bayan Âfet riyaset etmiştir.

Muhtelif memleketlerdeki maarif hareketleri hakkında açılan umumi müzakere konferansın birkaç celsesini işgal etmiştir. Baş murahhasımız Bayan Âfet bu müzakereler esnasında memleketimizdeki maarif hareketlerini mufassal bir raporla izah etmiştir.

Bayan Âfet, bu raporlarında bilhassa üç mühim meseleye temas etmiştir. bunlardan ilkini teşkil eden ve Türkiye'de ilk tedrisat sahasında tatbikına başlanan ve dikkate değer bir yenilik olan köy eğitmenlerinin yetiştirilmesi, bunların köylerdeki çalışmaları

hakkındaki izahatı konferans muhitinde büyük bir alâka uyandırmıştır.

Bayan Âfet, sonra orta tedrisat meselesine geçerek memleketimizde orta tahsil ihtiyacının son derece arttığını kaydederek Maarif Vekâletimizin bu sene başlıca mesaisini yeni mektepler açmağa ve bunların teçhizine hasrettiğini bildirmiş ve misâl olarak 1934 - 1935 ders yılında 36 lisede talebe mevcudu 7384 ten ibaret iken talebe adedinin 1937 - 1938 yılında 18 bin doksan yediye varmış olduğunu söylemiştir.

Yüksek tedrisat meselesinde ise Profesör Âfet, Büyük Şefimiz Atatürk'ün emirleriyle doğu, batı ve merkez olmak üzere Türkiye'nin 3 büyük kültür mıntakasına ayrıldığını birinci mıntakayı İstanbul Üniversitesi, ikincisini Ankara Üniversitesi teşkil ettiğini, şark mıntakası için de Van'da teşkil edilecek üniversitenin kültür merkezi olacağını bildirmiş ve meslekî ve teknik sahalardaki çalışmaları anlatmıştır.

Baş murahhasımız raporunun sonunda Büyük Şefimizin nutuklarında işaret buyurdukları veçhile Türk millî terbiyesinin gayesini evvelemirde milletin millî varlığını en yüksek medeniyet derecesine ulaştırmak ve sonra maarifin yayılmasile dünya sulhunun esaslı şartı olan milletlerin karşılıklı anlaşmasını kolaylaştırmak olduğunu tebarüz ettirmiştir.

Bayan Âfet'in bu izahatı, konferans muhitinde çok derin alâka uyandırmış ve hararetle alkışlanmıştır. Reis, Profesör Âfet'e teşekkür ederek Türk maarif hareketinin hürmet uyandıran neticelerini tekrara lüzum görmediğini bu büyük terakkiye, Türk milletinin bizzat Bayan Âfet'in konferans huzurunda bulunmasının ve kendisile teşriki mesai etmesinin pek güzel bir misâl teşkil etmekte olduğunu söylemiş ve kendisini tebrik etmiştir.

Bayan Âfet, bundan sonra bazı delegelerin suallerine cevap vermiştir.

Profesör Bayan Âfet, Cenevre'deki konferansta Türk kültürünün mümtaz bir mümessili olarak yurduna değerli hizmetlerinden birini daha yapmıştır.

Polis Enstitüsünde :

Meslekî kültürün yükselmesi üzerindeki çalışmalarımızda eserlerini vermeye başlamıştır. Ankara'da kurulan Polis Enstitüsü, bu yıl ilk mezunlarını verdi. Bu münasebetle 22 temmuzda yapılan törende Dahiliye Vekili ve C. H. P. Genel Sekreteri B. Şükrü Kaya bir nutuk söylemiştir. Bu meslek müessesesinin değerli hüviyetini ve yetişenlerin kıymetini tebarüz ettiren bu nutkunda, herkes için bilinmesi ve hürmet edilmesi lâzımgelen şu esaslar vardır :

" Unutulmamak lâzımgelir ki, Türk milleti vakur, ciddî, sâkin, nazik ve ağır başlı bir câmiadır. Bu câmianın bariz vasıflarından biri de şerefine, haysiyetine ve izzeti nefsine bağlı olması, şahsî ve millî şerefini ve gururunu şuurla ve hassasiyetle taşımasıdır. Kendisine yapılacak taarruzlara derhal ve şiddetle cevap vermesi bu duygularının, bu hislerinin bir aksülâmelidir. Türk polisi evvelâ, Türk olmak itibariyle bizatihi bu evsafın hepsine sahiptir. Sonra da meslekî terbi-

yesi icabiyle bu millî ve fıtrî vasıfla - rını ilimle, tâlim ve terbiye ile arttırmış olmaları icabeder. Bu millete lâyık bir polis olmak kolay bir dâva değildir. Milletin sizin için yaptığı bü - tün fedakârlıklar sizi kendisine lâyık bir vaziyete getirmek içindir. Mille - tin bu emeğini ve ümidini boşa çıkarmayacağınıza emniyetimiz vardır.

Arkadaşlar, eğer kendinizi halka sevdirmek, millete beğendirmek ve halkı kendinize müzahir görmek istiyorsanız, vazifenizde ciddî, vakur, dürüst ve nazik olunuz. Mektepte gör - düğünüz ve öğrendiğiniz dersler, yaptığınız talimler ve size öğretilen meslek ve disiplin nizamını iş başında tatbik ediniz. Diplomalarınızı almakla zaten mensup olduğunuz şerefli mes - leğinize daha büyük kıymetler ilâve edeceksiniz. Şunu da hatırlatmak is - terim ki, şeref ve kıymetiniz arttığı nisbette vicdanınıza ve irfanınıza yüklenen mesuliyetler de ağırlaşıyor. Vazifenizde bu vicdani mesuliyeti daima derhatır etmek sizin için en emin bir muvaffakıyet yoludur.

Düşmanla yapılan bir savaşta kanını dökmek ve canını vermek çok şe - refli bir vazifedir. Fakat sulh zama - nında vatandaşların huzur ve emniyetini temin etmek için yapılacak kan ve can fedakârlığının şerefi de bundan aşağı değildir. Bir polis için bazan vatandaşların huzur ve istirahati uğ - runda onların ırzını, hürriyetini, ca - nını, malını korumak yolunda kötü huylu, kötü ruhlu betbaht adamlarla uğraşmak, savaş meydanında çarpış - mak kadar fedakârlık ister. Bazı kere karanlık bir sokağın loş bir köşesi bir polis için bir muharebe meydanı ma - hiyetini alır. Orada, polis tek başına da olsa, bütün muzır ve menfî elemanlara karşı Türk kanunlarını tatbikle mükelleftir. Hattâ canı pahasına da olsa..

Polis tarihimizde böyle vazife ba - şında şehit düşen meslektaşlarımızın sayısı çok, destanları pek uzundur. Onları burada hürmetle yâdetmek isterim.

Vazifenizi yaparken size en doğru yolu gösterecek olan kaide ve esas Türk kanunlarıdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı kanunlar ve kurduğu esaslar, bu memleketin bünyesine ve ihtiyacına en muvafık olan ve en münasip olan kaidelerdir. Büyük Millet Meclisi'nin yaptığı kanunlar, Türk milletinin iradesinin ifadesidir. Hiçbir mülâhaza, hiçbir mü - talea bunların kutsiyetini ihlâl ede - mez. Türk milletinin iradesi her yerde ve herkese karşı ancak tatbik olunur. Adlî, idari ve şimdi de sırası geldikçe her şehre teşmil edeceğimiz beledî vazifelerinizde rehberiniz, her yerde ve herkese karşı yalnız kanun - lardır.

Büyük kurtarıcı Atatürk memle - keti istilâdan ve milleti esaretten kurtardığı, kurtarmaya başladığı günle - rin iptidasından sonuna kadar ve de - vam eden inkılâbın her safhasında kanunla hareket etti. Ve rejime kanunu temel yaptı. Her hareketini, her işaretini memleketimizi için, milletimiz için refah ve saadet âmili bildiğimiz Büyük Önder'in tefekkür ve icra usullerini kendimize örnek yaparsak, va - zifelerimizde bizim için muvaffakıyet daima mukadderdir.

HALKEVLERİ'NDE GÖZE ÇARPAN ÇALIŞMALAR VE BELİREN DEĞERLER

Halkevleri'nin 1938 yılı ilk altı aylık raporları gelmeye başladı. Çalışkan veya durgun olsun her Halkevinin raporu bu sütunlarda ileri sürdüğümüz iddialara bir daha hak verdirmektedir: Halkevi, herşeyden evvel, heyecan ve inan, başkan ve yönetim kurulu meselesidir. Tavanı altına ülkülü ve feragatlı insanlar toplayabilen her Halkevi, vilâyette olsun kazada olsun, bina ve bütce durumu ne olursa olsun, muhakkak varlıklı ve başarılı olabilmektedir.

Raporu gelmiş ve incelenebilmiş olan Halkevleri'nden Manisa, Adana, Artvin ve Ödemiş ön safta gelmekte, buldukları güzel tedbirler, aldıkları iyi neticelerle bu büyük ve kutsâl işe gönül vermiş olanların sevincini ve güveninin artırmaktadır.

Belki bu satırları okuduğunuz saatlarda oralar Halkevleri'nin çalışkan üyeleri ya bir köylü hastayı muayene etmekte, ya bir telkin konuşması yapmakta, yahut hoparlör başında sesini meydanlara yollamakta, yahut seyyar bir kütüphane veya sinema ile köy köy dolaşmaktadır.

Türk inkilâbının bu çalışkan ve başarıcı gönüllülerine gıpta ve selâm !

Henüz halk içinde, halkla beraber, halk için çalışmanın zevkine eremeyen ve halâ münevver ve vatanperver geçinen nice gençler, şehirlerin sıkıcı havasında işsizlikten ve gayesizlikten " ne yapsak ki ? Ne yapsak ki ? „ diye dövünedursunlar; atı alan Üsküdar'ı geçmiştir; insana büyük saadetler, büyük sevinçler ve büyük şöhretler, halk için, millet için çalışmakla müyesser olacaktır.

Seyyar Kütübhane :

Yeni yazılardan okumanın kolaylığını, güzelliğini ve lüzumunu anlayan halkın nasıl okumaya düşkün olduğunu memleketi biraz gezen ve gören herkes fark etmiş olsa gerektir.. Bu heveslilerden çoğunun çiftini çubuğunu bırakıp ta okuma yerlerine, şehirlere ve kasabalara pek gelemeyen köylüler olduğunu düşünen Balıkesir Halkevi, kitabı onların ayağına götürmek çaresine bakmış, köylünün anlayacağı, ilgileneceği ve faydalanacağı cinslerden kitap ve broşürlerle dolu birer tahta sandıktan ibaret seyyar kütüphaneler tertip ederek bunları köy öğretmenleri veya muhtarları vasıtasiyle köyden köye dolaştırmanın ve okutmanın kolayını bulmuştur. Köye kütüphane gitmeden uğrayan bir arkadaşın telkinleri ve dağıtılan el ilânları sayesinde köylülerin dikkati çekilmiş ve alâkası evvelden hazırlanmış olmaktadır.

Köy gezileri :

Yaz havaların ve yolların en müsait zamanı olduğu için Halkevli'ler, köy gezilerini en çok bu aylarda yapabilmektedirler. Zonguldak ve Afyon Halkevleri'nden aldığımız mektuplar bize bu iki evimizin köy gezilerine bu yıl daha önemli ve proğramlı devam etmekte olduklarını haber vermektedir. Bu gezilerde sadece köyü görmek ve köylüyü şöylece bir ayaklandırıp tedirkin edip dönmekle iktifa edilmemekte, köylü ile candan hasbihaller yapılmakta, köylüye ilâç ve kitap götürülmekte, köyde folklor incelemeleri yapılmakta, mâniler toplanmakta ve milli oyunlar tesbit edilmektedir.

Zonguldak Halkevi'nin gezilerinden birinin gidenler ve ziyaret edilenler için ne kadar zevkli ve faydalı olduğunu işaret etmeden geçemeyeceğiz :

" Törenle bayrak çekildi. Bayrak yükselirken, mızıka istiklâl marşı çalıyordu. Törenden sonra, Vali ve Parti Başkanı ve Halkevi gurupları köylü safları arasına katıldılar. Köylülerden ve okullarda okuyan çocuklardan 500 kişiye Halkevi adına (Ulus) gazetesi, çocuk hikâye ve masalları ve türlü çocuk kitap ve dergileri dağıtıldı. Köylüler ve köy delikanlıları yerli havalar söylediler, oyunlar oynadılar. Çardak oyunu çok beğenildi. Delikanlılar, kolkola ve omuz omuza, üstüste halkalandılar; alttakiler (mukavemet) ve üsttekiler (müvazene) halindeydiler. Bu, estetik bir spor oyunuydu, çok eğlenceliydi. Ortada kaptan rolünü alan, yaşlı bir yiğit ve çevresinde tayfalar... Bu bir gemici kursuydu. Deyişleri, sarıcı bir zevk ve körükleyici bir ahenk taşıyordu. Karadeniz kıyılarının çok yerinde işitilen bu ses, burada bir kara oyununda sembolleşen bir deniz nağmesiydi.

Kaptan başlıyor :
Ebrahooo
Tayfalar :
Yaa muuu heyamuuu
Kaptan :
Oooo laheyamo..
Tayfalar :
Yaa muuu heyamuuu

Bu sesler, iki defa tekrarlanıyor. Bundan sonra, kaptanın söylediği deyişlerden birkaç parçası :

Bir gemim var boyu uzun
Gider yazın gelir güzün
Bu tayfaya var mı sözün
Sarayburnu'ndan geçerken
Sırmalı sancak çekerken
Siz doldurup ben içerken
Bir gemim var varda kosta
Kıç ambardan kurdu posta
Selâm söylen eşe dosta
Bir gemim var üç direkli
Sandalı çifte kürekli
Tayfası aslan yürekli..

Çardak oyunu, derin bir heyecanla seyredildi, köy delikanlılarına birkaç defa tekrar ettirildi. Bu oyuna Halkevi gençleri ve sporcular çok imrendiler ve Halkevi'nde temsile karar verdiler. Bu güzel oyundan sonra, köylüler, daha birçok mahallî oyunlarla çok zevkli anlar yaşattılar. Halkevi sporcularının gösterileri de derin bir alâka ile takip edildi. Oyunlardan sonra, Halkevi hekimleri Parti'ye gittiler, burada toplanan hasta ve yoksul köylüleri muayene ettiler, ilâçlarını

parasız verdiler. Halkevi hekimleri Dr. Nimet Özgür ve Dr. Hakkı Tosun'un baktıkları hastalar (200) den fazla idi.

Obir taraftan, bahçede toplanan köylülerle ziraatçi, baytar, ormancı ve diğer uzmanlar, hekimler, köylülerle cancana konuştular., Şikâyetlerini, istıraplarını dinlediler, ihtiyaçlarını ve dileklerini not ettiler; onlara aydın yollar gösterdiler. Bu büyük toplantıya ve bayrama (Hisarönü -Kamunun merkezidir-, Kocaeli, Türkâli Öteyüz, Derecikveren, Çömlekçi, Akpınar, Çomranlı, Kışla, Yukarıdere, Yukarıgöynük) köylerinden yüzlerce köylü katıldı. Saat 16 da Halkevi gurupları, (Hisarönü ve Öteyüz) köylerine gittiler, köylüyü yerlerinde ziyaret ettiler. Köy işlerini görüştüler. Bir taraftan Dil - Tarih - Edebiyat şubesinden bir kol, Halkevi reisinin Başkanlığında, folklor ve eski tarih eserleri incelemelerinde bulundular, tarihsel eserlerin resimleri çekildi. Böylelikle Zonguldak Halkevi'nin, (Dil, Tarih, Edebiyat, Ar, Spor, Köycülük, Sosyal yardım, Müze, Kitapsaray ve Yayın şubeleri, bugünkü el birliğiyle çalışmalarından dolgun sonuçlar aldılar. Akşam saat 20,15 te, Halkevi çağırılılarını taşıyan tren, köylünün alkışları arasında Zongulddağa döndü. Bugün, bütün Filyos mıntakası, sevinç coşkunlukları içinde büyük ve hakiki bir köylü bayramı yaşadı. „

Afyon Halkevi'nin 70 kişilik kafilesi başta başkanları ve yönetim kurulu üyeleri, birkaç köyü gezmişler, ruhlara inan, vücutlara ilâç, kafalara bilgi götürmüşlerdir. Köylüler, Halkevlilerin birşey almaya değil, elden gelen şey: ilâç, kitap veya nasihat vermeye geldiklerini işittikçe, ziyaret edilen köylere imrenecekler, Halkevi'ne niçin halâ bize gelmediniz diye haber göndereceklerdir; bundan eminiz.

Bu evler, köy gezilerine çıkmakla diğer faaliyetlerini unutuyor veya ihmâl ediyor değillerdir. Ayni günler içinde meselâ Afyon Halkevi'nde hem ana piyes temsil edilmiş, hem 158 yurttaşa okuma - yazma öğretmekte devam edilmiştir.

Halkevleri çevrelerinden sesler veren faydalı kitaplar neşretmekte devam etmektedirler. İşte; bunlardan üçü masamızın üstünde duruyor :

Birisi İzmir'de verilmiş " Bayrak ve Sancak „ konferansının temiz bir broşür halinde basılmıştır. Bayrağa saygı ve sevgi telkin eden bu sade, tok ve güzel satırlar her Türk çocuğu tarafından bir kere dinlemeyi veya okunmaya değer. Topçu teğmeni Refik İlkin, bu konuşmasını epiyce kitap karıştırarak ve malûmat toplayarak hazırlamış ve zenginleştirmiştir. Halkevin'deki konuşmaların nasıl hazırlıklı ve tertipli olması lâzımgeleceğine bu kitap çok iyi şehadet etmektedir.

Son yıllarında çalışmalarına nedense bir durgunluk ârız olmuş bulunan Bilecik Halkevi'nin çalışkan bir üyesi : Necmi Güney, faydalı ve etraflı bir tetkik yapmış; Bilecik'in tarih ve coğrafya durumunu incelemiş. Bu 104 sayfayı gözden geçirenler, şirin Bilecik'in mazisini ve halini epiyce öğrenmiş olacaklardır.

Bütün çalışmaların; Halkevi çerçe -

vesi ve prögramı içinde toplayan ve özleştiren ülkülü değerlerimizden biri de Sadi Yaver Ataman'dır. " Saf - ranbolu Düğünleri „ kitabından sonra şimdi de " Anadolu Halk Sazları „ kitabiyle mükemmel bir folklor tetkiki yapmış oluyor.

Geçen yazımızda Halkevleri'nde beliren değerler kısmında Merzifon Halkevi'nin çalışkan ve şair üyesi Vehbi Cem Aşkun'dan bahis açmıştık. Şimdi Ankara'da tahsilini tamamlayan bu arkadaş burada bile Merzifon Halkevi'nin hizmetine yetişmekte, " Taşan „ mecmuasına yazı göndermekte ve tertibini buradan tasarlamaktadır diyerek muhitlerindeki Halkevi yardım ve hizmetlerini bekleyen henüz herhangi bir Halkevi'nin faâl âzası olmamış arkadaşlara bir misâl vermek istemiştik. O kısım, sayfa bağlarken düşmüş olsa gerek..

Çalışkan Halkevleri'ne bu yıl birkaç yenisini daha katılmış görerek sevinebiliriz.

B. K. ÇAĞLAR

HALKEVLERİ NEŞRİYATI

Son ay zarfında elimize geçen Halkevleri dergilerinin sayısı, eskiye nazaran azalmış bulunuyor. Sebebini, bu dergilere yazı yazanların ekseriyetini öğretmenler teşkil ettiğini düşünerek, yaz tadili münasebetiyle muharrirlerinin dağılmış olmasında veya daha itinalı çıkarılması için gecikmesinde arıyoruz.

Taşan (Merzifon), Temmuz, *Taşpınar* (Afyon) Haziran, *Uludağ* (Bursa) Mayıs, *Konya*, Nisan - Mayıs, *Orta yayla* (Sıvas) dergisi Mart - Nisan sayılarını çıkardı.

Taşan'ın baş makalesinde *Disiplinsizlik tedris usullerinin bir reaksiyonu mudur* serlevhası altında üzerinde durulması lâzımgelen bir memleket hadisesine temas edilmiştir. Ankara'da açılan kız enstitüleri ve san'at okulları sergisi hakkında verilen izahat da kültür bakımından alâka vericidir. Bu iki yazıyı ve bir piyesi çıkarırsak yazıların çoğunu şiirler teşkil etmektedir. Tetkik olarak XV inci asır meşayihinden Şeyh Abdürrahman Rumi hakkındaki yazının giriş kısmı neşredilmiştir.

Taşpınar'da Kâtip Çelebi ve eserlerinden *Tuhfetülkibâr* hakkında izahat veriliyor; Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinden alınarak neşredilen Afyon'a ait kısım da, bu sayıda sona ermiş bulunuyor.

Uludağ da, elde mevcut vesikalara göre, mücadele yıllarında Bursanın vaziyetini belirten yazı, siyasi tarih bakımından ehemmiyetlidir. Derginin sonunda ayrıca, bir forma olarak sicillerde neşredilmiştir.

Konya, son zamanlarda yalnız tarihi değil, muhtelif mevzulara ehemmiyet veriyor. Konya'nın jeolojisine, coğrafyasına, edebiyatına ait de makaleler görülüyor. Muayyen zamanlarda neşredilememiş olduğundan, dergi, aşağı yukarı dokuz on sayıdanberi, iki nüshasını bir arada çıkarmaktadır. Gelecek olan 22-23 üncü sayıdan sonraki nüshasında 2 inci cildini tamamlamış bulunacaktır. Birinci ciltden sonra sahife rakkamları değiştirilmediğinden, bu rakkamlar, 2 inci cilt sonunda 1200 ü geçeceğe benziyor. Dergi'nin üçüncü cildine I numaradan başlamasını hatırlatmayı, gerek tertip, gerek istifade bakımından kolaylık için yerinde buluyoruz.

İki ayda bir çıkmakta olan *Orta yayla*'da, Sıvas şairlerinden Nur Ali Baba, Kara Şemseddin ve Ahmet Sûzî'ye dair izahat veriliyor. Bunlardan birinciye, Ziya Paşa' nın yazdığı mektuplar ve şair tarafından verilen cevaplar basılıyor. Kara Şemseddin, XVII inci asırda yaşayan bir şairdir, bunun bir iki parçası, XIX uncu asır şairlerinden Ahmet Sûzî nin iki tam gazeli neşredilmiştir. Aruz vezniyle, divan şekillerile yazılmış

olan bu parçalar pek de kıymeti haiz değildir.

Dergi'de, yine XIX uncu asır halk şairlerinden Süleyman Giryâni' nin hakkındaki kısa malumattan sonra bir koşması da basılmıştır. Yalnız bu yazıyı parçanın bedii kıymetine istinaden halk edebiyatı bakımından faideli bulduk.

Sözlerimize nihayet verirken, bilhassa, *Halk şairlerinden* Dürendeli A. Ertem serlevhalı yazı üzerinde durmak isteyoruz: Mevzuu bahis şahıs, hayatı hakkında verilen bilgiye göre hiçbir zaman bir halk şairi olarak alınamaz. Dişçi mekte inden mezum olduğu bir de roman yazdığı söylenilen, bir iki şiiri de neşredilen A. Ertem'in şiirleri, şekil, vezin, üslup, teşbihler ve saire itibariyle de bu zümreye giremez.. Halkevleri dergilerinde gün günden, azalmakta olan bu tarz hataların hiçe inmesini temenni ediyoruz.

Son günlerde çorum halkevi, dil, tarih ve edebiyat kolunun çıkardığı *Çorumlu* nam derginin, Isparta halkevinin çıkardığı *Ün*'ün, Sinop'un neşretmekte bulunduğu Dıranaz'ın Haziran sayılarını ve Bergama halkevinin bastırdığı bir broşürü de aldık gelecek sayımızda diğer yeni neşriyatla beraber bunlardan da bahsedeceğiz.

"Verasetin Biyolojisi ve içtimaî neticeleri„

"Hukukçu Gözü ile Milliyetçilik„ Halkevleri konferanları serisinden

Cümhuriyet Halk Partisinin davet ve teşviki ile Halkevleri'nde, profesör ve doçentlerin verdiği konferanslar bu defa kitap halinde neşrolunmaya başlanmıştır. Sadi Irmak'ın "verasetin biyolojisi„ konferansından sonra bu kerre de Yavuz Abadan'ın "Hukukçu gözü ile milliyetçilik„ konferansı bir broşür halinde neşredilmiştir. Prensip ve umdelerimizi her okuyanın anlayabileceği bir açıklıkla ve ilmî bir görüşle izah eden bu broşürleri de büyük kütüphanelerden tedarik etmek veya Halkevi kütüphanerinde okumak imkânı Vardır.

Basılan bu konferanslardan birincisinin başına konmuş olan yazıyı bu sütunlara aynen alıyoruz:

"Halkın kültür ve bilgisi seviyesini yükseltmek, Kemalizm inan ve devrimini halkın içine sindirmek ödevlerinin başında gelen Halkevlerinde, gündelik hayatımızda daima müessir olan müsbet bilgileri öğretmek ve yaymak için verilen konferansların yeni bir serisi olarak İstanlul Üniversitesile Ankara fakülte ve yüksek okullarındaki doçent arkadaşlarımızdan kendi ihtisasları dahilinde birer mevzu seçerek tayin edilecek zamanlarda konferanslar vermelerini C. H. P. kendilerinden rica etmişti. Hemen bütün doçentler bu daveti memnuniyetle karşıladılar. Muvaffakiyetle yürümekte olan bu düşüncenin meyvelerinden biri de işte bu konfıranstır.

Bu konuşmalardan yalnız o günkü dinleyebilenleri değil, bütün Türk halkını ve gençliğini faydalandırmak için bunları birer broşür halinde basmayı muvafık bulduk.

Bu ilk broşür, bu seriden Ankara Halkevinde verilen bir konferansı ihtiva ediyor. Bunu diğer broşürler takip edecektir.

Halkevlerinin kendi faal üyeleri tarafından muhtelif mevzularda verilen konferanslardan bir çoğu da elimizde bulunuyor. Ayni mevzua ait olanların arasından bir seçme yaptıktan sonra onları da ayrı seriler olarak bir uçtan neşre başlıyacağız.

Aydın ve uyanık gençlerimize bu vesile ile tekrar hatırlatmayı bir zevk ve vazife biliyoruz ki, Halkevleri, hem kendilerinin yetişmeleri, hem hkikı istedikleri seviyede yetiştirmeleri için her zaman açık ve hazır müesseselerdir; bunlardan faydalanmak suretile hem bilgilerine, hem vatanlarına hizmet etmiş olacaklardır.„

BİR OKUYUCUNUN NOTLARI

NAHİD SIRRI

Yeni tetkik mevzuları

Uzunca bir ayrılıktan sonra dün ziyaret ettiğim büyük adada bir sokağın şair Mehmet Celâl adını taşıdığını gördüm. Bu, Nizam tarafında denize inen bir kır sokağıydı. Hüseyin Cahit Yalçı'nın (kavgalarım) ında ve daima da haklı bir şekilde olmayarak o kadar hırpalanan bu içli ve temiz bir dile sahip şair, çok sevmiş ve terennüm etmiş olduğu eşsiz Ada'nın bu sokağına acaba adını ne zaman verdi? Yeni neslin ismini bile belki bilmediği ve hiçbir zaman büyük şöhretlere erişmemiş şaire karşı ne güzel bir kadirşinaslık. Sokağın önünden geçen mütevazı muharrir, ölmüş şairin bu şekilde olsun yaşamasından bir ümide düştü. Ve bir romanının kısmen, bir büyük hikâyesile üç hikâyesinin de tamamen geçtiği bir Karadeniz kasabasında, kendisi Mehmet Celâl gibi toprakta toprak olduktan sonra böyle bir ufak sokağın unutulmuş adını belki de taşıyacağını düşündü. Öyle sanıyorum ki, roman ve hikâyelerimizi inat ve ısrarla bir şehirde, dekorunu canlandırmak için sadece hafızaya muracaatla tasvir edilmiş bir İstanbulda geçirtmemek ve yahut muhayyel bir taşra âlemi tasavvur etmeyerek muayyen muhitleri ve âlemleri tetkikle kahramanlarını o muhit ve âlemlerde yaşatmak, bu zahmete girmek hususuna sanatkârlarımızı sevk edecek âmil, her şeyden ziyade, tasvir etmiş oldukları yerlerden görecekleri alâkadır. Ziyaret ettikleri şehirlerde hakiki şahıslardan ziyade o şehirlerde geçmiş romanların kahramanlarını aramış ve düşünmüş edebiyat meftunları garpta pekçok olduğu gibi, pekçok garp şehirlerinin vatandaşlarıda, bir romana dekor teşkil etmiş olmağı şehirleri için en büyük iftihar sebeplerinden biri addederler. Ve bu romanlar mutlaka ve daima birer şaheser olmaz, çok kerre mutavassıt birer eserdirler. İşte Büyükada'daki bir sokağın Mehmet Celâl'in ismini taşımasından bende uyanan bu mülâhazalar, bu sütunlarda geçen ay yazdığım bir yazıya bir zeyil vermek imkânına da beni mazhar ediyor. Türk edebiyatı tarihi üzerinde çalışacaklar için bilhassa roman nevilerinin edebiyatımızın hudutlarından girişindenberi bâkir birçok tetkik mevzuları meydana çıkmış bulunduğunu söylemiş ve ***Türk roman ve hikâyesinde ecnebi tiplerini, Hatta Türk roman ve hikâyesinde ecnebi mürebbilerini*** tetkik suretiyle çok kuvvetli eserler vücuda getirilebileceğini anlatmıştım. Bu sahalarda çalışmak isteyen kalemlere bu yazımla da dört yeni mevzu sunmak istiyorum:

I — Türk roman ve hikâyesinde İstanbul'un yeri.

II — Türk roman ve hikâyesinde İstanbul dışarısı vatan.

III — Türk roman ve hikâyesinde kayıp edilmiş vatandan parçalar.

IV — Türk roman ve hikâyesinde yabancı memleketler.

Cümhuriyet'in ilanına kadar bütün münevverler için İstanbul'da yaşamak pek tabii bir mahiyet arzettiği ve bu münevverler şayet İstanbul'dan Avrupaya gitmek bahtıyarlığına erişmemek

yani taşraya gitmek üzere İstanbul'dan ayrılırlarsa derin matemlere gark oldukları için, cümhuriyetin ilânına kadar Türk roman ve hikâyecisi taşrayı tasvir edememiş, 10 Temmuz inkılâbından önce ise belki tasvir etmekte pek istememiştir. Bu itibarla, böyle bir tetkik için elimizdeki en fazla malzeme İstanbul'a ait olur ve hatta işi kolaylaştırmak için tâli kısımlarına da münhasır kalabilir: Roman ve hikâyelerimizde tabiat manzaraları, yüksek tabaka tasvirleri, halk kitlelerine ait tasvirler gibi.

Şimdi dediğimiz veçhile roman ve hikâyelerimizde vilâyet ve kasaba dekoru cümhriyetten değilse bile meşrutiyetten sonra başlamıştır. Ve bu dekor, bu muhit içinde geçen roman ve hikâyelerin bir kısmı Anadolu'ya ayak atmamış ömründe bir köy görmemiş bazı muharrirlerin, askere giden levent sevgilileriyle çeşme başlarında veda eden gül yüzlü Ayşe ve Fatma'ları tasvir ettikleri, yani hakikat ile hiçbir münasebetleri olmadığı için kale alınamayacaklarından, bu nevi tetkikler sahasının hududu maalesef henüz pek geniş değildir.

Üçüncü alâna yani roman ve hikâyelerimizde vaktiyle kayip edilmiş illere ait tasvirlere ve şahıslara gelince, bu husustaki fakra nekadar esef edilse yeridir. Vaktiyle Viyana önlerine kadar dayanmış, Bulgaristan prensi ve Rumelii şarki valisi Ferdinand de Cobourg'un istiklâlini otuz yıl var yok tanımış, Trabulus garbi, Rumeli vilâyetlerini, Irak, Suriye'yi, Hicaz'la Yemen'i ise daha da sonra kaybetmiş olan bir memlekette, eski mazinin haşmetini de, dünün ıztıraplarını da romancı ve hikâyecilerimiz daha fazla duysalardı, meselâ bir romanlarında mevzuu Budin tepelerindeki sarayda oturan türk paşalarının idare ettikleri Macaristan hayatından alırlar, bir romanlarında Yemen alimlerini yaşatırlardı. Bir halk şarkısının gidenin acep neden gelmediğine hayretler ettiği Yemende, mukadderatını bizden ayırmağa daha dün çalışmış olan Yemende geçen ve orasını anlatan bir tek hikâyemiz bile, sanıyorumki yoktur. Türklüğüne kavuşan Hatay'ın dava-ında vak'ası İskenderon ve Antakya'da geçen bir kudretli romanda elimizde bir hissi vesika olmaz mıydı? Fransızlar'ın 1830 da ve bir yelpaze darbesi neticesi işgal etmiş oldukları Cezayir'e ait olmak üzere vak'ası Cezayir'de geçen, eşhası fransız veya yerli roman ve hikâyecilerinin azim ve mehîp yekûnunu bu münasebetle hatırlıyor, bu yekûnun da Fransızları, o diyare bağlayabileceğini düşünüyorum. Elimizden çıkan yerleri, o yerlerden edebiyatımıza akseden hiçbirşey olmadığı için de kaybetmiş bulunuyoruz, oralardan hissen de uzaklaşıyoruz. Türk edebiyatında tamamyile ecnebi memleketlere ait romanlara gelince, bunlarda iki şekilde olabilirler. Yani, böyle roman ve hikâyeler, kahramanları Türk olmak şartiyle ecnebi memleketlerde geçer, yahut Türk muharriri vak'asının dekorunu da kahramanlarını da yabancılardan alır. Galiba ilk önce Halide Edib'in Handan'ında ve muharririn galiba görmeden tasvir ettiği Konfu adası ve Korfulu genç kız bir az bu huduttan içeri girmiştir. Yakub Kadri'nin son çıkan (bir sürgün) romanı ise, heman tamamiyle Pariste geçtiği için tamamen bu hudut içindedir. Ancak, hem eşhası hem dekoru ecnebi bir Türk roman veya hikâyesini şu anda hatırlayamıyorum. Esasen de, ikinci ve üçüncü sahalarda henüz bu kadar fakirken hem eşhası hem dekoru vatanla alâkasız bir âlem tahayyül ve tasvirine kalkınca adi bir kozmopolitliğe ve gülünç bir onobisme'e düşmek tehlikesi fazla olacağı için kalemlerin bu sahaya girmemiş olmasından müteessir olmamak doğrudur.

Ömer Seyfeddin ve hikâyeleri

Muallim Halid kitabevi Ömer Seyfeddin merhumun bütün hikâyelerile bir perdelik bir komedisini dokuz cilt halinde neşretti. Her biri muhtevi bu-

lunduğu yazılardan ilkinin adını taşıyan bu dokuz ciltten sonra, külliyatın bir de nuncu cildi bulunacak, ve bu son cilt, muharririn bitiremediği birkaç hikâyesile hem uzun olmayan hem de fazla ehemmiyetli safhalar arzetmeyen-hayatına ait etraflı bir etüdü ihtiva edecekmiş. Ömer Seyfeddin'in, bugün yevmi gazete ve mecmualerde gördüğümüz hikâyelerin heman hepsinden uzun olan bu hikâyelerinden bir çoğunu, evvelce okumuştum. Fakat ilk def'a rastladıklarım da oldu. Ve külliyat sahibi, Türk edebiyatının meşrutiyetten bu güne kadarki devresi yani son otuz yıl içinde dikkate lâyık bir mevki işgal ettiği için, kaleminden çıkmış bütün hikâyelerin böyle muntazam bir halde basılmaları ve bir kısmının adı sanı unutulmuş yerlerde kaybolup gitmesininin önü alınması, şüphesizki, takdir ve teşekküre lâyık bir keyfiyettir. İlâve edeyimki, Ömer Seyfeddin'in dikkate lâyık bir mevki işgal ettiğini söylerken, bazılarının iddia ettikleri gibi Türk hikâyeciliğini kendisiyle başlatmağa asla cevaz vermeyor ve Peyamı Safa'nın yine bu külliyat münasebetiyle yazdığı makaledeki hükümleri kabul ediyorum. Hala devam eden şöhretini kendisine temin eden keyfiyet, neşriyat hayatında devamlı surette hikâye neşrolunmadığı bir devrede elinde velût bir kalemle meydana çıkışı ve kolay okunan, ıztırabsız, ateşsiz, muammasız bir uslupla yazdığı hikâyelerin artık birbirini velyetmesidir. Şöhretinin teessüsünde dilinin sadeliğinden ve yazılarına mevzu olarak ta aldığı vatanperverliğinden ve milliyetperverliğinden de istifade eden Ömer Seyfettin'in güzel ve kuvvetli hikâyeleri de az değildir. Hele şahsî hatıralarından ve çocukluğundan bahsederken, cidden muvaffak olmuştur. Lâkin bazı hikâyeleri de var ki hoşca bir fıkradan şişirile şişirile, zorla vücuda getirildikleri besbellidir. Kendisinin tek piyesinden ayrıca başka nevilerde birşey yazıp yazmadığını kat'iyetle bilmeyorum. Her halde, bu hikâyelerin tertip şekli de, anlatış tarzı da, bütün his ve fikir unsurları da muharririn oldukça basit bir adam olduğunu gösteriyor. Bir ankete verdiği cevapta Abdülhak Hamid'i anlayamadığını pek tabiî bir eda ile söyleyişi Hamid'in cihan edebiyatındaki daha muammalar ve fırtınalarla dolu büyük kardeşlerine de aşina bulunmadığını ve bu hale yanmadığını isbat etmiş değil midir? Fakat, duyuşları basit ve bilgileri mahdut olsa bile, Ömer Seyfeddin'de gayetle şayanı dikkat bir hikâyeci kabiliyeti bulunduğu, adeta Maupassant'ı hatırlatan bir hikâyeci kabiliyeti arzettiği muhakkuktır. Nitekim işte, ölümünden bu kadar yıl sonra bütün hikâyeleri tekrar basılıyor. Hatta, kendisinden sonra yazmağa başlamış olanlar arasında kendisini aşmış yoktur demek bile mümkündür. Ve bu gün genç hikayeciler arasındaki - geçen ay bir hikâye antolojisinden bahsederken işaret ettiğimiz - gelişi güzel yazılış ve realizim temayüllerini de Ömer Seyfeddin'in hala devam eden nüfuzunun tesir ve tazahhuru saymak kabildir. Yüzünü hiç görmediğim Ömer Seyfeddin sevimli, neş'eli ve iyi bir adammış. Genç yaşında ölmeseydi hikâye sahasında şaheserler verirdi demeyeceğim amma, herhalde hazla okunabilecek birkaç cild daha vücude getirecekti. Ve belki bunlar arasında da birkaç danesi cidden güzel, antolojilere girmeğe layık yazılar olacaktı.

Resim ve heykel müzemiz

Dolmabahçe sarayının eski veliaht dairesinde Atatürk'ün emirleri mucibince açılmış resim ve heykel müzesinin ziyareti, müzenin açılışındanberi İstanbul'a gelmemiş olduğum için bana yeni müyesser oldu. Beşinci sultan Mehmet Reşad'ın duvarları arasında ömrünün otuz üç yılını geçirdiği ve nehayet içinden ağarmış saçları, şişman ve yorgun vücudu, biraz çarpık bacakları ve mütehayyir ve mütereddit haliyle pek kavgalı ve kanlı bir günde Osmanlı tahtına çıkmak üzere ayrıldığ bu binanın, müze,

medhali ile üst katını işgal etmektedir. Birinci katla asıl zemin katı, esaslı bir tamire intizaren boş ve metrûk bulunuyor. Müzeyi büyük bir alâka ile ve sevinçle gezdim. Ankara'da her yıl bir iki kerre açılan sergilerden devlet dairelerince ressamları himaye için alınmış tabloların vekil ve müsteşarlar odalarından başlayarak levazım ve evrak müdürlerinin odalarına kadar düştükten sonra depolara atıldıkları ve depolarda çürüdükleri bile vaki olduğu için, bu muteна ve muhteşem dekor içinde yer alan eserler - eğer birer ruha sahib iseler - talilerine heran şükür etmelidirler. Ancak, itiraf edeceğim ki, bu tabloların hepsi de kat'iyen ve ebediyen Dolmabahçe müzesinde kalmağa lâyık eserler değil. Burhan Toprağ'ın güzel sanatlar akademisi müdürlüğüne geldikten sonra takdire lâyık bir gayretle vücude getirmiş olduğu (Osmanlı resminde elli yıl) sergisi, hemen bütün resimlerini müzeye devretmiş ve bu itibarla müzede neler bulunabilmiş ve ele geçirilmiş ise bir az da onlara münhasır kalmıştır. Çünkü eğer bir müzede bir ressamdan bir ve diğer bir ressamdan on eser mevcut olursa, bu fark on eseri alınmış ressamın çok daha yüksek ve ancak bir eseri konmuş ressamın ötekine nisbetle çok daha mütevazi birer sanatkâr olduklarından tevellüt eylemek icap eder. Şayet ancak bir eseri elde edilebilmiş ressam Fintoret veya Greco gibi, hatta Delacroix ve Corot ayarında san'atkârlar olsalardı, o zaman böyle nisbetler vücude getirmeğe kalkmaz, bilakis o tek tablo karşısında hayranlığımızı, sururumuzu ve mihnetimizi haykırırdık. Fakat tek tablo daha dün diyebileceğimiz bir tarihte içimizden ayrılan, ailesi içimizde yaşayan ve uzun bir ömür esnasında vücude getirdiği tabloların birkaç esere münhasir bulunmadığı malum olan Hamdi beyin, saymadım, fakat sayısı belki onu da geçen miktarda eseri duvarlarda duran sanatkârda Bedri Rahmi'dir. Bedri Rahmi'nin cidden istidatlı, liyakatlı, Türk resmine yeni şeyler getirmeğe başlamış bir sanatkâr olduğunu teslim ediyorum, Türk resminin kendisinden çok kazanacağını tasdik ediyorum. Fakat nehayet Bedri Rahmi bir deha değildir ve henüz yirmi beş yaşındadır. Hamdi bey ise uzun zaman Türk resminin en büyük hatta yegâne ismi addolunmuş, belki biraz da haksızlık edilerek Şükrü Ahmet ve Zekâi paşalarla General Halil'in çok fevklerinde sayılmıştır. Kendisine bir zamanki mevkiini çok görsek bile ilk mühim ressamlarımızdan biridir, bütün bir çalışma hayatından sonra birçok eserler bırakarak hayata veda etmiştir; müzenin onun san'at hayatının muhtelif devrelerine ait müteaddit eserlere malik olması çok münasip olacaktır. Yok, münasib olacaktır değil, zaruridir. Ve çalışılırsa, biraz, fedakârlık edilirse bu hiç de imkânsız birşey değildir.

Sonra mademki resim mazimizin eski ve zengin olmayışı bize meselâ Louvre müzesindeki usulü tatbik imkânını vermiyor, ve henüz hayatta, hatta hayatın adeta başlangıcında olan delikanlı ressamlarımızın birçok eserini işte almış bulunuyoruz, şu halde daha bazı ressamlardan da her birinden birer dane olmak üzere birer tablo alınması sanırımki münasiptir.

Henüz kataloğu yapılmayan ve müdürü olan değerli ressam Halil Dikmen'in ifadesine nazaran malik bulunduğu - henüz asılmış veya asılmamış - eserlerin ikinci ve kat'i bir tasfiyeye tabi, tutulmaları mukarrer olan müzemizde levhalar da hayli ihmalkâr birer adla ziyaretcinin karşısına çıkıyorlar. Meselâ bir portre Ahmet Mithat paşa diye takdim edilmiş. Halbuki, bildiğimiz yegâne paşa sadece Mithat paşadır. Ahmet Mithat efendi ise paşa değildi. Bu iki Mithad'ı birbirine karıştıran etiketler, içimizde yaşayan ve sergilerde resimleri teşhir ve mubayia olunan Ahmet Doğueri de, ismi yerine ticari bir lakab münasib görerek kınacı diye takdim etmektedir. Fakat bu küçücük ihmaller tashih ve az yukarıda bahsettiğim noksan ve

noksanlıklar tadil olunsa da müzemizin çok eksik bir tarafı kalacak ki, oda münhasıran bizim ressamlarımıza inhisar etmiş olması ve muhtelif memleketlerdeki resim sanatı hakkında bazı kopyalardan başka hiçbir nümune ve hiçbir fikir veremeyişidir. Eserlerini milyonlar vererek de tedarik kabil olmayacak dev ressamlardan bahsetmeyorum, fakat her yıl ayrılacak ve yavaş yavaş arttırılacak muayyen bir tahsisat bu günkü büyük ressamlardan birer ikişer eser tedarik etmeğe imkân bahşedebilir. Hattâ Bedri Rahmi'nin on kadar eseri münasebetiyle söylediğim veçhile, muasır ressamlarımızdan elimizde fazla tablo bulunduğuna göre bunlardan bazılarını Balkan memleketleri müzelerile mubadele edersek gelecek tablolarla hiç olmazsa Balkan memleketleri ressamlarına ait bir salonu ilk iş olarak açmak imkânı elde edilecektir...

Ancak bütün bu şeyler tâlidir, bütün noksanların da yakında zail olacağı umulur. Temel kurulmuş esas vücude getirilmiştir.

Tercümeler

Tarihin kaydettiği en uzun ve haşmetli saltanatlardan birini sürmüş ve (Güneş Kralı) diye anılmış olan on dördüncü Louis'nin doğumunun üçyüzüncü senei devriyesini bu yıla tesadüf ettiği için, Fransız matbuatı bu hükümdara uzun sahifeler tahsis ediyorlar, zamanında Fransa, Avrupan'ın en fazla nüfuslu, en zengin ve en kudretli devleti olduğu cihetle, Fransızlar besledikleri siyasî akideler ne olursa olsun bu zatı daima hürmetle anmışlardır. Alelhusus ki on dördüncü Louis devri Fransız edebiyatının en şaşalı zamanıdır ve on dördüncü Louis'nin eseri olan Versay saray ve bahçesi de dünyade insan gözünün görebileceği en harikulade manzaralardan birini teşkil etmektedir. Bu seneyi devriyenin vücut verdiği hesapsız makalelerden bir kaçını okurken Voltaire'in (On dördüncü Louis asrı) isimli ve hakikaten çok kıymetli eserinin hala lisanımıza çevrilmemiş olduğunu hatırladım. Son zamanlarda Babali caddesi neşriyatında sıkı bir tercüme faaliyeti hakim bulunduğu halde bu ana kitabın ele alınmayışı ve hatırlanmayışı hakikaten garip. Bu noktaya işaretten sonra, bahsettiğim tercüme faaliyetindeki tuhaf ve biraz hazin bir hususiyete geleceğim ki, oda her şey'in kolayını bulduğumuz veya her şeyi kendi hususiyetlerimize göre tanzim ettiğimiz gibi mütercimliğe de yeni bir çeşni ve kıyafet getirmiş bulunduğumuzdur. Eskiden fena tercüme, acele tercüme de manası iyi anlaşılmamış yerleri atup defederek tercüme gibi itiyatlarımız ve suçlarımız vardı. Şimdi ise başkasının yaptığı tercümeyi önümüze koyarak, bazı yerlerini atup bazı yerlerini değiştirerek tercüme ve bu tercümeyi basarak kitap sahibi olmak usulünü muharrir ve tabi'lerimiz keşfetmiş bulunuyorlar. Anlarım: Yarım asırdan çok evvel Arapkirli veya Mısırlı Yusuf Kâmil paşanın o bütün eski edebiyat san'atlarına bir meşher halinde vücude getirdiği Télémaque tercümesini bu günkü dille yeniden yapmak zaruridir. Fakat galiba Ahmet Mithat efendinin tercümesini beğenmeyerek geçen sene yapılan La dame aux comélias tercümesile iktifa edilemez miydi? Bu tercümenin ikinci veya üçüncüsünü de bu sene çıkarmağa ne lüzum vardı? Çıkmış yeni tercümeleri hatta daha iyi bir şekilde tekrar vücude getirmeğe hazırlanan muharrir ve mütercimlerimize, bundan vazgeçerek tercüme kütüphanemize yeni eserler kazandırmağa himmet etmelerini dilerken, Volter'in hakikaten güzel bir eser, bir şah eser olan bu on dördüncü Louis asrı kitabını da hatırlatmak isterim.

KİTAPLAR VE MECMUALAR

Kowalski, *T., O Ks. Michala Wieczorkawskiego T. J., misjonarza perskiego, pracach tureckich = İran misyoneri papas Wieczorkowski'nin Türkçe metinleri,* "Rocznık Orjentalıstyczny" t. XII, Lwow 1938, S. 1 - 28.

Türk Dili ve Kültürü Tarihi üzerinde araştırmada bulunanların ehemmiyetle üzerinde durmaları icap eden kaynaklardan birini de muhtelif Avrupa devletlerinin Türk ülkelerine ve umumiyetle şarka, hıristıyanlığı himaye etmek vesilesile gönderdikleri misyonerlerin bıraktıkları eserler ve mecmualar teşkil etmektedir. Türkoloji, şimdiye kadar daha fazla ehemmiyeti garb ve şark seyyahlarının eserleri üzerinde teksife çalışmış, misyonerlerin faaliyetlerini ise araştırmağa bile lüzum görmemiştir. Halbuki, 13 - 14 üncü asırlar Türk Dili yadigârlarının başlıcalarından birini teşkil eden ve o devir Kıpçak Türkçesini bize tanıtan *"Kodeks Kumanikus"* bu nevi misyonerlerin bize terkettikleri en değerli ve her daim, araştırmağa değer kaynaklardan biridir. Bu vadide Polonya'nın da kendine mahsus, dikkat nazarına alınacak rolü vardır. Üstat Profesör Kowalski'nin, işbu noktadan araştırdığı eser, 1674 - 1751 yıllarında yaşamış olup Polonya hükûmeti tarafından Iran'a gönderilen Papas *Michel Ignace Wieczorkowski*'nin bu devir türkçesini karakterize eden bir eseridir. Başlıca gayeleri şark ülkelerinde küçük kitle halindeki katolikleri himâye etmek olduğundan, Polonya hükûmeti de kendi cezuit papapaslarını bilhassa Azerbaycan sahasında çalıştırmakta idi. Isfahan, Gence, Erivan gibi Azeri Türkleri'nin merkezleri o devir misyoner papaslarına birer merkez olmuş ve bu saha misyonerleri tarafından vücuda getirilen eserlerde, ister istemez, mahalli türk şivesi ve umumiyetle türk kültür hayatı kendi aksini bulabilmiştir. 28 sahifeden ibaret ve lehçe yazılmış olan Kowalski'nin bu çok değerli makalesi tamamile papas Wieczorkowski'nin *Catéchisme Polonais - turc* adlı eserinin muhtelif bakımdan tahliline hasredilmiştir. Ayni papasın diğer bir eseri olan *Compendium fidei Catholice*, müellifçe ancak zikredilmekle iktifa edilmiştir. Bu iki eserin ikisi de türk diline ait ihtiva ettikleri metinler bakımından ehemmiyeti haizdirler. İkinci eserdeki tekst, lâtin harfleri ile tesbit edilerek lâtinceye çevrildiği halde birincisi lehçedir. Fakat *"Polonez - Türk kateşizmi"* türk dili tarihi bakımından, daha fazla kıymeti haizdir.

Müellif, makalesinde mezkûr misyonerin eserinin din bakımından ileri attığı fikirleri kısaca hulâsa etmekle iktifa eylemiş ve mahiyet itibariyle 13. ile 14 üncü asırlarda yazılmış olan *"Kodeks Kumanikus"* a benzediğini kaydetmiştir. Eserin *İslâmiyetle münakaşa* bahsi daha fazla din tarihi ile uğraşanları alâkadar eder. İstitraden kaydedelim ki o devirlerde, umumiyetle şark ve garb zihniyeti icabı olarak İslâmiyet âleyhine hıristiyan ve hıristiyanlık aleyhine İslâmiyet münakaşaları geniş bir münakaşa edebiyatı doğurmuştur. Müellifle beraber, teessüf etmelidir ki, halâ zamanımıza kadar bu mevzuu bir araya topla-

yan hiçbir esere bile tesadüf edemiyoruz.

Rapasın *Kateşizmi* yazmağa sevkeden keyfiyet 1720 tarihinde hıristiyanlığa intisab eden *Budsiacki* adlı bir tatar olmuştur. Büyük bir ihtimalle, bu türk genci esir edilerek Polonya'ya getirilmiştir. Zira o devirlerde herhangi bir türkün kendi muhiti içerisinde ihtida etmesi fevkalâde bir hadise teşkil ederdi. Bu kaygu ile olsa gerektir ki mükellef bir vaftiz merasimi, Varşova'da yapılmıştır. İşte, papas Wieczorkowski, bu gibi hadiseden mülhem olarak türkçe dinî propagandada bulunmağa çalışmış ve dolayısile o devir türkçesini bize karakterize etmeke muvaffak, olmuştur.

Papasın nerede ve kimden türkçe öğrendiği hakkında malûmata tesadüf edilemediği gibi, menşeyi de makale müellifince meçhuldür. Zannediliyor ki türkçeyi nazarî olarak kendi memleketinde öğrendikten sonra amelî kısmını şark türk ülkelerinde, bilhassa Iran Türkleri içerisinde tamamlamıştır. Zaten o devirde, artık birçok matbu türkçe gramerler dahi mevcut olmuştur. Hieronima Megisera'nın *Institutionum linguae Turcicae libri quator*, (Lipsk, 1612) adlı grameri ile o zaman için pek büyük bir kıymet arzeden Mesgnien Meninski'nin *"Grammatica Turcica*, , Viyana, 1680 grameri o devirde türkçe öğrenmek istiyenler için belki en esaslı kaynak rolünü oynamıştır. Şüphesiz, bu zamanlarda Polonya da türkçeye karşı çok büyük bir alâka göstermiştir. Nitekim, papas Wieczorkowski kendi türkçesine ana memleketinde başlamış ve iyi türkçe konuştuğu halde, yazılarında birçok hatalara meydan vermiştir. Bütün bunlara rağmen papasın mevzuu bahis olan eseri, dil bakımından ehemmiyetini asla kaybetmemektedir. Zira ilâhiyata ait türkçe böyle bir eserin, bilhassa bir ecnebî tarafından yazılması, pek zor bir iştir.

Wieczorkowski'nin eserinde kullandığı şive, şüphesiz misyonerlik faaliyeti gösterdiği Azerî şivesi unsurları ile karışık o devir yazı veyahut Osmanlı edebî şivesi olmuştur. Müellifin kendisi dahi Lehistan'da, o zamanki istifade ettiği gramerlerden de anlaşılacağı veçhile, ancak Osmanlı şivesi üzerine türkçe öğrenmiştir. Dinî bahisler üzerinde münakaşa yürütebilecek kadar türkçeye vekıf olan papasın şivesi stillistik ve telâffuz bakımlarından da, hatasız olamamıştır. Kowalski kendi araştırmasında bu noktaya işaret ederek birkaç misal dahi zikretmiştir. Türkçe için elzem olan ahenk kanununa asla riayet edilmemiştir. Papasın şahsî telâffuzu hakim olmakta ve bu yüzden türkçeye hiç te uygun olmayan gramer şekillerine tesadüf edilmektedir: Ms. *İstermem*, gibi. Terminoloji bakımından papas Wieczorkowski, türkçe için kullandıklarını hep kendisi icat ve tertip etmemiş, büyük ihtimalle birçok ecnebi misyonerlerinin kateşizmlerine dayanarak kullanmıştır. Bu kabil misyonerlerin eserlerinde, türkçe bilen Hıristiyanlar, yani Ermeniler, Yunanlılar, Gagauzlar, müessir olmuşlardır. Mamafih, türkçe terminolojiye ait kelimeler o kadar da bol olmamıştır. Her daim arap temrinolojisine el uzatmaktan çekinilmemiştir. Misal olmak üzere Kowalski'nin kaydettiği bazı kelimeleri kaydedelim: *Allah*, veya *Allah tale*, bazan ise *Hak tale*, bazan da lâtineeden türkçeye kelime bekelime yapılmış tercümeye tesadüf edilmektedir. Meselâ, lâtince *Deus Dominus noster* cümlesi türkçeye - *Allah Effendımız* şeklinde çevrilmiştir. Ayrıca hususi terkipler vücuda getirilmiştir. Meselâ: *Mukaddes üçlük* - *teslis* yerine; *Hristos Efendi-İsa* yerine; *allah baba, Ruh elkuds, musa elkuds* ve ilâh . . . Nadiren de bir kelime yerine italyancadan, lâtinceden, yunancadan ve Asurî dilinden alınma kelimeler kullanılmıştır. Meselâ *papas* kelimesi mukabilinde *padrı, patri, patrı, patrık, papas* ve hatta *kahan* istimal edilmiştir.

Eser lehçeye mota mot olarak tercüme edilmiştir. O Türkler'i *"busurman-*

lar, veya *Osmanlılar* gibi şekillerle ifade etmiştir. Şivesini de Osmanlı şivesi teşkil etmekle beraber başlıca üç mühim noktada farklı bir şive kullanmıştır:

1 — Müellifin yaptığı şahsî hatalar.

2 — Eski türkçeye ait şive hususiyetleri.

3 — Yabancı bir şivenin tesiri.

Birinci nokta bizi o kadar da alâkadar etmez ve bir ecnebî müellif için belki de tabiidir. İkinci eski şive hususiyetî meselesi dil tarihi bakımından oldukça ehemmiyetlidir. Eser 17 asırla 18 inci asır başlangıcında yazıldığından, ister istemez bu devir şive ve telâffuz damgasını taşıyacaktır. Nitekim *denıtur, vardur, gieydurırlar, yardumi* ve komparatif eki olan - *rek*'le beraber *yalanrek, kiamılrek*, gibi hususiyetleri görmekteyiz. Diğer gramer şekillerinden *anglaya bilmenem, yapa bilmez, gietura bilmedı* gibi Azerî şivesi hususiyetleri unsurlarını taşıyanlarına da sık sık tesadüf edilir. Osmanlıcadaki müzariin menfi şekilleri olan *mam* ve *mem* yerine *manam* ve *menem* kullanılmıştır. Ayrıca osmanlıca kullanılmayıp ta Azerî şivesinde tabiî bir istimal şekli bulan birçok *özge, aparmak, tapmak*, gibi kelimeler de eserde yer bulmuştur.

Üçüncü ve bizi ençok alâkadar eden nokta yabancı şive tesiri meselesidir. Gerek eserin yazıldığı saha, gerek şive hususiyetleri bu tesirin yalnız Azerî şivesi olacağına, asla şüphe bırakmamaktadır. Yukarıdaki misaller bu noktayı açıktan açığa göstermektedir. Nihayet, eserde bazı şekillere tesadüf ediliyor ki bunları Profesör Kowalski, hem Osmanlı ve hem de Azerî edebî şivesi için yabancı ve gayri munis bulmaktadır. Bu hususiyet muhterem ustada göre hâl sigası şekli olan: *Geleirim, geleirsen, geleir, geleiriz, geleirsınız* ve *geleirlar*. Yahut *inaneirım, umairım* ve ilah gibi. Kowalski bu telâffuz şekillerinin Kara - deniz kıyılarında, Bulgaristanı'n şimali - şark kısmında, Deliorman'da, Dobruca'da, Besarabya'da ve Kırım'da halâ mevcut olduğunu söylemektedir. Buna ilâve edeyim ki bu telâffuz şekli aynen bugünkü Azerbaycan'ın Gence şehri vilâyetindeki *Terekeme* yani göçebe Türkmenler'in şivesinde dahi mevcudiyetini muhafaza etmektedir. Benim hatırlayabildiğime göre orada da *geleyrim, geleyrsin, geleyr, geleyriz* şekilleri pek tabiî bir istimal tarzıdır. Fark, olsa olsa vurgu hususundadır.

Nihayet, papas Wieczorkowski'nin eserinin en büyük kıymetlerinden birini de lâtin hurufatile metni tesbit etmesindedir. O zamanki türk şivesi hususiyetlerini bu sayede elde etmek imkânı şüphesiz varıttır. Bu devir türk dili üzerinde araştırmalar yapacak olan her bir müdekkik, uzun zaman unutulmuş bu lehli papasın eserinde, kendine mahsus kıymetli malzeme bulacaktır. Dünyada hiçbir dile nasip olmayan ve fakat türkçe için bir nimet sayılan bu kabil kadim eserlerin, Avrupa kütüphaneleri tozları altından çıkarılıp ilim âlemine vazedilmesi, hem onu meydana çıkarana bir şeref hem de biz türk dilcilerine bir nimettir. Profesör Kowalski'nin yorulmak bilmeyen türkoloji için sarfettiği bu kadar emeklere mukabil, burada bir kıymet biçmeğe imkân yoktur. Belki ustadımız bu sefer de türkçemizin "Sağolun„ tabirine kanaat getirir, yeni bir papasın eserini daha meydana kor.

Henryk Batowskı, *Panstwa Balkanskıe 1800 - 1923*, Travaux publiés par la Société Polonaise d'Etudes concernant l'Europe Orientale et le Proche Orient, No. XV Krakow, 1938, sah. X + 327.

Balkan ittifakının, gün geçtikçe, Avrupa sahasında büyük bir mevki işgal edişi, Balkan devletleri tarihçileri ve âlimleri haricinde, bilhassa Polonya gibi Balkan devletleri ile, muhtelif bakımdan ilgileri bulunan Avrupa devletleri ülemasının da araştırmasına, beklediğimizin fevkinde geniş bir ufuk aç-

mıştır. Daha ittifakın, dünün meselesi olmasına rağmen, ötede beride, muhtelif dillerde bu mevzua temas eden ve Balkan devletlerini geniş bir şekilde ihataya çalışan eser, monografi ve makalelerin sayısı o kadar artmıştır ki, Léon Savadjıan gibi bir muharrir tarafından bir *"Balkan Bibliografisi„* bile vücuda getirmek zarureti hasıl olmuştur. Fakat ne yazık ki bu sahada ön ayak biz olduğumuz halde, bu mevzua en az temas eden yine biziz. Ve Balkan devletleri antantının mihverini, her cihetten Türkiye teşkil ettiği halde, Türk ilim dünyası, en büyük sönüklüğünü bu vadide göstermiş ve bu yüzden Avrupalılar tarafından kaleme alınan bu cins eserlerde, Türkiye pek sathî bir surette mevzuu bahis olmuştur. Aynı noksanlığı maatteessüf Batovski'nin eserinde de buluyoruz. Eser esas gaye olarak XIX ve XX inci asır Balkan sahasındaki diplomasi tarihini ihatava gayret etmektedir. Zira, bu çağlarda dünyanın hiçbir köşesi Balkan yarımadası kadar milletler kalkınmasına ve ihtilâllerine sahne olamamıştır. Muhtelif siyasî tahriklerle, mütemadiyen ayaklanan altı Balkan kavmi, Avrupa'nın diplomatik münasebeti üzerinde nüfuz etmekten geri kalmamış ve bu yüzden Türkiye başta olmak üzere, bugün antanta varan bütün Balkan devletleri bir asırlık siyasî tarihte, cihan siyasetinin merkez noktasını teşkil etmiştir. Batovski'nin eserinde mevzuun bu safhasına canlı bir surette temas edilmek istenmiş ve müellif bitarafane bir araştırıcı sıfat yle buna elindeki malzemenin mevcudiyeti nisbetinde muvaffak olmuştur. Zaman zaman Balkan Yarımadası'nda zuhur eden iğtişaşlar ve ihtilâflar eserde tenvir edilmiştir. Müellif bu noktaya dair evvelce yazdığı birçok makale ve broşürlerini, hep icmale çalışmıştır. Bu suretle eser, bir sevi müellifin vücuda getirdiği tetkikler üzerine kurulmuş araştırma mahiyetini arzetmektedir.

Eserde dikkatle takibe lâyık nokta, Polonya'nın Balkan milletleri münasebetindeki rolüdür. Bir taraftan Balkan milletlerinin istiklâl mücadelesi saflarında mevki alan Polonya partizanları, diğer taraftan da Osmanlı İmparatorluğu ile bu milletler beynindeki münasebatın din, ırk farkları gözetilmeden dostane bir şekil alması için emek sarfetmekten çekinmemişlerdir. Her iki tarafa karşı gösterilen sempati eserde bariz bir şekilde tebarüz ettirilmeğe çalışılmıştır.

Balkan milletlerinin kalkınması eserde başlıca VI devreye ayrılmıştır. Türkiye doğrudan doğruya mevzuu bahis olmamakla beraber Lozan muahedesi tarihi umum Balkan milletlerinin arasındaki muharebelerin son perdesi olarak kaydedilmiştir. Ve eserin ana gayesi "Balkan - Balkanlılar'ındır„ emeline hizmet etmektir.

A. Caferoğlu

H. Th. Bossert - W. Zschietzschmann, *Hellas und Rom Die Kultur de Antike in Bildern.* (Yunanistan ve Roma. Resimlerle gösterilmiş Eskiçağlar kültürü). Berlin 1936

Eski Yunanlı ve Romalılar'ın umumi yaşayış tarzları, ef'al ve hereketı, âdet ve ananeleri, ailevî ve hususî hayatları, bu hayatın sanat ve fikir sahasındaki tezahürleri veyahut kısaca bu iki kavmin kültürü hakkında bir fikir edinmek isteyenler için iki çare vardır: Birinci çare zamanımıza kadar gelmiş olan eski tarihî, edebî felsefî ilâ... yazıları tetkik etmek ve bunlardan geçmiş zamanlar için birtakım neticeler çıkarmak, ikincisi ise XIX uncu ve XX inci asırlarda sistematik hafriyatlar neticesinde meydana çıkarılmış olan eski kültür merkezlerini ve buralarda bulunmuş olan asarı tetkik etmektir. İşte bugün mevzuubahis ettiğimiz "Hellas und Rom„ adlı bu kitab bu ikinci yolu takip etmekte ve eski abidelerin resimleri sayesinde Yunan ve Roma kültürleri hak-

kında bir fikir vermeğe çalışmaktadır. Bu eserin resimleri İstanbul Üniversitesi eski şark lisanları ve arkeolojisi profesörü Bossert tarafından tertip edilmiş, 62 sahife tutan metin ise Berlin üniversitesi arkeoloji doçentlerinden Dr. Zschietzschmann (Çiçman) tarafından yazılmıştır.

Eser şu kısımları ihtiva etmektedir:

İlâhlar - Dinî âdet ve merasim - Mabedler - Tiyatro - Mimarî abideler - Aile hayatı ve hususî hayat - Mezarlar - Kıyafet - Köy hayatı - Ticaret ve sanayi - Askerlik - Devlet adamları ve Roma imparatorları - Siyasî hayat - Şair ve mütefekkirler - Dans ve musiki - Spor - At meydanı oyunları.

Bu eserin en mühim kısmını hiç şüphesiz 320 sahife üzerine tertib olunmuş resimler teşkil etmektedirler. Metin ise kısa bir methalden mada resimlerin izahlarını ve bibliografyasını ihtiva etmektedir. Bu eserin şimdiye kadar neşredilmiş sanat tarihlerinden farkı ve en bariz hususiyeti Yunan ve Roma kültür asarını bize eski muhitlerinde göstermesinde ve bunların kültür hayatında oynadıkları rol hakkında canlı bir fikir vermesindedir. Meselâ herhangi bir sanat tarihinde bir Yunan vazosu veyahut bir Romen koşu arabasının resmini bulmak kabildir. Bu kitapta ise bu kabil eşyanın nasıl kullanıldıklarını görüyoruz. (Sah. 136) daki vazo resminde Yunan vazolarının bir kısmının su taşımak için kullanıldığını, genç kızların çeşmeye gidip su getirdiklerini ve Yunan çeşmelerinin şekillerini görüyoruz. Hatta aynı resimde gösterilen vazo dahi su taşımak için yapılmış bir kaptır (Hydria). (Sah. 319-320) deki resimde ise Roma koşu arabalarını At meydanında buluyoruz. Bu meydanların şekil ve tertibatı ve burada yapılan yarışlar hakkında bir fikir ediniyor, hatta bu kabil yarışlarda bazı kazaların vukubulduğunu dahi öğreniyoruz. - (Sah. 238/9) da Pompeyi'de bulunmuş olan ve İskender'in İraniler'e karşı yapmış olduğu muharebelerden birini tasvir eden meşhur mozayikin resmini buluyoruz. Burada muharebenin heyeti umumiyesini, iki tarafın ordularını, askerlerin kifayet ve kullandıkları silâhları etraflı bir surette görüyoruz. Fakat aynı zamanda Yunanlı ve bilhassa Romalılar'ın ev, villa ve saraylarının duvar ve zeminlerini mozayiklerle kapladıklarını, binaenaleyh mozayiklerin sırf tezyinî mahiyette olmayıp pratik gayeler istihdaf ettiklerini dahi öğreniyoruz.

İşte bu suretle 320 sahifede, bir sinema şeridi gibi gözlerimizin önünden geçen bu resimler sayesinde eski Yunanlı ve Romalılar'ın nasıl yaşadıkları, çalıştıkları, zevk ve sefa ettikleri, spor yaptıkları, ilmî tetkikatta bulundukları, dinî merasime iştirak ettikleri hakkında canlı bir fikir edinmiş oluyoruz. Eserin asıl mühim kısmı da bu resimlerdir. Metin ise bu resimlerin içine daha derin nüfuz edebilmek için yardımcı bir vasıta olarak kalmaktadır.

Bu eser Yunan ve Roma arkeolojisi ve bilhassa tarih ve filolojisile uğraşanlara büyük hizmetlerde bulunacaktır. Şimdilik bütün temennimiz, belki bizleri daha ziyade alâkadar edecek olan Asya, Ege ve Etrüsk kültürlerine dair Prof. Bossert'ni aynı tarzda eserler hazırlamasından ibarettir.

Arif Müfid

Ü L K Ü

Cilt: XI — Sayı: 61 — 66

1938 Mart — 1637 Ağustos

ANTROPOLOJİ

ARKEOLOJİ

EDEBİYAT

COĞRAFYA

FELSEFE

FİKİR HAYATI

HALKEVLERİ HABERLERİ

KONFERANS VE MUSAHABE

KÖYCÜLÜK

KÜLTÜR HAREKETLERİ

MUSİKİ

NOTLAR VE İKTİBASLAR

SOSYOLOJİ

SPOR

ŞİİR

TARİH

TİYATRO

BİBLİYOGRAFYA

Muharrir adlarına göre

Bibliyografya : Muharrir adlarına göre

İmtiyaz sahibi : Fevziye Abdullah, Umum neşriyatı idare eden : Hasan Âli Yücel
Ankara Ulus Basımevi'nde basılmıştır

T. İŞ BANKASI

1938

Küçük Cari Hesaplar İkramiye Plânı

4	adet	1000 Liralık	—	4000 Lira
8	"	500 "	—	4000 "
16	"	250 "	—	4000 "
76	"	100 "	—	7600 "
80	"	50 "	—	4000 "
200	"	25 "	—	5000 "
384	"		—	28600 "

Kuralar: 1 Mart, 1 Haziran, 1 Eylûl, 1 Birincikânun tarihlerinde çekilecektir.

En az 50 lira mevduatı bulunan hesaplar kuralara dahil edilecektir.

